

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – specialiojo ugdymo koordinavimas) magistrantūros
studijų programa

Laura Daubarienė

PAAUGLIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ RAIŠKA

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. Renata Geležinienė*

2015

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* mokslinės literatūros analizė, Lietuvos švietimo dokumentų analizė, išanalizuota vaiko galiomis ir stiprybėmis grįsta ugdymosi perspektyva, atlikta paauglių elgesio ir emocijų vertinimo metodikų *analizė*.

Anketinės *apklausos metodu* buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas išanalizuoti paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimą. Atlikta *statistinė duomenų analizė*.

Tyrimo dalyvavo 149 Kuršėnų miesto aštuntų klasių mokiniai. Iš jų 26 sunkumų/sutrikimų/negalių turintys mokiniai, 149 tėvai ir 7 klasių auklėtojos. Klaipėdos miesto 164 devintų klasių mokiniai. Iš jų 46 sunkumų/sutrikimų/negalių turintys mokiniai, 164 tėvai ir 10 auklėtojų.

Empirinėje dalyje analizuojama ir lyginama ar paauglių, šeimos ir mokytojų vertinimai susiję/skiriasi, įvertinant konkretaus asmens (paauglio) elgesį ir emocijas. Ar paauglių elgesio ir emocijų raiškos savęs vertinimai susiję/skiriasi didesniame ir mažesniame Lietuvos miestų kontekste. Lyginami paauglių mokymosi rezultatai, pagal lytį ir pagalbos teikimą.

Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Tyrimo metu nustatyta, kad paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimai nėra vienodi sistemoje: vaikas, šeima, mokykla:
 - mokiniai palankiau save vertina, nei jų elgesio ir emocijų raišką vertina mokytojai. Paaugliai palankiau įsivertina tarpasmeninę stiprybę ir vidinius, asmeninius gebėjimus, nei vertina šeima ir mokytojai.
2. Klaipėdos ir Kuršėnų miestuose, paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimai nėra vienodi:
 - Kuršėnų miesto paauglių savęs įsivertinimas yra aukštesnis nei Klaipėdos miesto paauglių. Kuršėnų miesto mokytojai palankiau vertina paauglių gebėjimus ir stiprybes, nei Klaipėdos mokytojai. Kuršėnų paauglių tėvai palankiau vertina savo vaikus, nei Klaipėdos miesto tėvai.
3. Standartizuotų testų rezultatai rodo, jog lytis nedaro statistiškai reikšmingo poveikio paauglių pažymių vidurkiui.

Esminiai žodžiai: BERS – 2, inkluzinis švietimas, paauglystė, emocija, elgesio ir emocijų raiška, gebėjimai.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ RAIŠKOS VERTINIMO TEORINĖ ANALIZĖ	10
1.1. Lietuvos švietimo dokumentų, orientuotų į vaiko galiomis ir stiprybėmis grįstą ugdymosi perspektyvą, analizė	10
1.2. Paauglių elgesio ir emocijų vertinimo metodikos	15
1.3. Vaikų /paauglių elgesio ir emocinio stabilumo raiška	25
2 skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ RAIŠKOS VERTINIMAS	33
2.1. Tyrimo metodika	33
2.2. Tyrimo dalyviai (respondentai) ir imtis	36
2.3. Paauglio elgesio ir emocijų raiškos vertinimų palyginimas sistemoje: vaikas, šeima, mokykla	37
2.4. Skirtingų gebėjimų turinčių paauglių (sunkumų/sutrikimų/negalių turinčių vaikų ir neturinčių) elgesio ir emocijų raiškos vertinimas mokytojų tarpe	46
2.5. Aštuntos klasės standartizuotų testų rezultatų palyginimas skirtingose mokinių grupėse, papildomos pagalbos ir lyties poveikis testų rezultatams	48
2.6. Emocinio stabilumo palyginimas tarp paauglių, kuriems teikiama / neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų	52
Išvados	54
Literatūra	56
Summary	62
Priedai	63

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyminė bazė orientuota į demokratinę, modernią, vaiko stiprybėmis ir gebėjimais grįstą ugdymosi perspektyvą, akcentuojant inkluzinį ugdymą. Europos Bendrija pripažino, jog stiprybių ir galių įvertinimas yra naudingas planuojant mokymo ir mokymosi intervencijas, siekiant skirtingų gebėjimų turinčių mokinių (taip pat ir sunkumų/sutrikimų/negalių turinčių vaikų) ugdymosi inkluzinėje mokykloje (Watkins, 2007).

Mokinių mąstymo gebėjimo ugdymo analizėje¹ (2013), teigiama, jog prioritetiniuose Europos Sąjungos ir Lietuvos švietimo politikos dokumentuose aukštesniųjų gebėjimų ugdymas nurodomas kaip itin svarbus šalių gerovės kūrimo ir pažangos veiksnys, tiesiogiai lemiantis kūrybingumą ir inovatyvumą – materialinį visuomenės gerovės pagrindą. Švietimo analizėje² (2012), teigiama, jog visos Europos Sąjungos šalys kaip prioritetą išskiria įrodymais grįsto inkluzinio švietimo politiką. Inkluzinę švietimo sistemą įmanoma sukurti tik mokykloms tapus labiau gebančiomis prisitaikyti prie mokinių poreikių, pritaikyti ugdymo aplinką, ugdymo organizavimą, priemones, teikiančias švietimo pagalbą ir specialiąją pagalbą ugdymo procese. Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos³ (2013), vienas iš tikslų, suteikti mokiniams, studentams ir jaunimui palankiausias galimybes išskleisti individualius gebėjimus ir tenkinti specialiuosius ugdymosi ir studijų poreikius. Valstybinėje švietimo 2013-2022 metų strategijoje (2013), teigiama, kad dalis tėvų ir mokinių nepatenkinti mokykloje vyraujančiu ugdymo stiliumi ir pageidauja švietimo sistemoje daugiau alternatyvų, nukreiptų į individualių gebėjimų ugdymą ir asmenybės tobulėjimą. Švietimo strategijoje teigiama, kad tai aktualu tiek kaimo vietovių, tiek miesto vaikams, gabūs vaikai kartais neranda priimtinos mokymosi formos. Švietimo problemų analizėje⁴ (2011), teigiama, kad miestų mokyklose besimokantys mokiniai yra labiau motyvuoti siekti mokslo negu kaimo mokyklose besimokantys mokiniai. Nacionalinių mokinių pasiekimų 2007 metų aštuntų klasių tyrimų duomenys, atskleidė ugdymo rezultatų skirtumus, aštuntų klasių mokinių pasiekimų tyrimo duomenimis, aukščiausi lietuvių kalbos rezultatai buvo besimokančiųjų didmiesčių mokyklose, žemiausi – miestelio ir kaimo aštuntokų; gamtamokslinio ugdymo pasiekimai aukščiausi yra aštuntokų, besimokančiųjų didmiesčių mokyklose, žemiausi – miestelio ir kaimo mokyklose.

Pasak Kalpokienės, Gudaitės (2007), paauglystė yra ypatingas amžiaus tarpsnis, vyksta greitai ir dideli pokyčiai visose paauglio gyvenimo srityse: bręsta kūnas, vystosi kognityvinės

¹ *Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas* (2013). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

² *Iššūikiai mokyklai inkluzijos: link*. Švietimo problemos analizė. LR ŠMM

³ LR *Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija* (2013).

⁴ *Kokie ugdymo skirtumai kaimo ir miesto mokyklose?* (2011). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

funkcijos, didėja socialiniai reikalavimai, plečiasi tarpasmeniniai santykiai, keičiasi emocinė sritis, formuojasi tapatumo jausmas ir t.t. Kaip teigia Petruolytė (2012), paauglystėje stebime tipišką daugumai paauglių būdingą elgesį ir reakcijas, pvz.: jausmų nepastovumas, padidėjęs jautrumas, irzlumas, neklusnumas, įžūlumas, patyčios ir pan.

Akademinėje teorijoje dominuoja paauglio sunkumų/sutrikimo/negalės identifikavimas ir akcentavimas, Taip pat išryškinama elgesio kontroliavimo, kaltinimo kultūra. Jaučiamas paauglio visapusiško pažinimo deficitas, stiprybių ir galių išryškimas. Miltenienė, Melienė, Kairienė (2013), pabrėžia, kad vertinant specialistų bendrąsias ir specialiąsias žinias, aktualizuojamas išaugęs psichologinių žinių poreikis dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir (ar) emocinių sutrikimų.

Lietuvos psichologų sąjungos pateiktų klinikinio psichologinio vertinimo instrumentų (2013), paskirtis, vaikų elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimas. Lietuvoje elgesio ir emocijų sunkumams nustatyti, aprašytų tyrimų siekiuose ir rezultatuose dominuoja paauglio sunkumų/sutrikimo/negalės identifikavimas ir akcentavimas. Kaip teigia Buckley, Epstein (2004), stiprybių atpažinimas yra svarbi dalis mokyklos psichologijos praktikoje. Tačiau, tik keletas priemonių yra prieinamos, kurios leidžia sistemingai ir išsamiai įvertinti mokinių emocijų ir elgesio stiprumą. Mokyklos turi būti aprūpintos priemonėmis, kuriomis galima būtų įvertinti mokinių elgesio ir emocijų įgūdžius ir kompetencijas. Pasak Sointu (2014), elgsenos ir emocinės stiprybės daro teigiamą įtaką mokinių – mokytojų bei kitų akademinų pasiekimų vystymuisi. Mokinių – mokytojų santykiai yra teigiamai asocijuojami su akademiniais pasiekimais, taigi stiprybės gali daryti įtaką akademiniam funkcionavimui per tiesioginius ir netiesioginius mechanizmus. Autoriai (Miltenienė, Melienė 2010; Petruolytė 2012, Juul 2010), teigia, jog norint, kad vaikui mokykloje gerai sektųsi ne tik mokytis, bet ir megzti socialinius ryšius, mokytojams, vaikams ir tėvams reikia nuolat išmoningai bendradarbiauti. Tokio bendradarbiavimo pasigendama visoje Europoje.

Suomijoje ir JAV naudojami patvirtinti standartizuoti klausimynai BERS-2 orientuoti vaikų/paauglių/jaunuolių (nuo 5 m. iki 18 m.) stiprybių ir galių identifikavimui. Kaip teigia, Epstein, Mooney, Ryser, Pierce (2004), tai standartizuotas, patikimas, validus tyrimo instrumentas, orientuotas vaikų/paauglių/jaunuolių (nuo 5 m. iki 18 m.) stiprybių ir galių identifikavimui. BERS – 2 turi tris atskiras reitingų skalių formas: jaunimo (Jaunimo vertinimo skalė), tėvai (Tėvų vertinimo skalė), ir mokytojai (Mokytojų vertinimo skalė).

Probleminiai klausimai:

Ar paauglių, šeimos ir mokytojų vertinimai susiję/skiriasi, įvertinant konkretaus asmens (paauglio) elgesį ir emocijas? Ar paauglių elgesio ir emocijų raiškos savęs vertinimai

susiję/skiriąsi didesniame ir mažesniame Lietuvos miestų kontekste? Kaip mokytojai vertina paauglių elgesio ir emocijų raišką, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų?

Tyrimo objektas - paauglių elgesio ir emocijų raiška.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti paauglių elgesio ir emocijų raišką.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą, Lietuvos švietimo dokumentus bei paauglių elgesio ir emocijų vertinimo metodikas.
2. Naudojant kiekybinį tyrimą, išanalizuoti ir palyginti paauglių, šeimos ir mokytojų vertinimų sąsajas bei skirtumus, įvertinant konkretaus asmens (paauglio) elgesį ir emocijas sistemoje: vaikas, šeima, mokykla.
3. Naudojant kiekybinį tyrimą, atlikti paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimo palyginimą, didesnio ir mažesnio Lietuvos miestų kontekste.
4. Remiantis 8 klasės standartizuotų testų rezultatais (matematika, skaitymas, rašymas, istorija), palyginti ar skiriasi paauglių mokymosi rezultatai, pagal lytį ir pagalbos teikimą.

Tyrimo dalyviai. Norint sužinoti, kiek reikia apklausti respondentų, kad iš jų nuomonės būtų galima spręsti apie visą populiaciją, buvo taikomos formulės (Kardelis, 2012). Atlikus skaičiavimus nustatyta, kad rekomenduojama tyrimo imtis turi būti nemažesnė nei 149 respondentai. Tyrime dalyvavo 149 Kuršėnų miesto dviejų mokyklų aštuntų klasių mokiniai. Iš jų 26 sunkumų/sutrikimų/negalių turintys mokiniai, 149 tėvai ir 7 klasių auklėtojos (įvertino 149 paauglių galias ir stiprybes). Klaipėdos miesto trijų mokyklų 164 devintų klasių mokiniai. Iš jų 46 sunkumų/sutrikimų/negalių turintys mokiniai, 164 tėvai ir 10 auklėtojų (įvertino 164 paauglių galias ir stiprybes).

Tyrimo metodologija ir metodai. Siekiant išanalizuoti ir palyginti paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimą sistemoje: vaikas, šeima, mokykla, pasirinktas kiekybinio tipo anketinės apklausos metodas. Kiekybiniam tyrimui atlikti naudojama Elgesio ir emocijų įvertinimo skalę (*Behavioral and Emotional Rating Scale (BERS-2)*). 2014 m. kovo – spalio mėn. vykdyta Lietuvos paauglių elgesio ir emocijų vertinimo apklausa.

Tyrimui atlikti buvo naudojama anketa, remiantis mokslininkų Dr. Philip Nordness (Nebraskos universitetas, Omaha) ir dr. Renatos Geležinienės (SU) vykdomu moksliniu tyrimu. Naudodami Elgesio ir emocijų įvertinimo skalę (*Behavioral and Emotional Rating Scale (BERS-2)*), 2014 m. pradžioje mokslininkams gavus leidimą, elgesio ir emocijų įvertinimo skalę

(BERS-2) išversta į lietuvių kalbą ir aprobuota vadovaujantis metodologiniais reikalavimais⁵(2013).

Siekiant išanalizuoti mokinių mokymosi rezultatus ir palyginti ar skiriasi mergaičių ir berniukų rezultatai, ar skiriasi rezultatai tarp mokinių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, remiamasi 2014 metų 8 klasės standartizuotų testų rezultatais (matematika, skaitymas, rašymas, istorija). Tyrimo skaičiavimai atlikti naudojant programinį paketą SPSS 22. Tyrimo metu, priklausomai nuo turimų duomenų tipo (matavimo skalės), naudojami skirtingi statistiniai kriterijai: tyrimo instrumento vidinio suderinamumo nustatymas (Cronbach - alfa); stjudento kriterijus (skalių vertinimų vidurkių palyginimas dviejuose nepriklausomose grupėse); vieno faktoriaus ANOVA kriterijus (skalių vertinimų vidurkių palyginimas daugiau nei dviejuose nepriklausomose grupėse); dviejų faktorių ANOVA kriterijus (Miesto (*Klaipėda / Kuršėnai*) ir socialinės grupės (*mokiniai / tėvai / mokytojai*) poveikis paauglių elgesio ir emocijų skalių vidurkiams).

Pagrindinės sąvokos

BERS – 2 - tai standartizuotas, patikimas, validus tyrimo instrumentas, orientuotas vaikų/paauglių/jaunuolių (nuo 5 m. iki 18 m.) stiprybių ir galių identifikavimui. (Epstein, Mooney, Ryser, Pierce, 2004).

Emocija – susijaudinimo, pakilumo ar nusiminimo būseną; stiprus jausmo (džiaugsmo, pykčio, baimės) išgyvenimas⁶ (Tarptautinių žodžių žodynas, 2013).

Emocijų sutrikimai - pasireiškia nerimu dėl savo elgesio, mokslų, namų darbų, egzaminų, ateities ir kt. Dalykų, įprastos veiklos vengimu, nuolatine liūdna nuotaika, nelaimingumu, irzlumu, jautrumu, ankstesnio susidomėjimo praradimu bei nuovargiu ir įtampa. Šie sunkumai yra nuolatiniai ir žymūs, neatitinka raidos etapui būdingo elgesio ir trikdo asmens mokymosi veiklą, gebėjimus užmegzti ir palaikyti patenkinamus tarpusavio santykius su bendraamžiais bei suaugusiais.⁷

Inkliuzinis švietimas - suprantamas kaip filosofija, kuri teigia, kad mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, turi tokią pačią teisę ugdytis kaip ir kiti, ir gali mokytis bendroje mokykloje. Kad taip įvyktų, švietimo sistemos turi atsižvelgti į mokinių, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įvairovę. Inkliuzinę švietimo sistemą įmanoma sukurti tik mokykloms tapus labiau gebančiomis prisitaikyti prie mokinių poreikių, pritaikyti ugdymo aplinką, ugdymo

⁵ Bendradarbiauja Šiaulių ir Nebraskos universiteto Omahoje (JAV) mokslininkai (2013). Šiaulių universitetas. Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas.

⁶ Tarptautinių žodžių žodynas (2013).

⁷ Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas (2011). LR ŠMM.

organizavimą, priemones, teikiančias švietimo pagalbą ir specialiąją pagalbą ugdymo procese. Turintiesiems specialiųjų ugdymosi poreikių turi būti suteikta galimybė lankyti įprastas mokyklas, kuriose ugdymas yra pritaikytas. Mokykla, veiklą grindžianti inkliuzinio ugdymo filosofija, yra veiksmingiausia priemonė, padedanti kovoti su „kitokių“ diskriminacija ir atskirtimi, padedanti kurti tolerancija skirtybėms pagrįstą visuomenę ir siekianti, kad visi jos nariai įgytų išsilavinimą pagal gebėjimus.⁸

Klaipėda - trečiasis pagal dydį Lietuvos miestas, įsikūręs Kuršių marių ir Baltijos jūros susilieimo vietoje.⁹

Kuršėnai - didžiausias Lietuvos miestas, nesantis savivaldybės centru. Kuršėnų miesto seniūnija, kartu su dar kitomis 10 seniūnijų, sudaro Šiaulių rajono savivaldybę, kurios administracinis centras yra įsikūręs Šiauliuose. Kuršėnų miesto seniūnija yra kaimiškosios seniūnijos centras.¹⁰

Miesto gyventojai – gyventojai, gyvenantys mieste, t. y. kompaktiškai užstatytoje gyvenamojoje vietovėje, turinčioje daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų, iš kurių daugiau kaip du trečdaliai dirba pramonės, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse. Mieste gali gyventi ir mažiau negu 3 tūkst. žmonių, jeigu šis įgijo miesto statusą iki įsigaliojant Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymui.¹¹ Remiantis 2011 metų Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatais Klaipėda turi miesto statusą, iš viso gyventojų 162360; Kuršėnai turi miesto statusą iš viso gyventojų 11963.¹²

Paauglystė - paauglystei dažniausiai priskiriamas amžiaus tarpsnis nuo 12 iki 15 metų (Navaitis, 2007). Paauglystė yra ypatingas amžiaus tarpsnis, vyksta greiti ir dideli pokyčiai visose paauglio gyvenimo srityse: bręsta kūnas, vystosi kognityvinės funkcijos, didėja socialiniai reikalavimai, plečiasi tarpasmeniniai santykiai, keičiasi emocinė sritis, formuojasi tapatumo jausmas (Kalpokienė, Gudaitė, 2007).

Savivaldybė – Lietuvos Respublikos teritorijos administracinis vienetas, kurį valdo jos gyventojų bendruomenės išrinktos savivaldos institucijos pagal Lietuvos Respublikos vietos gyventojų savivaldos ir kitus įstatymus.¹³

Seniūnija – savivaldybės administracijos struktūrinis teritorinis padalinys, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje.¹⁴

⁸ *Iššūkiai mokyklai inkliuzijos: link*. Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

⁹ Apie Klaipėdą (2014). Klaipėdos miesto savivaldybė.

¹⁰ Kuršėnų miesto kompleksinės plėtros 2014-2020 m. galimybių studija. (2013). LR vidaus reikalų ministerija.

¹¹ Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Apibrėžtys ir paaiškinimai (2013). Lietuvos statistikos departamentas.

¹² Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Gyventojai gyvenamosiose vietovėse (2011). Lietuvos statistikos departamentas.

¹³ Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Apibrėžtys ir paaiškinimai (2013). Lietuvos statistikos departamentas.

Stiprybių ir galių identifikavimas – įvertinimas tam tikrų emocijų ir elgesio įgūdžių, sugebėjimų ir asmeninių savybių, kurie sukuria asmeninio pasisekimo jausmą; bendradarbiauja gerinant santykius su šeimos nariais, bendraamžiais bei suaugusiais; sustiprina gebėjimą susidoroti su patirtomis nelaimėmis ir stresu; ir skatina asmeninį, visuomeninį, bei akademinį vystymąsi (Sointu , 2014).

Magistro darbo struktūra. Šis magistro darbas sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas 55, santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 23 lentelės, 16 paveikslų. Prieduose pateikiama: mokinių, mokytojų, tėvų klausimynai, tyrimo duomenų iliustravimo lentelės. Priedų – 25. Darbo apimtis be priedų – 62.

¹⁴ Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Apibrėžtys ir paaiškinimai (2013). Lietuvos statistikos departamentas.

1 skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ RAIŠKOS VERTINIMO TEORINĖ ANALIZĖ

1.1. Lietuvos švietimo dokumentų, orientuotų į vaiko galiomis ir stiprybėmis grįstą ugdymosi perspektyvą, analizė

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymai, analizės, projektai orientuoti demokratinę, modernią, vaiko stiprybėmis ir gebėjimais grįstą ugdymosi perspektyvą, akcentuojant inkluzinį ugdymą. Mokinių mąstymo gebėjimo ugdymo analizėje¹⁵ (2013), teigiama, jog prioritetiniuose Europos Sąjungos ir Lietuvos švietimo politikos dokumentuose aukštesniųjų gebėjimų ugdymas nurodomas kaip itin svarbus šalių gerovės kūrimo ir pažangos veiksnys, tiesiogiai lemiantis kūrybingumą ir inovatyvumą – materialinį visuomenės gerovės pagrindą.

Gabių ir talentingų vaikų paieškos, atpažinimo sistemos sukūrimo ir mokyklų šiems vaikams prieinamumo didinimo 2014-2016 metų veiksmų plane¹⁶(2014), gabūs vaikai apibūdinami kaip vaikai, galintys efektyviai įgyti žinių ir mokėjimų; juos pritaikyti naujoms problemoms spręsti; sparčiai mokytis iš patirties. Jų intelektinių gebėjimų lygis yra labai aukštas (individualiai testuojamųjų standartizuotais intelekto testais intelekto koeficientas yra du standartiniai nuokrypiai ar daugiau nei vidurkis). Turėdami šiuos intelektinius gebėjimus, gabūs vaikai lenkia arba pajėgūs pralenkti panašios patirties ir aplinkos bendraamžius savo vienos ar kelių mokslo sričių akademiniiais pasiekimais. Šiems vaikams būdingas aukštas kūrybiškumo lygis. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių klasifikatoriuje¹⁷ (2012), išskirta mokinių, nerealizuojančių savo ypatingų gabumų, grupė.

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme¹⁸ (2011), švietimas apibūdinamas kaip – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus. Ugdymas, įstatyme apibrėžiamas kaip – dvasinių, intelektinių, fizinių asmens galių auginimas bendraujant ir mokant. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme³ (2011), minima, jog keletas iš švietimo tikslų, yra: išlavinti kiekvienam asmeniui, dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, nustatyti asmens kūrybinius gebėjimus. Minėtame įstatyme teigiama, jog mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, pripažįstant ir plėtojant jų gebėjimus ir galias.

¹⁵ *Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas* (2013). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

¹⁶ *Gabių ir talentingų vaikų paieškos, atpažinimo sistemos sukūrimo ir mokyklų šiems vaikams prieinamumo didinimo 2014-2016 metų veiksmų planas* (2014). Bendrosios nuostatos. LR ŠMM.

¹⁷ Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės. (2012). LR ŠMM

¹⁸ LR Švietimo įstatymas. (2011). Valstybės žinios 2011, Nr. 38-1804.

Valstybinėje švietimo 2013-2022 metų strategijoje¹⁹ (2013), teigiama, jog stokojame dėmesio gabiesiems, pagal mokinių aukščiausių lygmenų pasiekimus atsiliekame nuo pirmaujančių šalių. Yra nemaži miesto ir kaimo švietimo prieinamumo ir kokybės skirtumai. Lietuvos mokinių matematinio mąstymo (pagal TIMSS tyrimus) analizėje²⁰ (2013), minima, jog miestų mokyklose besimokančių mokinių matematinio mąstymo rezultatai aukštesni, jų socialinė ir ekonominė padėtis dažniausiai yra geresnė, jie yra labiau motyvuoti siekti aukštojo mokslo negu kaimo mokyklose besimokančių mokinių. Kokie ugdymo skirtumai kaimo ir miesto mokyklose? Švietimo problemų analizėje²¹ (2011), teigiama, kad nacionalinių mokinių pasiekimų 2007 metų aštuntų klasių tyrimų duomenys, atskleidė ugdymo rezultatų skirtumus, aštuntų klasių mokinių pasiekimų tyrimo duomenimis, aukščiausi lietuvių kalbos rezultatai buvo besimokančiųjų didmiesčių mokyklose, žemiausi – miestelio ir kaimo aštuntokų; gamtamokslinio ugdymo pasiekimai aukščiausi yra aštuntokų, besimokančių didmiesčių mokyklose, žemiausi – miestelio ir kaimo mokyklose.

Valstybinėje švietimo 2013-2022 metų strategijoje⁶ (2013), taip pat minima, kad Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos (angl. *International Association for the Evaluation of Educational Achievement*, toliau – IEA) tarptautinio skaitymo gebėjimų tyrimo (angl. *Progress in International Reading Literacy Study*, toliau – PIRLS) duomenimis, Lietuvos vaikų pradinio ugdymo skaitymo gebėjimų pasiekimai yra palyginti geri, tačiau pagrindinio ugdymo pakopoje, Ekonominio ir socialinio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (angl. *Organisation for Economic and Social Cooperation and Development*, toliau – OECD) tarptautinio penkiolikmečių tyrimo (angl. *Programme for International Student Assessment*, toliau – PISA) duomenimis, šių gebėjimų pasiekimai jau mažesni, negu Europos Sąjungos vidurkis. IEA tarptautinio matematikos ir gamtos mokslų tyrimo (angl. *Trends in International Mathematics and Science Study*, toliau – TIMSS) duomenimis, nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžios Lietuvoje užfiksuota didžiausia matematikos ir gamtos mokslų rezultatų pažanga, palyginti su kitomis šalimis, tačiau OECD šalių vidurkis, vertinant penkiolikmečių skaitymo gebėjimus, gamtamokslį, matematinį raštingumą (OECD PISA duomenys), yra aukštesnis negu Lietuvos. Mokinių mąstymo gebėjimo ugdymo analizėje (2013),²² teigiama, kad Lietuvos mokykla orientuota į vidutinius, daugumai mokinių pasiekiamus tikslus, o aukštus mokymosi rezultatus tarptautiniuose mokinių pasiekimų tyrimuose demonstruojančių mokinių dalis, lyginant su kitomis šalimis, yra maža ir nesikeičia jau keletą metų. Analizėje, taip pat teigiama, jog ryškiai skiriasi bendri 8 kl. vaikinų ir merginų matematikos ir gamtos mokslų

¹⁹ LR Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija (2013).

²⁰ Lietuvos mokinių matematinis mąstymas (pagal TIMSS tyrimus) (2013). LR ŠMM.

²¹ Kokie ugdymo skirtumai kaimo ir miesto mokyklose? (2011). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

²² Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas (2013). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

rezultatai. Mokinių mąstymo gebėjimo ugdymo analizėje²³ (2013), aprašomi 2012 m. gruodžio mėn. pristatyti ir dar vieno IEA kas ketverius metus inicijuojamo tarptautinio matematikos ir gamtos mokslų gebėjimų tyrimo TIMSS (*Trends in International Mathematics and Science Study*) rezultatai, suteikiantys informacijos apie 8 kl. mokinių pasiekimų lygį atitinkamų dalykų srityse. Rezultatai atskleidė, kad matematinis mąstymas yra silpnoji pagrindinį mokymo(si) vidurinėje mokykloje etapą baigiančių mokinių vieta.

Lietuvos mokinių matematinio mąstymo (pagal TIMSS tyrimus) analizėje²⁴ (2013), teigiama, jog mokinių matematinio mąstymo rezultatams įtakos turi emociniai veiksniai, t. y. mokinių emocijos, nuostatos, įsitikinimai ir vertybės, įvairūs kognityviniai, socialiniai, kultūriniai veiksniai, pavyzdžiui: tėvų išsilavinimo lygis, knygų skaičius namuose, vietovė, kurioje įsikūrusi mokykla, ir pan. Mokinių matematinio mąstymo rezultatus itin veikia mokinių pasitikėjimas savo matematiniais gebėjimais, kiek menčiau – mokinių nuostata matematikos atžvilgiu ir domėjimasis matematikos pamokomis. Tyrimo analizėje teigiama, kad mokiniai turi tam tikrą nuomonę apie matematiką, save, matematikos mokymą(si) ir socialinį mokymosi kontekstą, ir ši nuomonė labai svarbi reaguojant į matematinės situacijas. Mokydamiesi matematikos mokiniai patiria teigiamų, arba, susidūrę su trukdžiais ir kliūtimis, neigiamų emocijų. Nuolat susidurdami su ta pačia ar panašia matematine situacija jie susikuria teigiamą arba neigiamą nuostatą matematikos ar atskirų jos mokymo programos dalių atžvilgiu. Tyrimo išvadose teigiama, jog mokinių, turinčių teigiamą požiūrį į matematiką, pasitikinčių savo matematiniais gebėjimais, matematinio mąstymo rezultatai yra geresni.

Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė), švietimo problemos analizėje²⁵ (2012), teigiama, kad Lietuvos skaitymo rezultatai yra vieni žemiausių Europoje: prastesni tik Serbijos, Bulgarijos ir Rumunijos pasiekimai. Kitos valstybės, kurių skaitymo pasiekimai žemesni nei Lietuvos, yra posovietinio regiono arba trečiojo pasaulio šalys. Kaip teigiama švietimo analizėje, analizuojant to priežastis, Europos šalių, kuriose daug daugiau mokinių pasiekia aukštą ir aukščiausią PISA lygmenis, matyti, kad itin daug dėmesio tose šalyse skiriama mokymo individualizavimui. Lyginant berniukų ir mergaičių pasiekimus matyti, kad Lietuvos berniukų skaitymo pasiekimai yra gerokai žemesni už mergaičių. Kaip teigiama analizėje, manoma, kad to priežastis, kad mokytojams (beveik visada – mokytojoms) trūksta pasirengimo dirbti su paaugliais, ypač berniukais, taip pat šiuolaikiškesnių kūrybiško, įtraukiančio mokymosi metodikų išmanymo. Taip pat Švietimo problemos analizėje teigiama, kad remiantis Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros renkamais mokyklų veiklos kokybės

²³ *Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas* (2013). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

²⁴ *Lietuvos mokinių matematinis mąstymas (pagal TIMSS tyrimus)* (2013). LR ŠMM.

²⁵ *Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė)* (2012). LR ŠMM.

išorinio vertinimo duomenimis, lietuvių kalbos mokytojams sunkiausiai sekasi dirbti 8 klasėje. Ar moka mūsų penkiolikmečiai skaityti? Apžvelgiant EBPO PISA 2009 tyrimo rezultatus, analizėje²⁶ (2013), sakoma, kad gerinant vaikinų skaitymo gebėjimus, reikėtų rasti jiems įdomios tematikos tekstų, pateikiamų jų labiau mėgstama – elektronine – forma ir skirti įdomesnių darbo su tekstais užduočių. Mokiniam reikėtų dažniau leisti skaityti tai, ką nori, – atsižvelgiant į jų gebėjimus, įtraukti į smalsų, tyrinėjantį skaitymą.

Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė), švietimo problemos analizėje²⁷ (2012), lietuvių kalbos rašymo rezultatai rodo, kad aštuntokų rašymo gebėjimai yra dar prastesni nei skaitymo. Vieni iš vertintojų nurodytų tobulintinų pamokų aspektų būtų: diferencijavimas ir individualizavimas prastas arba nediferencijuojama ir neindividualizuojama; pamokos neapibendrinamos, mokinių pasiekimai neaptariami; nestebima, nevertinama, neaptariama kiekvieno mokinio ir bendra visų mokinių pažanga, pasiekimai.

Kas yra gera mokykla? Švietimo problemos analizėje²⁸ (2012), teigiama, kad Suomijos švietimo sistema yra žinoma kaip viena iš aukščiausių edukacinius rezultatus pasiekusių švietimo sistemų pasaulyje. Suomijos švietimo sistema daugelyje šalių laikoma sėkmės pavyzdžiu, į kurią norima lygiuotis ar net nukopijuoti. Vienas iš sėkmingumo veiksnių Suomijos mokykliniame švietime yra lanksti atskaitomybės sistema, vertinimo sistema orientuota ne į testus, bet į dalyko esmės supratimą: lanksti ir mokyklų gebėjimu įvertinti savo mokinių mokymosi pasiekimus grindžiama atskaitomybės sistema; mokinių mokymosi pasiekimai vertinami ne išorės standartizuotais, bet pačių mokytojų sukurtais testais; dėmesys ne gram testų atlikimui, o dalyko esmės supratimui.

Istorijos pamoka: mokyti ar mokytis? Švietimo problemos analizėje²⁹ (2012), stebėtų istorijos pamokų vertinimo rekomendacijose teigiama, jog mokytojai planuodami pamoką turėtų dažniau atsižvelgti į mokinių pasiekimų lygmenį, jų gebėjimus, ugdymo ir mokymosi turinį pritaikyti pagal mokinių išmokimo ir gebėjimų lygį, ugdymą ir mokymąsi diferencijuoti ir individualizuoti; tinkamai kiekvienam mokiniui teikti grįžtamąją informaciją apie jo mokymąsi, išmokimą ir daromą pažangą, teikti rekomendacijų sėkmingesniame mokymuisi.

Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos³⁰ (2013), vienas iš tikslų, suteikti mokiniams, studentams ir jaunimui palankiausias galimybes išskleisti individualius gebėjimus ir tenkinti specialiuosius ugdymosi ir studijų poreikius. Strategijoje, teigiama, kad dalis tėvų ir mokinių nepatenkinti mokykloje vyraujančiu ugdymo stiliumi ir pageidauja švietimo sistemoje

²⁶ Ar moka mūsų penkiolikmečiai skaityti? Žvilgsnis į EBPO PISA 2009 tyrimo rezultatus (2013). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

²⁷ Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė) (2012). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

²⁸ Kas yra gera mokykla? (2012). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

²⁹ Istorijos pamoka: mokyti ar mokytis (2012). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

³⁰ LR Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija (2013).

daugiau alternatyvų, nukreiptų į individualių gebėjimų ugdymą ir asmenybės tobulėjimą. Švietimo strategijoje teigiama, kad tai aktualu tiek kaimo vietoviuose, tiek miesto vaikams, socialinės atskirties rizikos grupėms, emigrantams, specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams, kurie sunkiai integruojasi į bendrą besimokančiųjų srautą ir lieka anapus daugelio visuomeninių procesų. Net gabūs vaikai kartais neranda priimtinos mokymosi formos. Šiam strategijos tikslui pasiekti numatomos veiklos kryptys, keletas iš jų: rūpintis emociniu ugdymu; užtikrinti naudojimosi švietimu pirmenybę specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų grupėms, siekiant socialinės atskirties įveikos ir gabių asmenų ugdymo dermės.

Kas yra gera mokykla? Švietimo problemos analizėje³¹ (2012), teigiama, kad vieni iš pagrindinių geros mokyklos požymių ugdymo srityje: ugdymo turinys planuojamas atsižvelgiant į mokinių gebėjimus; mokykloje rūpinamasi kiekvienu vaiku, kad ir kokie būtų jo individualūs mokymosi pasiekimai; todėl stengiamasi diferencijuoti ir individualizuoti ugdymo turinį; mokinių pasiekimai vertinami orientuojantis į jų gebėjimus; organizuojamas specialiųjų mokymosi poreikių (gabių ir turinčių mokymosi sunkumų) mokinių ugdymas ir mokymas. Analizėje akcentuojama, kad organizuojant ugdymo procesą mokykloje reikia atsižvelgti į individualius šio proceso dalyvių poreikius ir gebėjimus ir siekti parengti savarankišką, kūrybingą asmenybę, kuri galės pritaikyti savo gebėjimus sparčiai kintančioje aplinkoje.

Iššūkiai mokyklai: inkliuzijos link. Švietimo analizėje³² (2012), teigiama, jog visos Europos Sąjungos šalys kaip prioritetą išskiria įrodymais grįsto inkliuzinio švietimo politiką. Inkliuzinę švietimo sistemą įmanoma sukurti tik mokykloms tapus labiau gebančiomis prisitaikyti prie mokinių poreikių, pritaikyti ugdymo aplinką, ugdymo organizavimą, priemones, teikiančias švietimo pagalbą ir specialiąją pagalbą ugdymo procese. Turintiesiems specialiųjų ugdymosi poreikių turi būti suteikta galimybė lankyti įprastas mokyklas, kuriose ugdymas yra pritaikytas. Mokykla, veiklą grindžianti inkliuzinio ugdymo filosofija, yra veiksmingiausia priemonė, padedanti kovoti su „kitokių“ diskriminacija ir atskirtimi, padedanti kurti toleranciją skirtybėms pagrįstą visuomenę ir siekianti, kad visi jos nariai įgytų išsilavinimą pagal gebėjimus.

Apžvelgtos analizės rodo, kad miestų mokyklose besimokantys mokiniai yra labiau motyvuoti siekti mokslo negu kaimo mokyklose besimokantys mokiniai. Aštuntų klasių mokinių pasiekimų tyrimo duomenimis, aukščiausi lietuvių kalbos rezultatai buvo besimokančiųjų didmiesčių mokyklose, žemiausi – miestelio ir kaimo aštuntokų; gamtamokslinio ugdymo pasiekimai aukščiausi yra aštuntokų, besimokančiųjų didmiesčių mokyklose, žemiausi – miestelio ir kaimo mokyklose. Lyginant paauglių berniukų ir mergaičių pasiekimus matyti, kad Lietuvos berniukų pasiekimai yra gerokai žemesni už mergaičių. Tobulintini pamokų aspektai būtų

³¹ Kas yra gera mokykla? (2012). LR ŠMM.

³² Iššūkiai mokyklai inkliuzijos: link. Švietimo problemos analizė. LR ŠMM

diferencijavimas ir individualizavimas. Lietuvos švietimo įstatyminė bazė propaguoja demokratinę, modernią, vaiko galiomis ir stiprybėmis grįstą ugdymosi perspektyvą. Švietimo tyrimuose pripažįstama, kad stiprybių ir galių įvertinimas yra naudingas organizuojant ugdymo procesą, siekiant skirtingų gebėjimų turinčių mokinių (taip pat ir sunkumų/sutrikimų/negalių turinčių vaikų) ugdymosi.

1.2. Paauglių elgesio ir emocijų vertinimo metodikos

Remiantis Navaičiu (2007), paauglystei dažniausiai priskiriamas amžiaus tarpsnis nuo 12 iki 15 metų. Paauglystė gali būti skirstoma į ankstyvąją - 12 -14 metų ir vėlyvąją - 16-18 metų, 15 - uosius metus laikant pereinamaisiais. Ankstesnis mergaičių brendimas palyginti su berniukų trukdo nustatyti vienodas paauglystės amžiaus ribas. Anot Petrulytės (2012), paauglystė trunka nuo lytinio brendimo pradžios iki asmuo pasiekia savarankiško suaugusio žmogaus socialinę padėtį. Pasak Kalpokienės, Gudaitės (2007), paauglystė yra ypatingas amžiaus tarpsnis, vyksta greitai ir dideli pokyčiai visose paauglio gyvenimo srityse: bręsta kūnas, vystosi kognityvinės funkcijos, didėja socialiniai reikalavimai, plečiasi tarpasmeniniai santykiai, keičiasi emocinė sritis, formuojasi tapatumo jausmas ir t.t. Kaip teigia Petrulytė (2012), paauglystėje stebime tipišką daugumai paauglių būdingą elgesį ir reakcijas, pvz.: jausmų nepastovumas, padidėjęs jautrumas, irzlumas, neklusnumas, įžūlumas, patyčios ir pan.

Anot Malinauskienės, Žukauskienės (2007), per pastaruosius du dešimtmečius pagausėjo darbų, skirtų paauglių patiriamams sunkumams nagrinėti. Rimkutė (2008), savo knygoje aprašo žmogaus ugdymą, pagal psichologę Agotą Šidlauskaitę. Autorė teigia, jog neretai psichologai apsiriboja gana formaliu standartizuotų testų pateikimu ir gautų įverčių konstatavimu. Rimkutė (2008), teigia jog visai kitaip šį darbą supranta Ottavos universiteto, vaiko studijų centro vadovė, psichologijos daktarė Agota Šidlauskaitė. Pasak Rimkutės (2008), psichologei Agotai Šidlauskaitei įvertinti individą psichologiniu požiūriu - tai atskleisti asmenybės vaizdą, kuris išryškintų, kuo žmogus, būdamas panašus į kitus žmones, yra skirtingas, kas sudaro jo individualumo ir nepakartojamumo esmę.

Remiantis Milteniene, Meliene (2010), Olandijos mokyklose elgesio ir emocijų sutrikimai yra identifikuojami tiek sistemingai (naudojant klausimynus ir sociogramas), tiek ir spontaniškai (kryptingai stebint mokinius). Specialiojo ugdymo koordinatorius ir klasės mokytojas aptaria mokinius, kurių rezultatai yra žemiau nustatytos ribos. Jeigu reikalinga papildoma konsultacija, jos gali būti kreipiamasi į kitas institucijas, pvz.: į pagalbos jaunuolių globos ir priežiūros klausimais tarnybą. Kai reikia, sudaromas individualus ugdymo planas. Autorės pažymi, kad Olandijoje svarbus aspektas yra tėvų įtraukimas į emocijų ir elgesio

sutrikimų turinčių vaikų ugdymą. Tuo tikslu yra planuojami pokalbiai su tėvais, siekiama glaudesnio ryšio tarp tėvų ir mokyklos. Anot Petruolytės (2012), paauglio atsparumas gali būti ugdomas ne tik šeimoje, bet ir ugdymo bendruomenėje. Stiprus ryšys su mokykla, mokymosi sėkmė, aiškios profesijos perspektyvos didina psichologinį atsparumą. Mokykloje turėtų būti nuolatos tobulinama bendradarbiavimo sistema tarp visų ugdymo bendruomenės subjektų (mokinių, tėvų, mokytojų, specialistų). Juul (2010), pažymi, norint, kad vaikui mokykloje gerai sektųsi ne tik mokytis, bet ir megzti socialinius ryšius, mokytojams, vaikams ir tėvams reikia nuolat išmoningai bendradarbiauti. Tokio bendradarbiavimo pasigendama visoje Europoje. Visi šie autoriai (Miltenienė, Melienė 2010; Petruolytė 2012, Juul 2010), pažymi, kad vaikai, mokykla, tėvai gyvybiškai svarbus trikampis jaunuolių brendimo laikotarpiu, keičiant tarpusavio santykius į tai kas iki tol buvo neįmanoma, kad taptų įmanoma.

Lietuvos psichologų sąjungos pateikti klinikinio psichologinio vertinimo adaptuoti/adaptuojami Lietuvai instrumentai (2013), kurių paskirtis vaikų elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimas:

1) CBCL 6/18 (vaiko elgesio klausimynas), ASEBA vaikų elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimo metodika.

2) YSR 11/18 (jaunuolio klausimynas), ASEBA vaikų elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimo metodika.

3) TRF 6/18 (mokytojo klausimynas), ASEBA vaikų elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimo metodika. „Vaikų elgesio klausimynas (CBCL6/18), Mokytojo klausimynas (TRF6/18) ir Jaunuolio klausimynas (YSR11/18) yra naudojami rinkti informaciją iš įvairių šaltinių apie vaikus ir suaugusiuosius. Kai informacijos šaltiniai yra tėvai, mokytojai ir patys vaikai, gautų duomenų įverčiai profilių pavidalu tarpusavyje gali būti lengvai palyginami“ (Žukauskienė, Kajokienė, 2006, p. 32).

4) CBCL 1 ½ - 5 (Vaiko elgesio aprašas), ASEBA vaikų elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimo metodika. Pasak Jusienės, Raižienės (2006), CBCL / 1½-5 yra Achenbacho empirika paremta (angl. Achenbach System of Empirically Based Assessment, ASEBA) įvertinimo forma, skirta pusantrų– penkerių metų vaikų elgesiui vertinti. CBCL / 1½-5 bei C-TRF sindromų skalėmis, galima gauti informaciją apie vaiko emocijų ir elgesio sunkumus iš skirtingų vertintojų: mamų, tėčių, auklėtojų ar mokytojų, kitų vaiko globėjų ar ugdytojų. CBCL / 1½-5 sudaryta, remiantis penkiomis diagnostiniais kriterijais pagrįstomis skalėmis: įvairiapusių raidos sunkumų, dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, prieštaraujančio neklusnumo, nuotaikos sunkumų ir nerimo sunkumų.

5) SDQ (Galių ir sunkumų klausimynas), vaikų emocinių simptomų, elgesio problemų, hiperaktyvumo, santykių su bendraamžiais problemų ir socialumo formalizuota

atranka. Pasak Jusienės (2006), galių ir sunkumų klausimynas (Strengths and Difficulties Questionnaire, SDQ) laikomas vienu iš plačiai naudojamų psichologiniuose tyrimuose bei praktikoje klausimynu vaikų psichologiniam prisitaikymui įvertinti. 2004 metais klausimynas išverstas į lietuvių kalbą ir pritaikytas naudoti Lietuvoje. Klausimynas sudarytas iš 25 teiginių apie vaiko elgesį ir savijautą. Kiekvieną teiginį tėvai vertina 0, jei šis visiškai netinka jų vaikui, 1, jei iš dalies tinka, 2, jei tinka arba labai tinka. Atsakymai analizuojami skaičiuojant bendrą balą kiekvienai iš penkių skalių: socialumas (skalė, atspindinti vaiko geranoriškumą), elgesio problemos (agresyvų arba nepaklusnų elgesį atskleidžianti skalė), problemos su bendraamžiais (vaiko uždarumą arba atstumtumą rodanti skalė), emocinių simptomų (depresiškumą bei nerimastingumą atskleidžianti skalė) ir hiperaktyvumo (nedėmesingumą bei negalėjimą nusėdėti vienoje vietoje rodanti skalė).

Anot Žukauskienės, Kajokienės (2006), ASEBA metodikų grupės klausimynai laikomi vienomis iš validžiausių pasaulyje metodikų, naudojamų vaikų elgesio ir emocijų sunkumams įvertinti. ASEBA metodikos yra išverstos į daugelį pasaulio kalbų (daugiau nei į 70), taikomos tiek klinikiniam darbe, tiek moksliniuose tyrimuose, tiek mokyklos psichologų. CBCL, TRF ir YSR klausimynai ir sudarytos normos, pagal kurias galima įvertinti, ar vaiko emociniai ir elgesio sunkumai neperžengia normos, ribinio ir nuokrypio įverčių ribų.

Jaunuolio klausimyną YSR 11/18 (Youth Self Report, YSR11/18, Achenbach and Rescorla, 2001), savo tyrime naudojo Kalpokienė, Gudaitė (2007), siekiant atrinkti paauglius neturinčius ryškių elgesio ir emocinių problemų. „Klausimynas yra pritaikytas Lietuvoje, nustatyti normos, ribinio ir nuokrypio įverčius“ (Žukauskienė, Kajokienė, 2007). Naudojant šį klausimyną galima įvertinti aštuonis sindromus (nerimastingumo/depresiškumo, užsisklendimo/depresiškumo, somatinių skundų, socialinių sunkumų, mąstymo sunkumų, dėmesio sunkumų, taisyklių laužymo ir regresyvaus elgesio. Ego funkcijoms įvertinti Kalpokienė, Gudaitė (2007), naudojo Ego funkcijų klinikinio įvertinimo interviu (Bellak et al., 1973), Įveikai tirti naudotas įveikos strategijų klausimynas COPE. Šis klausimynas skirtas tirti asmens adaptacijos ypatumus. „Tyrimo tikslas - nustatyti, kuo pasižymi sveikų ir elgesio sutrikimų turinčių paauglių Ego funkcijos ir įveikos strategijos, taip pat ar yra ryšys ir kokio stiprumo tarp elgesio sutrikimų turinčių paauglių ir sveikų paauglių Ego funkcijų ir naudojamų įveikos strategijų“ (Kalpokienė, Gudaitė, 2007, p. 45). Kalpokienė, Gudaitė (2007), daro tokias rezultatų prielaidas:

„Elgesio sutrikimų turinčių tiriamųjų visos tirtos Ego funkcijos yra sutrikusios palyginti su sveikų tiriamųjų Ego funkcijomis“ (Kalpokienė, Gudaitė, 2007, p. 47). Autorių teigimu, Elgesio sutrikimų turintiems paaugliams būdingi sutrikę ryšiai su objektais bei impulsų ir efektų kontrolė. Elgesio sutrikimų turintys paaugliai naudoja nepakankamai brandžius gynybos

mechanizmus, kurie neužtikrina sėkmingo gynybinio funkcionavimo. Autorės pažymi, kad elgesio sutrikimų turinčių tiriamųjų sintetinis integracinis funkcionavimas taip pat nėra pakankamai adaptyvus, nors ši Ego funkcija svarbiausia siekiant prisitaikyti. „Elgesio sutrikimų turinčių paauglių Ego funkcijos yra mažiau susijusios tarpusavyje nei sveikų paauglių, nepasitvirtino“ (Kalpokienė, Gudaitė, 2007, p. 49).

Malinauskienės, Žukauskienės (2007), informacija apie paauglių emocinius ir elgesio sunkumus renkama, naudojant Jaunuolio klausimyną (YSR 11/18: Youth Self-Report, Achenbach, 1991).

Malinauskienės, Žukauskienės (2007), tyrimo tikslas – nustatyti, ar kinta paauglių emocinių ir elgesio sunkumų įverčiai per trejus metus, kai paaugliai yra nuo 14 iki 16 metų. Daromos prielaidos, kad: 1) emociniai ir elgesio sunkumai yra teigiamai susiję tarpusavyje; 2) paauglių emocinių ir elgesio sunkumų įverčiai per trejus metus padidėja; 3) yra lyčių skirtumų: merginos pasižymi aukštesniais emocinių sunkumų įverčiais nei vaikinai, o vaikinai aukštesniais elgesio sunkumų įverčiais nei merginos. Tyrime dalyvavo 317 paauglių (174 merginos ir 143 vaikinai). Tyrimai atlikti Vilniaus ir Kauno gimnazijose bei vidurinėse mokyklose. Malinauskienės, Žukauskienės (2007), tyrimo išvados:

- Paauglių emociniai ir elgesio sunkumai yra tarpusavyje susiję. Kuo paauglys yra depresiškesnis, tuo labiau užsislendęs, tuo daugiau turi somatinių skundų ir tuo labiau pasižymi agresyviu bei delinkventiniu elgesiu.

- 14 metų paaugliai, turintys aukštesnius nerimastingumo/depresiškumo įverčius, juos turi aukštesnius ir sulaukę 15, ir 16 metų.

- Visų amžiaus grupių merginos pasižymi aukštesniais nerimastingumo/depresiškumo bei somatinių skundų įverčiais nei vaikinai. Visų amžiaus grupių vaikinai pasižymi aukštesniais delinkventinio elgesio įverčiais nei merginos.

Pasak Ramanauskienės, Valantino, Endriulaitienės (2004), didžiausią įtaką žemam savęs vertinimui formuoti turi neigiami suaugusiųjų vertinimai, kurie ugdo nepasitikėjimą savimi, o šiltas ir dėmesingas tėvų požiūris yra pagrindinė teigiamo savęs vertinimo formavimosi sąlyga. Paauglystėje santykiai su tėvais bei bendraamžiais yra vieni svarbiausių faktorių paauglių savęs vertinimo formavimuisi, ir nėra vieningos nuomonės, kas - tėvai ar bendraamžiai - yra reikšmingesni. Ramanauskienė, ir kt. (2004), pateikia paauglių savęs vertinimo bei santykių su bendraamžiais ir tėvais sąveikos ypatumų tyrimo rezultatus. Tyrimo išvadose, teigiama, kad blogėjant santykiams su bendraamžiais, mažėja paauglių savęs vertinimas. Mergaičių savęs vertinimas mažėja blogėjant santykiams su tėvais. Berniukų savęs vertinimas nėra statistiškai patikimai susijęs su jų santykių su tėvais ypatumais. Berniukų savęs vertinimas yra labiau susijęs

su jų santykiais su bendraamžiais nei su tėvais. Mergaičių savęs vertinimas yra vienodai susijęs su santykiais su tėvais ir santykiais su bendraamžiais.

Kajokienės, Žukauskienės (2007), tyrimo tikslas 6-18 m. vaikų emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. Elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimui panaudotas vaikų elgesio aprašas (CBCL6 / 18) bei Jaunuolių klausimynas (YSR11 / 18) (Achenbach, Rescorla, 2001) bei anketa, skirta socialiniams demografiniams duomenims apie vaiką ir jo šeimą surinkti. Tyrimu nustatyta, kad vaikams iš nepilnų šeimų būdingesni emociniai ir elgesio (ypač eksternalūs) sunkumai. Geriau išsilavinę tėvai padeda vaikams geriau adaptuotis ir tai galima sieti su mažesniais vaikams kylančiais psichologiniais sunkumais. Gaunančių mažesnes pajamas šeimų vaikai turėjo daugiau emocinių bei elgesio sunkumų.

Pasak Kazlauskienės, Barkauskienės, (2010), bandant suprasti mokymosi negalią turinčius paauglius kyla klausimas – ar gali būti, kad gaunama socialinė parama ar gaunamos / negaunamos socialinės paramos svarba siejasi su bendruoju savęs vertinimu ir su savo kompetencijų vertinimu? Ar mokytojų, tėvų, bendraklasių ar draugų socialinė parama turi tiesinių sąsajų su savęs vertinimu. Kazlauskienė, Barkauskienė (2010), savo darbe teigia, kad socialinė parama apibrėžiama kaip konkretus paremiantis kitų elgesys, kai toks elgesys padeda individui funkcionuoti ir gali apsaugoti nuo nepalankių aplinkybių. Autorių atlikto tyrimo išvadose teigiama, kad mokymosi negalią turintys paaugliai save vertina blogiau visose specifinėse savęs vertinimo srityse (akademinės kompetencijos, socialinio priėmimo ir elgesio), taip pat jų bendrasis savęs vertinimas yra prastesnis nei vidutiniškai besimokančių bendraamžių. Tiek mokymosi negalią turinčių, tiek vidutiniškai besimokančių paauglių subjektyviai suvokiamas socialinės tėvų, bendraklasių, mokytojų ir artimo draugo paramos kiekis ir svarba nesiskiria. Tėvų socialinės paramos kiekis ir svarba susiję su mokymosi negalią turinčių paauglių bendruoju savęs vertinimu.

Apibendrinant tyrimus pažymėtina, kad tiek mokymosi negalią turinčių, tiek vidutiniškai besimokančių paauglių santykiai su tėvais bei bendraamžiais taip pat šeimos socialiniai, ekonominiai ir demografiniai veiksniai yra vieni svarbiausių faktorių paauglių savęs vertinimo formavimuisi.

Remiantis Kajokiene, Žukauskiene (2006), lietuviškų atnaujintų ASEBA versijų: 6–18 metų vaiko elgesio aprašo (Child Behavior Checklist, CBCL6/18, Achenbach and Rescorla, 2001), Mokytojo įvertinimo klausimyno (TRF 6/18, Achenbach and Rescorla, 2001) ir 11–18 metų jaunuolio savęs vertinimo lapo (Youth Self Report, YSR11/18, Achenbach and Rescorla, 2001), klausimynus sudaro 20 teiginių, skirtų vaiko kompetencijoms ir adaptyviam elgesiui įvertinti, bei 112 teiginių, leidžiančių įvertinti vaiko elgesio ir emocinius sunkumus.

Kaip teigia Kajokiene, Žukauskiene (2006), CBCL, YSR ir TRF klausimynų teiginiai, faktorizuojasi į dešimties skalių modelį: nerimastingumo / depresiškumo, užsisklendimo / depresiškumo, somatinių skundų, socialinių sunkumų, mąstymo sunkumų, dėmesio sunkumų, taisyklių laužymo, agresyvaus elgesio, internalių sunkumų, eksternalių sunkumų.

Remiantis Žukauskiene, Ignatavičiene (2001), galima pateikti keletą pavyzdžių apie CBCL, YSR ir TRF skalių teiginius:

Nerimastingumo / depresiškumo skalė (pvz. vienišas; daug verkia; bijo; siekia būti tobulu; jaučiasi nemylimas; mano, kad yra persekiojamas; jaučiasi nieko nevertas; nervingas įsitampęs ir t.t.).

Somatinių skundų skalė (pvz. sukasi galva; pernelyg pavargsta; skausmai; skauda galvą; regėjimo sutrikimai, jaučia šleikštulį ir t.t.).

Agresyvaus elgesio skalė (pvz. Dažnai atsikalbinėja; žiaurus, priekabus; gadina savo daiktus; pavydus; įsivelia į peštynes; naudoja fizinę prievartą; šaiposi iš kitų ir t.t.).

Socialinių sunkumų skalė (pvz. elgiasi pernelyg vaikiškai; pernelyg priklausomas; nesutaria su kitais vaikais; dažnai išjuokia kiti; nemėgsta kiti vaikai; jaučiasi nemylimas; vienišas; verkia; šalinasi kitų ir t.t.).

Sointu (2014), įrodė, kad emocijų ir elgesio sutrikimai daro neigiamą poveikį, ir turi pasekmes jaunimui, jų šeimoms, mokykloms ir platesnei visuomenei. Yra sena tradicija, naudoti deficito pagrindu paremtą elgesio vertinimą, siekiant įvertinti problemas ar potologijas, kurios esą susijusios su individo elgesiu. Viena alternatyva, tokiam vertinimui yra stiprybėmis pagrįstas elgesio ir emocijų vertinimas, kur respondantai yra įrėminti į pozityvius rėmus, ir yra prašoma suteikti informaciją ką jaunimas daro gerai. Pasak Sointu (2014), elgsenos ir emocinės stiprybės atrodo daro teigiamą įtaką mokinių – mokytojų bei kitų akademinų pasiekimų vystymuisi. Mokinių – mokytojų santykiai yra teigiamai asocijuojami su akademiniais pasiekimais, taigi stiprybės gali daryti įtaką akademiniam funkcionavimui per tiesioginius ir netiesioginius mechanizmus.

Pasak Sointu (2014), stipriųjų savybių pagrindu pagrįstas vertinimo metodas pripažįsta, kad net ir didžiausius sunkumus patiriantys vaikai ir sunkumų prislėgtos šeimos turi pranašumą, sugebėjimų bei atitinkamus resursus, kurie gali būti panaudojami kuriant ugdymo metodus. Siekiant šio tikslo, stipriųjų savybių pagrindu pagrįstas vertinimas buvo apibrėžiamas kaip: įvertinimas tam tikrų emocijų ir elgesio įgūdžių, sugebėjimų ir asmeninių savybių, kurie sukuria asmeninio pasisekimo jausmą; bendradarbiauja gerinant santykius su šeimos nariais, bendraamžiais bei suaugusiais; sustiprina gebėjimą susidoroti su patirtomis nelaimėmis ir stresu; ir skatina asmeninį, visuomeninį, bei akademinį vystymąsi.

Anot Sointu (2014), siekiant nustatyti asmens ar intervencijos, atliktos mokyklos mastu, veiksmingumą per tam tikrą laiką, mokytojai gali atlikti, elgesio ir emocijų įvertinimo (*Behavioral and Emotional Rating Scale* (BERS-2), plačiausiai naudojamą Jungtinėse Amerikos Valstijose BERS-2 testą. Visiems savo mokiniams mokslo metų pradžioje ir tokį patį intervencijos pabaigoje, siekdami nustatyti, ar rezultatai pagerėjo. Pavyzdžiui, visi mokyklos mokytojai gali atlikti BERS-2 testą ir pastebėti, kad didelė dalis jų mokinių rezultatų parodė žemus balus šeimos bendradarbiavimo poskalėje. Siekiant pagerinti šeimos įsitraukimą į mokyklos veiklą, mokyklų administracija gali bandyti padidinti tėvų dalyvavimą mokykloje, skelbti atvirų durų dienas tėvams du kartus per metus, taip pat šiems pranešti daugiau teigiamų pastabų apie jų vaikų pasiekimus mokykloje bei didinti tėvų galimybes tapti mokyklos savanoriais. Pasibaigus mokslo metams, mokytojai vėl gi gali atlikti BERS-2 testą su visais savo mokiniais, tam, kad nustatytų ar jų atlikta veikla turėjo teigiamą poveikį (progresą), lyginant su prieš tai turėtais poskalės balais apie šeimos bendradarbiavimą.

Kaip teigia Buckley, Epstein (2004), stiprybių atpažinimas yra svarbi dalis mokyklos psichologijos praktikoje. Tačiau, tik keletas priemonių yra prieinamos, kurios leidžia sistemingai ir išsamiai įvertinti mokinių emocijų ir elgesio stiprumą. Mokyklos turi būti aprūpintos priemonėmis, kuriomis galima būtų įvertinti mokinių elgesio ir emocijų įgūdžius ir kompetencijas. Elgesio bei emocijų vertinimo skalė (BERS) buvo sukurta, esant svarbių ir patikimų priemonių poreikiui, vertinant elgsenos bei emocijų stiprumą.

Remiantis Sointu (2014), elgesio ir emocijų vertinimo klausimynas turi du leidimus: BERS ir BERS-2. Pirmasis leidimas BERS išleistas 1998 metais, skirtas pabrėžti mokytojams jaunimo emocijų ir elgesio privalumus. Vartotojai iškėlė susirūpinimą dėl išsamumo stokos. Šie susirūpinimai susidėjo iš: 1) informacijos stoka iš pačio jaunimo. 2) atskiras poreikis tėvams ir mokytojams; 3) poreikis atkreipti dėmesį į ateitį ir karjeros siekius. Dėl šių priežasčių antrasis leidimas BERS- 2 buvo daug daugiau informuojantis vertinimo instrumentas. BERS-2, išleistas 2004 metais, įtraukiant tėvų reitingus ir su nuo 11 iki 18 metų jaunimo karjeros stiprybių skale. Naujasis BERS-2 buvo daug informuojantis vertinimo instrumentas. Bers ir Bers-2 turėjo keleta pagrįstų ir patikimų tyrimų, labiausiai su JAV pavyzdžiais. Remiantis Epstein, Mooney, Ryser, Pierce (2004), siekiant išanalizuoti vaikų/paauglių elgesio ir emocijų raišką mokymosi institucijose, elgesio ir emocijų įvertinimo skalė (*Behavioral and Emotional Rating Scale* (BERS-2), plačiausiai naudojama Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Kaip teigia, Epstein, Mooney, Ryser, Pierce (2004), tai standartizuotas, patikimas, validus tyrimo instrumentas, orientuotas vaikų/paauglių/jaunuolių (nuo 5 m. iki 18 m.) stiprybių ir galių identifikavimui. BERS – 2 turi tris atskiras reitingų skalių formas: jaunimo (Jaunimo vertinimo skalė), tėvai (Tėvų vertinimo skalė), ir mokytojai (Mokytojų vertinimo skalė). BERS-2

sudaro 52 teiginiai, kurie faktorizuojasi į penkių faktorių modelį. Tarpasmeninių stiprybių faktorių sudaro 14 teiginių, matuojančių paauglio gebėjimą bendrauti su kitais socialinėse situacijose (pvz., geba priimti kritiką). Dalyvavimo bendroje šeimos veikloje faktorių sudaro 10 teiginių, kurie įvertina paauglio ir šeimos sąveikos procesus (pvz., dalyvauja šeimos veikloje). Vidinių, asmeninių gebėjimų faktorių sudaro 11 teiginių, apibūdinančių paauglio savivoką, asmenines savybes (pvz., kalba apie gyvenimo teigiamus aspektus). Dalyvavimo ugdymosi procese faktorius apima 9 teiginius, kuriais siekiama įvertinti vaiko mokymosi įpročius ir gebėjimus (pvz., laiku užbaigia mokyklines užduotis). Emocinio stabilumo faktorius apima 7 teiginius, kurie matuoja vaiko gebėjimą būti empatišku, išreikšti ir priimti pozityvias emocijas.

Pasak Sointu (2014), BERS-2 penkių faktorių modelį sudaro tokie teiginiai:

1. *Tarpasmeninių stiprybių faktoriaus* (IS) teiginiai, matuojančių paauglio gebėjimą bendrauti su kitais socialinėse situacijose (naudoja pykčio valdymo įgūdžius; gailisi dėl elgesio, kuris kitus skaudina ar liūdina; ramiai reaguoja į nesėkmes; apmąsto savo elgesio pasekmes; priima kritiką; prisiima atsakomybę už savo veiksmus; sugeba susitaikyti su pralaimėjimais žaidžiant; klausosi kitų; pripažįsta savo klaidas; priima atsakymą „ne“; gerbia kitų teises; dalijasi su kitais; atsiprašo kitų, kai yra neteisus; yra malonus kitiems; naudoja tinkamą situacijai kalbą).

2. *Dalyvavimo bendroje šeimos veikloje faktoriaus* teiginiai, kurie įvertina paauglio ir šeimos sąveikos procesus (FI) (jaučiasi reikalingas šeimos narys; moksleivio gyvenime yra asmuo, kuriuo gali pasitikėti; dalyvauja bendruomenės veikloje; išlaiko teigiamus santykius šeimoje; kalbasi su tėvais apie elgesį namuose; teigiamai bendrauja su tėvais; dalyvauja religinėje veikloje; teigiamai bendrauja su broliais ir seserimis; dalyvauja šeimos veikloje; laikosi taisyklių namuose).

3. *Vidinių, asmeninių gebėjimų faktoriaus* teiginiai, apibūdinantys paauglio savivoką, asmenines savybes (laS) (yra pasitikintis savimi; turi humoro jausmą; laikosi savo amžiui tinkamų higienos įgūdžių; prašo pagalbos iš savo bendraamžių ir draugų; mėgaujasi bent vienu pomėgiu; atpažįsta savo jausmus; atpažįsta savo asmenines stiprybes; yra populiarus tarp bendraamžių; dažnai šypsosi; yra entuziastingas gyvenimui).

4. *Dalyvavimo ugdymosi procese faktoriaus* teiginiai, kuriais siekiama įvertinti vaiko mokymosi įpročius ir gebėjimus (SF) (pirmą kartą paprašius iš karto atlieka užduotis; laiku užbaigia mokyklines užduotis; reguliariai atlieka namų darbus; sukaupia dėmesį per pamokas; sprendžia matematikos užduotis tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai; skaito tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai; kalba apie gyvenimo teigiamus aspektus).

5. *Emocinio stabilumo faktoriaus* teiginiai, kurie matuoja vaiko gebėjimą būti empatišku, išreikšti ir priimti pozityvias emocijas (AS) (leidžiasi apkabinimas; pripažįsta skausmingus išgyvenimus; kreipiasi dėl pagalbos; rodo susirūpinimą dėl kitų žmonių jausmų; aptaria

problemas su kitais; priima kitų artumą ir glaudžius ryšius/intymumą; išreiškia prieraišumą kitiems; ruošiasi testams, kontroliniams, egzaminams; reguliariai lanko mokyklą; geba išklaudyti ir užsirašyti informaciją mokykloje).

Lyginant klausimynų teiginius, anot Sointu (2014), elgesio ir emocijų vertinimo klausimyno BERS – 2 respondentai yra įrėminti į pozityvius rėmus, ir yra prašoma suteikti informaciją ką paaugliai daro gerai. Pasak Malinauskienės, Žukauskienės (2007), CBCL, YSR ir TRF klausimynų skalių teiginiai skirti rinkti informaciją apie paauglių emocinius ir elgesio sunkumus .

Lyginant klausimynus CBCL, YSR, TRF ir BERS-2, randami ir klausimynų panašumai, remiantis Kajokiene, Žukauskiene (2006), Vaikų elgesio klausimynas (CBCL6/18), Mokytojo klausimynas (TRF6/18) ir Jaunuolio klausimynas (YSR11/18) yra naudojami rinkti informaciją iš įvairių šaltinių apie vaikus ir suaugusiuosius, kai informacijos šaltiniai yra tėvai, mokytojai ir patys vaikai. Kaip teigia, Epstein, Mooney, Ryser, Pierce (2004), BERS – 2 taip pat turi tris atskiras reitingų skalių formas: jaunimo (Jaunimo vertinimo skalė), tėvai (Tėvų vertinimo skalė), ir mokytojai (Mokytojų vertinimo skalė). Gautų duomenų įvėrčiai profilių pavidalu tarpusavyje gali būti lengvai palyginami. Pasak Sointu (2014), BERS-2 testas įvertina elgsenos ir emocinį stiprumą iš kelių tiriamųjų perspektyvų: vaikų / jaunimo / pačių studentų, tėvų, ir mokytojų. Skirtingi tiriamieji atsako į pateiktus klausimynus, kuriuos sudaro panašios formuluotės, tačiau jos turi savyje atitinkamus skirtumus, tam, kad atspindėtų tą asmenį, kuris vertina jaunimą.

Anot Sointu (2014), nors moksliniai tyrimai, kurie atliekami vertinant elgsenos ir emocijų stiprumo pagrindu sukurtu metodu, yra palyginus nauji, keli tyrimų būdai parodo savo tikrąją vertę tik per intervencijos ir ugdymo procesus. Pirma, buvo įrodyta, kad absoliučiai visas jaunimas - net ir turintys tam tikrų funkcinių sutrikimų - turi elgesio ir emocinį pajėgumą kai kuriose srityse. Antra, jaunimo nustatytos stipriosios savybės taip pat gali sumažinti neigiamą poveikį psichinėms sveikatos problemoms, kaip nurodyta pagal Oswald, Cohen, Best, Jenson, ir Liono (cit. Sointu, 2014) tyrinėjimus, šie nustatė, kad stipriosios savybės buvo susijusios su suteikta pagalba, norint įsidarbinti. Pasak Epstein (cit. Sointu, 2014), trečia, stipriųjų savybių pagrindu pagrįstas vertinimas gali susitelkti į ugdymą siekiant panaikinti ar sumažinti to asmens trūkumus, padarant įtaką teigiamų emocijų ir elgesio privalumų sustiprinimui. Ketvirta, kai kurie tyrimai parodė, kad, jei stipriosios savybės ir sugebėjimai buvo pabrėžti intervencijos metu, jaunimas buvo linkęs jaustis labiau motyvuotas ir turintis didesnę galią ir jų tėvai buvo labiau linkę palaikyti jaunimą. Anot Cox (cit. Sointu, 2014), penkta, jaunimas, kuris dalyvavo terapijoje, kuri buvo susijusi su stipriųjų savybių pagrįstu vertinimo metodu, buvo linkę mažiau praleisti susitikimų ir be to tai parodė didesnę tėvų pasitenkinimą, negu palyginus su gydymu, kuris rėmėsi trūkumų vertinimais. Remiantis Donovan ir Nickerson (cit. Sointu, 2014), šešta,

stipriųjų savybių pagrindu pagrįstas vertinimas, regis, sužadina teigiamus, trumpalaikus lūkesčius ir tarp mokyklose dirbančių psichologų gretose. Galiausiai, yra įrodymų, kurie tikina, kad ugdymo rezultatai būna daug geresni tam jaunimui, kuris gauna savo stipriųjų savybių pagrįstus vertinimus, negu trūkumų pagrindu gautus vertinimus.

Pasak Sointu, Sovalainen, Lambert, Lappalainen, Epstein (2013), kai vertinimo skalės yra naudojamos skirtingose šalyse, reikia atlikti išsamų psichometrinių savybių tyrimą. Autoriai išnagrinėjo suomių paruoštą, elgesio bei emocijų vertinimo skalę (BERS-2), naudojant Rasch ir faktorinės analizės būdą su atrinktais respondentais: jaunuoliais, tėvais ir mokytojais. Gauti rezultatai parodė, kad suomių išverstos BERS-2 turi priimtinas įvertinimų savybes ir yra tinkamos naudoti Suomijos mokyklose. Kaip teigia Sointu ir kt. (2013), BERS-2 turi priimtinas įvertinimų savybes, jaunų žmonių, mokytojų bei tėvų vertinimui. Autorių išvada, kad BERS-2 klausimynai yra tinkami naudoti Suomijos mokyklose, vertinant vaikų/paauglių/jaunuolių elgsenos bei emocijų stiprumą. Anot Sointu (2014), Suomijos BERS-2 rezultatai parodo priimtina kryžminį susitarimą su jaunimu, tėvais ir mokytojais, ir atrodytų, kad toks susitarimas labiau tinka studentams, kuriems suteikta specialioji ugdymo pagalba. Mokyklos gali panaudoti šią informaciją siekiant skatinti aktyvesnį šeimų bei mokyklų bendradarbiavimą.

Remiantis Epstein (cit. Sointu, 2014), BERS-2 informacija gali būti panaudota, siekiant informuoti kokios intervencijos priemonės turėtų būti panaudotos. Be to, tėvai pastebėjo, kad stipriųjų savybių pagrindu pagrįstas vertinimas yra teigiama patirtis, kuri gali būti panaudota stiprinant mokyklos, bei profesinius tėvų santykius. Be to, BERS-2 gali būti panaudotas kaip įsikišimo (intervencijos) priemonė skatinanti gerinti jaunimo funkciją ir užregistruoti teigiamus pokyčius jaunimo tarpe. Nors BERS-2 nebuvo sukurta identifikuoti studentus su elgesio ir emocijų sutrikimais, BERS-2 informacija gali būti panaudojama užfiksuojant trūkumus - tam tikrų stiprumo sričių nebuvimą. Elgsenos ir emocijų stipriųjų savybių nebuvimas nėra vienintelis kriterijus nustatant vaikus su elgesio ir emocijų sutrikimais, bet vaikai su ribotais asmeniniais privalumais patenka į rizikos faktorių, identifikuoti būtent šitaip.

Apžvelgiant aprašytas vertinimo metodikas, matome, kad Lietuvos psichologų sąjungos pateiktų klinikinio psichologinio vertinimo instrumentų (2013), paskirtis, vaikų elgesio ir emocijų sunkumų įvertinimas. Lietuvoje elgesio ir emocijų sunkumams nustatyti, aprašytų tyrimų siekiuose ir rezultatuose dominuoja paauglio sunkumų/sutrikimo/negalės identifikavimas ir akcentavimas. Suomijoje ir JAV naudojami patvirtinti standartizuoti klausimynai BERS-2 orientuoti vaikų/paauglių/jaunuolių (nuo 5 m. iki 18 m.) stiprybių ir galių identifikavimui.

1.3. Vaikų /paauglių elgesio ir emocinio stabilumo raiška

Europos Parlamento rezoliucijoje Psichikos sveikata (2009) (cit. Šarakauskienė, Bagdonas, 2011 p. 8), dėl psichikos sveikatos teigiama, kad „Ilgalaikės psichinės sveikatos pagrindas formuojamas ankstyvajame amžiuje“ ir „iki 50 % psichinių sutrikimų prasideda paauglystės metu“. Remiantis Šarakauskiene, Bagdonu (2011), pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, vienas paauglys iš penkių turi kognityvių, emocinių ir elgesio sunkumų, ir vienas paauglys iš aštuonių kenčia nuo diagnozuotų psichinių sutrikimų.

Anot Rigon (2010), kai kurie sutrikimai, susiję su hiperaktyvumu, išskyla tik paauglystėje, kai jaunuolis griebiasi naujų saviraiškos būdų. Pasak autorės pasitaiko atvejų, kai tėvai į konsultaciją atvyksta su savo paaugliu, išgyvenančiu krizę nors iki šiol, anot jų, jis buvo žavus ir paprastas vaikas. O sulaukęs keturiolikos ėmė siautėti. Sutrikimai veikiausiai jau kamavo jaunuolį vaikystėje, tačiau nebuvo tokie akivaizdūs. Kartais paauglystė, lydima įvairiausių potraukių ir emocinio nestabilumo, staiga sukelia nerimą, kuris gali pasireikšti perdėtu judrumu arba negebėjimu būti "panašiam" į save. Autorė teigia, kad "hiperaktyvus" paauglys toks pat buvo ir vaikystėje. Tačiau dėl paprasčiausių fiziologinių pokyčių tie patys gestai tampa brutalesni, smūgiai stipresni, balsas garsesnis. Ir tokius proveržius kuo toliau, tuo sunkiau tramdyti, o kitiems su jais vis sunkiau susitaikyti. Apibendrinant būtų galima teigti, kad hiperaktyvumo sindromas paauglystėje neišnyksta. Nenuorama vaikas, netampa ramiu ir susitelkusi paaugliu. Kaip teigia Ramanauskienė (2008), hiperaktyvumo priežastys įvairios. Ankstyvojoje vaikystėje atsiradę smegenų funkcijos sutrikimai dėl nėštumo ar gimdymo patologijos (išankstinis gimdymas, nepakankama ar neteisinga motinos mityba, medikamentų, alkoholio, narkotikų vartojimas, rūkymas, sunkus gimdymas). Genetinis faktorius (dažnai hiperaktyvių vaikų tėvai turėjo šį sutrikimą). Blogi santykiai šeimoje, konfliktai. Neteisingas auklėjimas šeimoje. Mitybos ypatumai (per didelis maisto priedų, dažų, konservantų, saldiklių kiekis maisto produktuose).

Pasak Galkienės (2005), mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, labai dažnai patiria sunkumų bendraudami su bendraamžiais. Tokią šių vaikų situaciją lemia socialinių įgūdžių stoka, nemokėjimas susidraugauti, palaikyti draugiškus santykius, užmegzti pokalbį, išvengti konfliktinių situacijų. Daugelis šių vaikų tiesiog nežino, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje socialinėje situacijoje, nes nėra to išmokę natūraliu būdu savo šeimoje, mokykloje ar kitoje kasdienėje aplinkoje. Tokie mokiniai labai dažnai netinkamai interpretuoja kitų žmonių užuominas, nesupranta aplinkinių nuotaikų, jausmų. Anot Galkienės (2005), elgesio ir emocijų sutrikimo priežastys neretai slypi šeimoje, tačiau jas lemia ne socialinė šeimos padėtis, bet vaikų auklėjimo stilius. Pasak autorės, vaikai, stokojantys tėvų dėmesio, nerandantys artimo, šilto ryšio

su tėvu ar motina, patiriantys smurtą šeimoje, kenčiantys nuo nestabilių, nuolat kintančių tėvų reikalavimų, nesaugūs piktnaudžiaujančių svaigalais tėvų vaikai, praranda emocinę pusiausvyrą, išgyvena nuolatinę įtampą. Patiriant nuolatinės frustracijos, galiausiai išsivysto elgesio ir emocijų sutrikimai. Pasak Miller (2013), vaiko raidai reikia suaugusiųjų, gerbiančių jį ir mylinčių, garbingai padedančių orientuotis, dėmesio ir apsaugos. Galkienė (2005), pažymi, kad labai aiškiai ryškėjanti elgesio sutrikimų priežastis pastaruoju metu – tėvų skyrybos. Vaikai, išgyvenę šeimos griūvimo įtampą, iš jų kasdienybės pasitraukus vienam iš tėvų (dažniausiai tėvui), bando atsakyti į gyvenimo iššūkius savais, neretai visuomenei nepriimtinais sprendimais: atsisakydami mokytis, lankyti mokyklą, kai kuriais atvejais pradeda vagiliauti, įsitraukia į gatvės gyvenimą. Šis reiškinys ypač ryškus tarp berniukų.

Remiantis (Galkiene, 2005; Ramanauskiene, 2008; Miller 2013), galima išskirti pagrindines elgesio ir emocijų sutrikimų priežastis:

- Biologiniai sutrikimai ir ligos;
- Blogi santykiai šeimoje.

Anot Rigon (2010), kai kurie itin jaudūs vaikai, įžengę į paauglystę, tampa nedrąsūs, ypač bendraudami su kitais paaugliais, itin susikaustę, vengia žmonių. Tai dažniausiai būdinga neramaus temperamento ir sunkiai galintiems susikaupti ilgalaikiai veiklai jaunuoliams, kurie jau ir taip neturėdavo draugų kieme ar mokykloje. Sulaukę paauglystės, jie dar labiau atsiriboja, jiems sunkiai sekasi deramai elgtis su kitais. Dėl to jų aktyvumas gali tiesiog išblėsti, mat vos tik jie įsitraukia į bendravimą ar veiksmą, sukirba nerimas.

Anot Galkienės (2005), mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimą, būdingas neadekvatus savęs vertinimas. Šių mokinių psichologinėje charakteristikoje neretai fiksuojamas padidėjęs nerimastingumo lygis arba depresija. Jie linkę demonstruoti susijaudinimą ir nepasitikėjimą savimi, kai jiems skiriamos užduotys arba tam tikri vaidmenys bendruomenėje. Jie gali atsisakyti kalbėti klasėje, girdint klasės draugams ar kitiems bendruomenės nariams. Pasak autorės, juos lydi nuolatinis liūdesys, bloga nuotaika, abejingumas viskam, kas vyksta jų aplinkoje. Tokie mokiniai neretai patiria įvairių somatinių negalavimų, kai reikia eiti į mokyklą, prieš kontrolinius darbus ar kitais didesnės įtampos reikalaujančiais momentais. Kaip teigia Rigon (2010), judriam ir nesubrendusiam paaugliui tenka likti be draugų ir dažniausiai sėdėti namuose. Namuose kyla kivirčų su tėvais. Nenuorama paauglys išgyvena nuolatinę įtampą, todėl nukenčia šeimos atmosfera. Toks paauglys triukšmingas - šauksmai, šiurkšti kalba, durų trankymas, garsi muzika - visa tai padeda nuslopinti vidinį nerimą. Jam labai trūksta nuoseklumo, jo elgesys dažnai itin padrikas, tai atspindi ir netvarka jo kambaryje, darbai, atliekami bet kaip.

Daniels ir Piechowski (cit. Šimelionienė, 2012), teigia, kad dažnai literatūroje minimas, gabių vaikų bruožas yra padidintas jaudrumas, kuris gali pasireikšti vienoje ar keletose sričių – intelektinėje, psichomotorinėje, jausminėje, vaizduotės ir emocinėje. Autorių teigimu, padidintas jaudrumas emocinėje srityje pasireiškia padidintu jautrumu, labai giliomis ir intensyviomis emocijomis ir stipria emocijų kaita. Ir gabiems vaikams, pasižymintiems emociniu jaudrumu, būdingos intensyvios, gilios emocijos, atsakomybės ir kaltės jausmai, drovumas, vienišumas, nerimas ir savikritika, rūpestis kitais, empatija, padidintas jautrumas teisybei ir neteisybei. Šių vaikų emocijas dažnai lydi somatiniai sutrikimai. Pasak autorių, kaip rodo tyrimai, gabios paauglės pasižymi aukštesniu padidintu jautrumu, jausmų, vaizduotės ir emocinėje srityje. Harland (2005), teigia, kad daugelis hiperaktyvių vaikų dažnai nori bendrauti su kitais žmonėmis, turi stipriai išreikštą teisingumo jausmą – daugelis jų noriai kišasi, kai silpnesnius erzina stipresnieji. Anot autorės daugelis vaikų turinčių aktyvumo ir dėmesio sutrikimą yra nepaprastai gabūs, nors tai ne visada atspindi mokykliniai rezultatai. Kai kurie jų išugdo ypatingus gebėjimus, pavyzdžiui, muzikos arba dailės srityse.

Anot Šarakauskienės, Bagdono (2011), vis daugėjant paauglių psichinių sutrikimų, kartu esant ribotoms investicijoms ir paslaugų prieinamumui, kyla susidomėjimas mokinių psichologine gerove. Atsižvelgiant į paauglių psichinių sutrikimų dydį, kartu esant ribotoms investicijoms ir paslaugų prieinamumui, kyla prevencijos ir ankstyvo gydymo intervencijų, gebančių skatinti sveiką raidą ir psichologinę gerovę (PG), klausimas. Pasak autorių efektyviausia būtų jas vykdyti plėtojant programas mokyklose, kur paaugliai praleidžia didžiąją dalį savo laiko. Lerner (cit. Šarakauskienė, Bagdonas, 2011), efektyvios programos ne tik sumažina rizikos veiksnių mokinių aplinkoje, bet ir pabrėžia paauglių stiprybes ir turimas vertingas savybes, gebėjimus. Tie gebėjimai yra gynybiniai veiksniai, kurie padeda jiems judėti į priekį pozityvios raidos keliu.

Anot Šarakauskienės, Bagdono (2011), nors yra raginama atlikti daugiau psichikos sveikatos ir gerovės mokslinių tyrimų, dėl problemų, su kuriomis susiduria paaugliai, gausos akcentavimo moksliniuose tyrimuose kur kas mažiau yra žinoma apie paauglių sėkmes ir psichologinę gerovę. Todėl profesionalai, kurie dirba su šia imtimi, turi nesubalansuotą jų psichikos sveikatos ir stiprybių supratimą. Remiantis autoriais visus gerovės tyrinėjimus galima suskirstyti į dvi plačias, atskiras, nors ir susiklojančias, kategorijas. Jos yra paremtos dviem skirtingomis gerovės sampratomis, egzistuojančiomis jau nuo antikos laikų: Ryan, Deci (cit. Šarakauskienė, Bagdonas, 2011), pirmoji dažniausiai vadinama hedonistine Ji atspindi požiūrį, kad gerovė susideda iš malonumo ar laimės ir dažniausiai yra vadinama subjektyvia gerove. Antra – eudaimonizmas vadovaujantis šia samprata gerovė yra apibūdinama kaip siekis realizuoti žmogiškąjį potencialą, savo tikrąją prigimtį ir vadinama psichologine gerove. Taigi,

dėmesio centre atsiduria labiau tai, ką asmuo daro ar galvoja, nei tai, kaip ji (-s) jaučiasi. Pasak Šarakauskienės, Bagdono (2011), eudaimoninis požiūris yra platesnis ir mažiau konkretus nei hedonistinis, nes apima daugybę įvairių patirčių ir nuostatų (pvz., asmeniniai tikslai, vertybės), kuriais žmonės siekia asmeninio augimo, suteikia prasmę ir ieško savo gyvenimo tikslo.

Šarakauskienės, Bagdono (2011), atliktas tyrimas siekia užpildyti psichologinės gerovės tyrimų trūkumą ir praplečia supratimą, kokie yra Lietuvos vyresniųjų klasių mokinių psichologinės gerovės prognostiniai veiksniai. Autorių atliktu tyrimu, buvo tirti Lietuvos vyresniųjų klasių mokinių psichologinės gerovės matmenys (savęs priėmimas, gyvenimo tikslas, aplinkos kontrolė, asmeninis augimas, teigiami santykiai su kitais, autonomija).

Pasak Šarakauskienės, Bagdono (2011), psichologinė gerovė matuota C. D. Ryff (1989) psichologinės gerovės skalėmis. Jas versti ir naudoti buvo gautas autorės leidimas. Ryff (cit. Šarakauskienė, Bagdonas, 2011), skalės atspindi šešis psichologinės gerovės matmenis:

1) Savęs priėmimas (SP) – teigiamas požiūris į save ir savo praėjusį gyvenimą, suvokiant savo ribotumus.

2) Gyvenimo tikslas (GT) – tikslų ir siekių, kurie suteikia gyvenimui prasmę, turėjimas.

3) Aplinkos kontrolė (AK) – sugebėjimas susidoroti su kompleksiniais kasdieninio gyvenimo reikalavimais, pritaikyti aplinką taip, kad atitiktų asmeninius poreikius ir troškimus.

4) Asmeninis augimas (AA) – nenutrūkstamos raidos ir savirealizacijos jausmo turėjimas.

5) Teigiami santykiai su kitais (TS) – siekimas užmegzti ir palaikyti šiltus, pasitikėjimu grįstus tarpasmeninius santykius su kitais.

6) Autonomija (AU) – sugebėjimas laikytis savo paties įsitikinimų.

Apklausus 655 aštuntų, dešimtų ir dvyliktų klasių Lietuvos mokinius, rezultatai parodė, kad vyresniųjų klasių mokinių psichologinė gerovė nepriklauso nuo šeimos sudėties, jų gyvenamosios vietos, dalyvavimo popamokinėje veikloje. Psichologinę gerovę labiau veikia paauglio santykiai su tėvais ir kiti vaikų ir tėvų bendravimo ypatumai, nei šeimos sudėtis. Vyresniųjų klasių mokinių psichologinė gerovė nepriklauso nuo jų gyvenamosios vietos. Tad kuriamos prevencinės mokinių psichologinės gerovės didinimo programos gali būti vienodos gyvenantiems ir didmiesčiuose, ir kaimuose. Sėkmingesnis mokymasis reikšmingai prognozavo didesnius autonomijos, asmeninio augimo ir gyvenimo tikslo skalių įverčius. Emocinis stabilumas susijęs su aplinkos kontrolės, teigiamų santykių su kitais ir savęs priėmimo matmenimis.

Pasak autorių (Rigon, 2010; Galkienės, 2005; Harland, 2005; Šimelionienės, 2012), kai kurie sutrikimai, susiję su hiperaktyvumu, iškyla tik paauglystėje. Kartais paauglystė, lydima įvairiausių potraukių ir emocinio nestabilumo, staiga sukelia nerimą, kuris gali pasireikšti perdėtu judrumu arba negebėjimu būti "panašiam" į save. Mokiniai, turintys elgesio ir emocijų

sutrikimų, labai dažnai patiria sunkumų bendraudami su bendraamžiais. Daugelis šių vaikų tiesiog nežino, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje socialinėje situacijoje, nes nėra to išmokę natūraliu būdu savo šeimoje, mokykloje ar kitoje kasdienėje aplinkoje. Daugelis vaikų turinčių aktyvumo ir dėmesio sutrikimą yra nepaprastai gabūs, nors tai ne visada atspindi mokykliniai rezultatai. Kai kurie jų išugdo ypatingus gebėjimus, pavyzdžiui, muzikos arba dailės srityse. Dėl problemų, su kuriomis susiduria paaugliai, gausos akcentavimo moksliniuose tyrimuose kur kas mažiau yra žinoma apie paauglių sėkmes ir psichologinę gerovę.

Galkienė (2005) teigia, kad elgesio ir emocijų sutrikimai – dažnas reiškinyš bendrojo lavinimo mokyklose. Bene kiekvienas mokytojas galėtų pasakyti turįs klasėje mokinių, kurių elgesį sunku kontroliuoti. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše³³ (2011), elgesio ar (ir) emocijų sutrikimai apibūdinami kaip heterogeniška grupė sutrikimų pasireiškiančių elgesio ar (ir) emocijinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų, bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar (ir) prasta elgesio reguliacija. Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimams būdinga, kad tai nėra tik laikina, tikėtina reakcija, į stresą keliančius aplinkos įvykius; nuolat pasireiškia ne mažiau kaip dviejuose skirtingose srityse; nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo aplinkoje.

Remiantis, mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo (2011), negalių, sutrikimų ir sunkumų klasifikacijoje pateiktais apibūdinimais, galime teigti, jog:

Aktyvumo ar (ir) dėmesio sutrikimai pasireiškia amžiaus neatitinkančiais dėmesingumo (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą), padidėjusio aktyvumo arba hiperaktyvumo (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys) ir impulsyvumo (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo) požymiais. Šie požymiai ryškėja jau ikimokykliniame amžiuje. Sutrikimas stebimas bent dviejose aplinkose (pavyzdžiui, namuose ir mokykloje) ir turi įtakos atitinkamam raidos etapui būdingam funkcionavimui socialinėje srityje, mokykloje, namie ar kitoje aplinkoje. Šie sutrikimai nėra sąlygoti autizmo ar emocijų sutrikimų. Aktyvumo sutrikimas, vyrauja padidėjusio aktyvumo / hiperaktyvumo ir impulsyvumo požymiai. Kaip teigia Ramanauskienė (2008), daug vaikų darželyje, mokykloje ar namuose išsiskiria savo neramiu, per aktyviu (hiperaktyviu) elgesiu. Tarptautinėse ligų klasifikacijose šis sutrikimas vadinamas hiperkineziniu sutrikimu.

³³ Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas (2011). LR ŠMM.

Ramanauskienė (2008) teigia, vaikai su hiperkineziniu sutrikimu nuo mažens irzlūs, blogai miega, būdingi pilvo skausmai, alergija maistui. Tik pradėję vaikščioti, jie bėgioja „lyg užsukti“. Toks aktyvumas, deja, yra griaunantis ir betikslis. Vaikai nesugeba užbaigti pradėtų darbų, jų dėmesį greit patraukia kiti dalykai. Pasak Daniels ir Piechowski (cit. Šimelionienė, 2012), gabūs vaikai, kuriems būdingas psichomotorinis jaudrumas, pasižymi dideliu energijos kiekiu, nuolatos kažką veikia, jiems būdingas impulsyvus elgesys, neretai vienu metu atlieka kelias veiklas, gali ilgai dirbti nepavargdami, jiems reikia mažiau miego nei bendraamžiams, jiems būdingas greitas, nepertraukiamas kalbėjimas.

Dėmesio sutrikimo požymiai pateikti mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo³⁴ (2011), negalių, sutrikimų ir sunkumų klasifikacijoje: vyrauja dėmesio išlaikymo sutrikimai. Vaikams, turintiems nedėmesingąjį tipą, dažnai būdingas lėtas informacijos apdorojimo (psichinės veiklos) tempas. Čepienė, Žakaitienė (2007), dėmesį apibūdina tokiomis savybėmis kaip koncentracija, intensyvumas, apimtis, paskirstymas ir perkėlimas. Dėmesio savybių raiška priklauso nuo nervų sistemos ypatumų. Harland (2005), teigia, kad turintys dėmesio sutrikimą, negali ilgai koncentruoti dėmesio į vieną dalyką – laiko tarpas, kai jie būna atidūs, labai trumpas.

Negalių, sutrikimų ir sunkumų klasifikacijoje (2011), *aktyvumo ir dėmesio sutrikimas, apibūdinamas*: būdingi vienodai išreikšti visi aktyvumo ir dėmesio sutrikimo požymiai. Harland (2005), teigia, kad tokie vaikai kur kas labiau atkreipia į save dėmesį negu tie, kurie gali būti atidūs tik trumpą laiko tarpą. Jie negali nusėdėti ramiai ilgesnį laiką, šėlsta, rėkauja, dažnai būna triukšmingi ir impulsyvūs.

Negalių, sutrikimų ir sunkumų klasifikacijoje (2011), teigiama, kad *elgesio sutrikimai* pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatinu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojančiu, įžūliu elgesiu. Elgesio sutrikimai nustatomi, kai tokio elgesio trukmė didesnė nei 6 mėnesiai, taip pat būtina atsižvelgti į vaiko amžiaus tarpsniams būdingus elgesio ypatumus. Pavieniai asocialūs, nusikalstami poelgiai dar nėra pagrindas šiai diagnozei. Turintiems šių sutrikimų būdingas pyktis, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, maža tolerancija frustracijai, pykčio priepuoliai, atsakomybės stoka, nesugebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos, įžvalgų stoka. Elgesio sutrikimai gali prasidėti vaikystėje arba paauglystėje. Remiantis mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo (2011), negalių, sutrikimų ir sunkumų klasifikacijoje pateiktais apibūdinimais, galime teigti, jog:

³⁴ Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas (2011). LR ŠMM.

Emocijų sutrikimai pasireiškia nerimu dėl savo elgesio, mokslų, namų darbų, egzaminų, ateities ir kt. Dalykų, įprastos veiklos vengimu, nuolatine liūdna nuotaika, nelaimingumu, irzlumu, jautrumu, ankstesnio susidomėjimo praradimu bei nuovargiu ir įtampa. Šie sunkumai yra nuolatiniai ir žymūs, neatitinka raidos etapui būdingo elgesio ir trikdo asmens mokymosi veiklą, gebėjimus užmegzti ir palaikyti patenkinamus tarpusavio santykius su bendraamžiais bei suaugusiais.

Pasak Galkienės (2005), elgesio ir emocijų sutrikimas neretai išryškėja kaip antrinis mokymosi negalių turintiems mokiniams. Ališauskas, Šimkienė (2013), (cit. Ališauskas ir kt., 2011), pažymi, jog vaikų elgesio ir (ar) emocijų sutrikimas dokumentuose dažnai nebūna užfiksuotas, nes tėvai nesikreipia į gydytojus, o išvadą apie sutrikimą gali daryti ir įrašyti tik gydytojas (vaikų psichiatras). Pedagogų pateikiama informacija apie mokinius, turinčius elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų, kontroversiška.

Anot Miltenienės, Melienės (2010), Olandijoje mokiniai, turintys žymių emocijų ir elgesio sutrikimų (angl. *Severe emotional and behavioural disorders*), gali būti ugdomi bendrojo lavinimo mokykloje; tais atvejais pagalbą teikia specialistai iš specialiųjų mokyklų. Tam, kad mokiniai galėtų gauti šių specialistų pagalbą, jie turi būti įvertinti specialiojoje komisijoje, atitikti DSM-IV (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th Edition*) kriterijus. Pasak Mooij, Smeets (cit. Miltenienė, Melienė, 2010), nuo 2003 metų, kada Olandijoje įsigaliojo įvertinimo tvarka, mokinių skaičius, kuriems buvo nustatyti emocijų ir elgesio sutrikimai, nuolat augo. Be to, Olandijoje, bendrojo lavinimo mokyklose yra nemažai mokinių, turinčių kitų, ne tokių sudėtingų, sutrikimų, kuriems papildomas finansavimas nėra skiriamas.

East, Evans (2008) nuomone, vaikai, kuriems būdingi elgesio, emocijų ar socializacijos sutrikimai, mokytojams kelia daug didesnę susirūpinimą ir kur kas daugiau problemų nei kiti specialiųjų poreikių vaikai. Pagrindinė priežastis – neigiama įtaka, kurią šie vaikai gali daryti kitiems mokiniams, ir didesnės mokytojo laiko ir energijos sąnaudos. Kaip teigia Dervinytė Bongarzoni (2008), ugdant pernelyg aktyvius ir nesugebančius susikaupti vaikus bendrojo lavinimo mokykloje, dirbant klasėje būtina gerai suplanuoti darbą ir prireikus imtis papildomų elgesio kontrolės būdų. Neatidūs, pernelyg aktyvūs, impulsyvūs vaikai gali turėti menką atsakomybę, pasitikėjimo savimi ir kitais jausmą. Šie vaikai pamokos metu gali triukšmauti, vaikščioti po klasę, atitrūkti nuo darbo ir panašiai. Jie priskiriami rizikos grupei.

Miltenienė, Melienė, Kairienė (2013), pabrėžia, kad vertinant specialistų bendrąsias ir specialiąsias žinias, aktualizuojamas išaugęs psichologinių žinių poreikis dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų: „Dirbdamas su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų, dažnai pagalvoji: „Ką man dabar daryti?“ <...> Būna tokių situacijų, kai trūksta žinių apie save. Tu nebesupranti, kaip reikia elgtis. Prieini liepto galą ir tada reiktų tokių ramių,

protingų patarimų, kaip suvaldyti save ir situaciją <...>; Nežinai, ką sakyti vaikui, kai jis keikiasi, netinkamai elgiasi: ar toliau sakyti „nelakstyk“, ar nekreipti dėmesio? <...> Man sunkiausia dirbti su mokiniais, turinčiais savireguliacijos problemų“ (Miltenienė, Melienė, Kairienė, 2013, p. 79). Autorių teigimu, specialistai norėtų įgyti daugiau tokių psichologinių žinių, kurios leistų efektyviau organizuoti vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, mokymąsi, kurti konstruktyvias sąveikas su ugdytinių tėvais ir kolegomis, stiprinti savo, kaip specialisto psichologinį atsparumą ir streso įveikimo gebėjimus.

Kaip teigia Ališauskas, Šimkienė (2013), pedagogai kaip didžiausią problemą ugdant vaikus, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, išskyrė dėmesio ir aktyvumo problemas: nespėja padaryti kas yra užduota; svajotojas; labai išsiblaškęs; nesugeba susikaupti, o jei ir susikaupia, tai vos kelioms minutėms; visiškai nesusikaupia; noras „visa kame“ dalyvauti; nuolatinis judėjimas ir muistymasis trukdo kitiems mokiniams; atkreipia ir blaško jų dėmesį. Pasak autorių, pedagogai išskiria netinkamą mokinio elgesį. Neretai mokytojai nurodo silpną mokymosi motyvaciją. Galkienė (2005), taip pat pažymi, kad elgesio ir emocijų sutrikimus lydi mokymosi sunkumai. Šios grupės mokiniai labai dažnai turi ir dėmesio koncentracijos trūkumą. Mokiniai, kurie negali ilgesnį laiką sutelkti dėmesį į vieną objektą arba atliekamą veiklą, patiria sunkumų, kai yra reikalaujama suvokti ir vykdyti kelių pakopų instrukcijas, klausytis ilgesnio vientiso pasakojimo, atlikti didesnio susitelkimo reikalaujančias užduotis. Kaip teigia Geležiniene, Vasiliauskienė, Vyšniauskienė, Dudzinskienė, Kišonienė (2011), JAV atlikti tyrimai parodė, kad 90 proc. mokinių, turinčių dėmesio sutrikimų, mokymosi pasiekimai būna žemi, 20 proc. tokių mokinių dažniausiai turi skaitymo sutrikimų.

Anot Ramanauskienės (2008), jei mokykla daugeliui vaikų susijusi su nuostabiais išgyvenimais, tai hiperaktyviems vaikams tuos išgyvenimus švietimo sistemos reikalavimai gali paversti košmaru. Tokie vaikai pajaučia, kad jiems labai sunku susikaupti. Tai greit pastebi ir mokytoja. Ramanauskienės (2008) teigimu, jei mokytojas nesusipažinęs su šiuo sutrikimu, jis jaučiasi asmeniškai įžeistas, nes, mano, kad vaikas išdykęs, tyčia jį nervina. Pasak autorės, hiperaktyvūs vaikai turi per mažai kantrybės ir netoleruoja kitų, atrodo nepagarbūs ir nesubrendę. Dažnai nepaklūsta, bet ne sąmoningai, o nesusimąstydami. Dėl impulsyvumo neretai pasako ką nors bloga, kas užgauna kito žmogaus jausmus, dažnai patiria nelaimingus atsitikimus. Anot Ramanauskienės (2008), tėvai ir mokytojai, bendraudami su tokiais vaikais jaučia stresą, nes sunku rasti būdų, kaip šiems vaikams padėti ir ką daryti, kad jie būtų patenkinti.

Autoriai (Ališauskas, Šimkienė, 2013; Galkienė 2005; Ramanauskienė, 2008; Dervinytė Bongarzoni, 2008), išskiria tokias elgesio ir emocijų sutrikimų problemas mokykloje: dėmesio ir aktyvumo problemas, nesusikaupimas, netinkamas mokinio elgesys, nuolatinis judėjimas, mokymosi sunkumai.

2 skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ RAIŠKOS VERTINIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant išanalizuoti ir palyginti paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimą sistemoje: vaikas, šeima, mokykla, pasirinktas kiekybinio tipo anketinės apklausos metodas. Kiekybiniam tyrimui atlikti naudojama Elgesio ir emocijų įvertinimo skalė (*Behavioral and Emotional Rating Scale* (BERS-2)). 2014 m. kovo – spalio mėn. vykdyta Lietuvos paauglių elgesio ir emocijų vertinimo apklausa.

Tyrimui atlikti buvo naudojama Elgesio ir emocijų įvertinimo skalė (BERS -2), remiantis mokslininkų Dr. Philip Nordness (Nebraskos universitetas, Omaha) ir dr. Renatos Geležinienės (SU) vykdomu moksliniu tyrimu. 2014 m. pradžioje mokslininkams gavus leidimą, elgesio ir emocijų įvertinimo skalė (BERS-2) išversta į lietuvių kalbą ir aprobuota vadovaujantis metodologiniais reikalavimais³⁵(2013). BERS-2 sudaro 52 teiginiai, kurie faktorizuoja į penkių faktorių modelį. Tarpasmeninių stiprybių faktorių sudaro 15 teiginių, matuojančių paauglio gebėjimą bendrauti su kitais socialinėse situacijose (pvz., geba priimti kritiką). Dalyvavimo bendroje šeimos veikloje faktorių sudaro 10 teiginių, kurie įvertina paauglio ir šeimos sąveikos procesus (pvz., dalyvauja šeimos veikloje). Vidinių, asmeninių gebėjimų faktorių sudaro 10 teiginių, apibūdinančių paauglio savivoką, asmenines savybes (pvz., kalba apie gyvenimo teigiamus aspektus). Dalyvavimo ugdymosi procese faktorius apima 7 teiginius, kuriais siekiama įvertinti vaiko mokymosi įpročius ir gebėjimus (pvz., laiku užbaigia mokyklines užduotis). Emocinio stabilumo faktorius apima 10 teiginių, kurie matuoja vaiko gebėjimą būti empatišku, išreikšti ir priimti pozityvias emocijas. BERS – 2 turi tris atskiras reitingų skalių formas: jaunimo (Jaunimo vertinimo skalė), tėvai (Tėvų vertinimo skalė), ir mokytojai (Mokytojų vertinimo skalė).

Siekiant išanalizuoti mokinių mokymosi rezultatus ir palyginti ar skiriasi mergaičių ir berniukų rezultatai, ar skiriasi rezultatai tarp mokinių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, naudojami 2014 metų 8 klasės standartizuotų testų rezultatai (matematika, skaitymas, rašymas, istorija).

Kaip teigiama, Klaipėdos m. savivaldybės 4 ir 8 klasės mokinių mokymosi pasiekimų vertinimo panaudojant projekte parengtus standartizuotus vertinimo įrankius ataskaitoje³⁶

³⁵ *Bendradarbiauja Šiaulių ir Nebraskos universiteto Omahoje (JAV) mokslininkai* (2013). Šiaulių universitetas. Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas.

³⁶ *Klaipėdos m. savivaldybės 4 ir 8 klasės mokinių mokymosi pasiekimų vertinimo panaudojant projekte parengtus standartizuotus vertinimo įrankius ataskaita.* (2014). Nacionalinio egzaminų centro projektas. LR ŠMM.

(2014), nuo 2013-ųjų metų Lietuvos savivaldybės, siekiančios gerinti ugdymo kokybę, turi galimybę pasinaudoti Nacionalinio egzaminų centro (NEC) vykdomo projekto „Standartizuotų mokinių pasiekimų vertinimo ir įsivertinimo įrankių bendrojo lavinimo mokykloms kūrimas, II etapas“ parengtais standartizuotais testais (ST), skirtais įvertinti 4 ir 8 klasės mokinių mokymosi pasiekimus, padėti išsiaiškinti konkrečius mokymosi sunkumus ir problemas, kurias galima įveikti mokiniams, mokytojams ir mokykloms suteikiant tinkamą pagalbą. Savivaldybės, norinčios įsivertinti ugdymo konteksto faktorius, gali pasinaudoti ir NEC parengtais skaitymo, rašymo, matematikos, istorijos 8 klasės mokinių klausimynais.

Kaip teigiama, Klaipėdos m. savivaldybės 4 ir 8 klasės mokinių mokymosi pasiekimų vertinimo panaudojant projekte parengtus standartizuotus vertinimo įrankius ataskaitoje³⁷ (2014), standartizuotų testų tikslas – sudaryti sąlygas mokykloms ir mokytojams savarankiškai ir objektyviai įsivertinti savo mokinių mokymosi pasiekimus, rinkti grįžtamojo ryšio informaciją, reikalingą ugdymo kokybei ir vadybai gerinti.

Standartizuoti testai sudaryti laikantis nustatytų proporcijų pagal vertinamo dalyko ugdymo turinio sritis, gebėjimų grupes (žinias ir supratimą; įgytų žinių taikymą; aukštesnius mąstymo gebėjimus) ir mokinių pasiekimų lygius (patenkinamą, pagrindinį ir aukštesnįjį). Tai reiškia, kad mokiniams pateikiama įvairaus sunkumo klausimų ir užduočių, sudarančių galimybę įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir objektyviai išsiaiškinti, ar jie atitinka pasiekimus, aprašytus Bendrosiose ugdymo programose. Kiekvienam mokiniui parengiama individuali ataskaita apie jo atliktų ST rezultatus. Tyrimo skaičiavimai atlikti naudojant programinį paketą SPSS 22.

³⁷ *Klaipėdos m. savivaldybės 4 ir 8 klasės mokinių mokymosi pasiekimų vertinimo panaudojant projekte parengtus standartizuotus vertinimo įrankius ataskaita. (2014). Nacionalinio egzaminų centro projektas. LR ŠMM.*

Tyrimo metu naudoti statistiniai metodai

Tyrimo metu, priklausomai nuo turimų duomenų tipo (matavimo skalės), naudojami skirtingi statistiniai kriterijai. Tyrime naudojamų statistinių kriterijų apibendrinimas pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė

Tyrimo metu naudoti statistiniai kriterijai

Statistinis kriterijus	Taikymo sritis
Tyrimo instrumento vidinio suderinamumo nustatymas (Cronbach - alfa)	Sudarytų skalių vidinio suderinamumo tikrinimas, naudojant Cronbach-alpha statistiką.
Stjudento kriterijus	Skalių vertinimų vidurkių palyginimas dviejuose nepriklausomose grupėse.
Vieno faktoriaus ANOVA kriterijus	Skalių vertinimų vidurkių palyginimas daugiau nei dviejuose nepriklausomose grupėse.
Dviejų faktorių ANOVA kriterijus	Miesto (<i>Klaipėda / Kuršėnai</i>) ir socialinės grupės (<i>mokiniai / tėvai / mokytojai</i>) poveikis paauglių elgesio ir emocijų skalių vidurkiams.

Tyrimo instrumento patikimumo vertinimas

Sekančiame tyrimo etape atlikta tyrimo instrumento skalių patikimumo analizė. Tam tikslui apskaičiuota Cronbach alfa statistika. Cronbach alfa statistikos reikšmės kinta intervale [0,1]. Statistikos reikšmė artima 0 rodo labai silpną skalės elementų suderinamumą ir kiekvienas skalės elementas labai silpnai koreliuoja su kitais skalės elementais. Statistikos reikšmė artima 1 rodo visišką skalės elementų suderinamumą ir kiekvienas skalės elementas labai stipriai koreliuoja su kitais skalės elementais. Skalės suderinamumas laikomas priimtiniu, kai Cronbach alfa statistika yra didesnė nei 0.6.

Kiekvienai 5 faktorių modelio skalėms bei mokinių karjeros skalei apskaičiuojamos Cronbach-alfa statistikos reikšmės. Tyrimo metu nustatyta, jog visų skalių vidinis suderinamumas yra patekinamas, nes visų skalių Cronbach-alfa koeficientai yra didesni nei 0.6. Mažiausia Cronbach-alfa koeficiento reikšmė fiksuota Klaipėdos miesto, mokytojų grupės emocinio stabilumo skalei (0.601). Didžiausia Cronbach-alfa koeficiento reikšmė fiksuota Kuršėnų miesto, mokytojų grupės dalyvavimo ugdymo procese skalei (0.934). Skalių patikimumo vertinimas. Cronbach-alfa rezultatai pateikiami 2 lentelėje (žr. 4 priedą). Apibendrinant skalių patikimumo rezultatus galima teigti, kad mokytojų skalių vertinimai geriau dera tarpusavyje, nei tėvų ir mokinių, nes analizuojant Cronbach-alfa statistikos reikšmes, skalių suderinamumas yra aukštesnis mokytojų tarpe. Tam įtakos galėjo turėti tai, kad mokiniai ir jų

tėvai į anketos klausimus atsakinėjo ne taip atidžiai, kaip mokytojai, dėl to mokinių ir jų tėvų tarpe stebimas prastesnis vertinimų suderinamumas.

1.2. Tyrimo dalyviai (respondentai) ir imtis

Paprastai mus dominančių požymių pasiskirstymas generalinėje aibėje (populiacijoje) nėra žinomas ir norint tai nustatyti, reikėtų iširti visus generalinės aibės elementus, o tai padaryti labai sunku arba net neįmanoma, todėl dažniausiai dirbama su populiacijos poaibiu – imtimi (Kardelis, 2012). Imties parinkimas yra vienas iš svarbiausių statistinės analizės etapų, nes nuo imties duomenų priklauso analizės rezultatai. Matematiškai imties dydis yra funkcija, priklausanti nuo kelių argumentų: norimo pasiekti įverčių tikslumo, populiacijos sklaidos ir norimo patikimumo. Norint sužinoti, kiek reikia apklausti respondentų, kad iš jų nuomonės būtų galima spręsti apie visą populiaciją, taikoma formulė:

$$n = \frac{z_{\frac{\alpha}{2}}^2 \cdot s^2}{\Delta^2}, \quad s = \sqrt{p \cdot (100 - p)}$$

kur

n – imties dydis;

p – bandomojo tyrimo metu nustatytas kokybinis rodiklis;

$z_{\frac{\alpha}{2}}$ – standartinio normaliojo skirstinio α lygmens kritinė reikšmė;

s – imties vidutinis kvadratinis nuokrypis;

Δ - atrankos paklaida.

Fiksuojant atrankos tyrimo tikslumą, reikšmingumo lygmenį, $\alpha = 0.05$, kokybinį tyrimo rodiklį p = 50 %, pasiklovimo lygmens standartizuotą reikšmę, $z_{\frac{\alpha}{2}} = z_{\frac{0.05}{2}} = 1.96$ - rekomenduojamas tyrimo imties dydis lygus (Kardelis, 2002):

$$n = \frac{1.96^2 \cdot (\sqrt{50 \cdot (100 - 50)})^2}{8^2} = 149.$$

Atlikus skaičiavimus nustatyta, kad rekomenduojama tyrimo imtis turi būti nemažesnė nei 149 respondentai.

Atliktame tyrime dalyvavo 149 Kuršėnų miesto dviejų mokyklų aštuntų klasių mokiniai. Iš jų 26 sunkumų/sutrikimų/negalių turintys mokiniai, 149 tėvai ir 7 klasių auklėtojos (įvertino 149 paauglių galias ir stiprybes). Tyrime dalyvavo 164 Klaipėdos miesto trijų mokyklų devintų klasių mokiniai. Iš jų 46 sunkumų/sutrikimų/negalių turintys mokiniai, 164 tėvai ir 10 auklėtojų (įvertino 164 paauglių galias ir stiprybes). Klausimynai buvo atspausdinti ir išdalinti mokiniams, jų auklėtojoms ir tėvams, Kuršėnuose buvo išdalinta po 154, Klaipėdoje buvo išdalinta 169 (iš

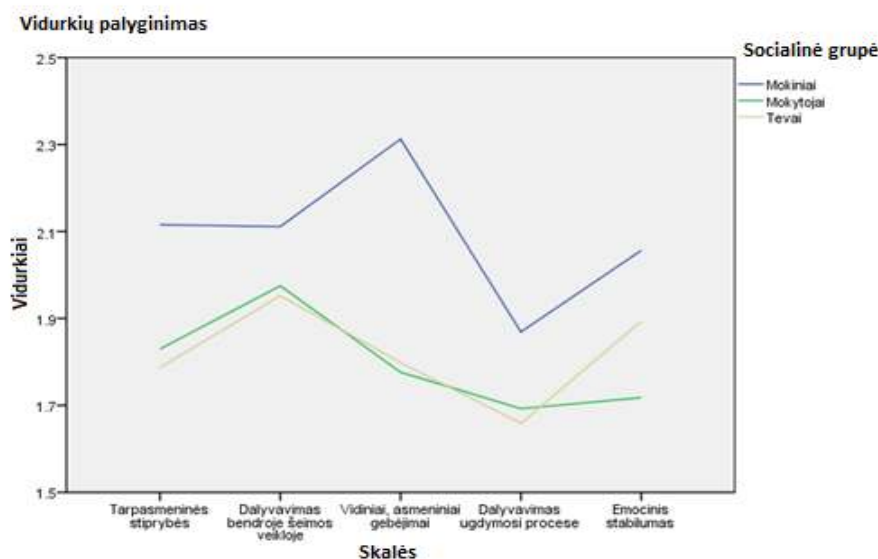
jų sugrįžo Kuršėnuose po 149, Klaipėdoje po 164). Klausimynai tėvams buvo perduodami per mokinius ir klasių auklėtojus ugdymo įstaigose.

1.3. Paauglio elgesio ir emocijų raiškos vertinimų palyginimas sistemoje: vaikas, šeima, mokykla

Sekančiame etape atliktas paauglio elgesio ir emocijų vertinimų palyginimas mokinių, mokytojų ir tėvų tarpe. Analizėje siekiama nustatyti, ar skirtingų socialinių grupių respondentų (mokinių, mokytojų ir tėvų) vertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi skirtingose socialinėse grupėse. Paauglio elgesiui ir emocijoms įvertinti, analizuojamos vertinimų skalės, kurių patikimumas įvertintas ankstesniame analizės skyriuje (žr. 2 lentelę, 4 priedas). Kadangi analizuojamos skalės priskiriamos ranginiam duomenų tipui, o grupių skaičius, kuriose yra lyginami skalių vidurkiai, yra lygūs trims grupėms, taikomas vieno faktoriaus ANOVA kriterijus. Paauglio elgesio ir emocijų skalės analizuojamos dviejuose miestuose: Klaipėdoje ir Kuršėnuose. Išanalizavus situaciją atskiruose miestuose, atliekama lyginamoji analizė tarp miestų, tokiu būdu įvertinamas miesto poveikis paauglio elgesio ir emocijų skirtumams.

Klaipėdos miesto rezultatų analizė

Tyrimo metu nustatyta, kad Klaipėdos mieste, paauglių elgesio ir emocijų vertinimai mokinių, mokytojų ir tėvų tarpe nėra vienodi. Remiantis mokinių, mokytojų ir tėvų vertinimų vidurkių palyginimo analize galima daryti prielaidą, kad mokiniai, daug palankiau nei jų tėvai ir mokytojai, vertina visas tyrime analizuotas elgesio ir emocijų raiškos skales. Tuo tarpu mokytojų ir mokinių tėvų nuomonės yra panašios, išskyrus emocinio stabilumo vertinimus, nes tėvai savo vaikų emocinį stabilumą vertina palankiau nei mokytojai (1 pav.).

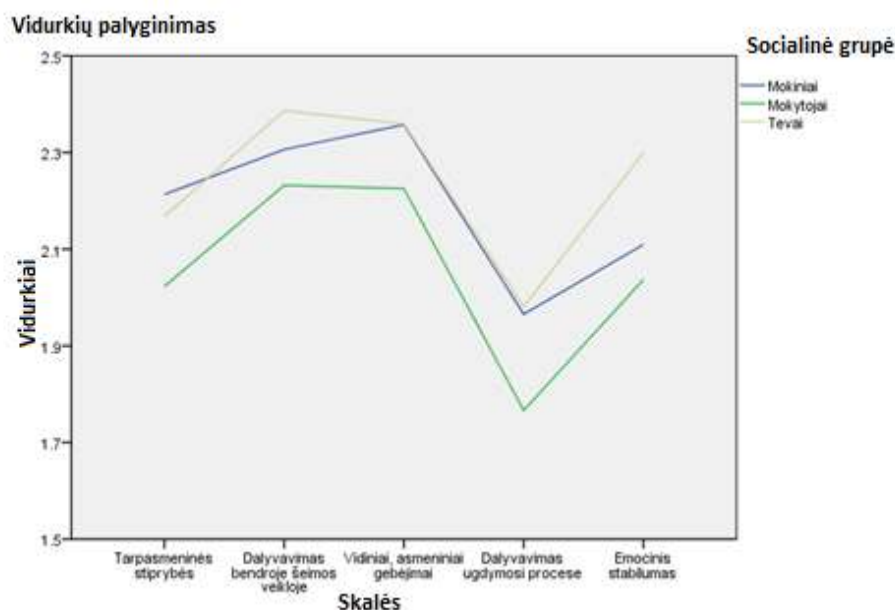
1 pav. Skalių vidurkiai skirtingose socialinėse respondentų grupėse (Klaipėda)

Norint nustatyti, ar minėtos prielaidos, apie vertinimų skirtumus skirtingose respondentų grupėse, yra pagrįstos statistiškai, taikomas vieno faktoriaus ANOVA vidurkių palyginimo kriterijus. ANOVA kriterijaus rezultatai rodo, kad nustatyti statistiškai reikšmingi elgesio ir emocijų raiškos skalių vidurkių skirtumai skirtingose respondentų grupėse, nes kriterijaus klaidos tikimybės visoms skalėms, $p < 0.05$. Vieno faktoriaus ANOVA kriterijaus rezultatai. Skalių vidurkių palyginimas skirtingose socialinėse respondentų grupėse (Klaipėda) pateikiami 3 lentelėje (žr. 5 priedą). Konstatuotina, kad mokinių, jų tėvų ir mokytojų elgesio ir emocijų raiškos vertinimai reikšmingai skiriasi. Nustačius, jog skalių vertinimai nėra vienodi tarp mokinių, jų tėvų ir mokytojų, svarbu žinoti, kuriose grupėse stebimi didžiausi elgesio ir emocijų raiškos vertinimų skirtumai ir kuriose grupėse vidurkių skirtumai yra pakankamai dideli, kad būtų statistiškai reikšmingi. Tam tikslui taikomas daugiakartinio palyginimo post-hoc (LSD) kriterijus, kuris palygina kiekvienos respondentų grupės skalių vertinimo vidurkius ir nustato tas respondentų grupes, kuriose stebimi reikšmingi vertinimų skirtumai. Post-hoc (LSD) kriterijaus rezultatai rodo, kad visų skalių vertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi, išskyrus mokytojų ir tėvų *tarpasmeninių stiprybių* vertinimai ($p = 0.301 > 0.05$), mokytojų ir tėvų *dalyvavimo bendroje šeimos veikloje* vertinimai ($p = 0.573 > 0.05$), mokytojų ir tėvų *vidinių, asmeninių gebėjimų* vertinimai ($p = 0.573 > 0.05$) bei mokytojų ir tėvų *dalyvavimo ugdymosi procese* vertinimai ($p = 0.537 > 0.05$). Daugiakartinio palyginimo rezultatai (Klaipėda) pateikiami 4 lentelėje (žr. 6 priedą). Mokinių ir jų tėvų vertinimai skiriasi vertinant visas skales ir mokiniai daug palankiau vertina elgesio ir emocijų raiškos skales, nei jų tėvai. Be to, reikšmingi skirtumai stebimi ir tarp mokinių ir mokytojų vertinimų, paaugliai daug palankiau įsivertina save visose elgesio ir emocijų raiškos skalėse, nei vertina jų mokytojai. Tuo tarpu, lyginant mokytojų ir mokinių tėvų vertinimus, tik emocinio stabilumo ir elgesio vertinimai, tėvų tarpe yra statistiškai reikšmingai didesni nei mokytojų tarpe, o likusias emocinio stabilumo ir elgesio skales tėvai ir mokytojai vertina panašiai.

Kuršėnų miesto rezultatų analizė

Tyrimo metu nustatyta, kad Kuršėnų mieste, paauglių elgesio ir emocijų vertinimai mokinių, mokytojų ir tėvų tarpe skiriasi kiek mažiau nei Klaipėdos mieste. Remiantis mokinių, mokytojų ir tėvų vertinimų vidurkių palyginimo analize daroma prielaida, kad tėvai elgesio ir emocijų raiškos aspektus vertina palankiau nei mokiniai ir jų mokytojai, tačiau šie vertinimų skirtumai nėra žymūs. Analizuojant mokinių ir jų mokytojų elgesio ir emocijų raiškos aspektus matyti, kad skirtumas tarp pastarųjų grupių vertinimų yra didesnis nei tarp mokinių ir jų tėvų

vertinimų (2 pav.). Daroma prielaida, kad mokinių elgesio ir emocijų raiškos vertinimai yra susiję su jų tėvų vertinimais.

2 pav. Skalių vidurkiai skirtingose socialinėse respondentų grupėse (Kuršėnai)

ANOVA kriterijaus rezultatai rodo, kad nustatyti statistiškai reikšmingi elgesio ir emocijų raiškos skalių vidurkių skirtumai skirtingose respondentų grupėse, nes kriterijaus klaidos tikimybės visoms skalėms, $p < 0.05$. Vieno faktoriaus ANOVA kriterijaus rezultatai. Skalių vidurkių palyginimas skirtingose socialinėse respondentų grupėse (Kuršėnai) 5 lentelėje (žr. 7 priedą). Kitaip tariant, galima teigti, kad Kuršėnų miesto mokinių, jų tėvų ir mokytojų elgesio ir emocijų raiškos vertinimai reikšmingai skiriasi. Tėvų ir paauglių nuomonės sutampa išskiriant vidinius, asmeninius gebėjimus, vertinant dalyvavimą ugdymo procese, tačiau tėvų ir mokytojų bei mokinių ir mokytojų vertinimai skiriasi.

Kaip ir ankstesniame palyginime, analizuojant Klaipėdos miesto mokinių, mokytojų ir tėvų vertinimų skirtumus, Post-hoc (LSD) kriterijaus rezultatai rodo, kad vertinant tarpasmeninę mokinių stiprybę, mokinių ir mokytojų ($p = 0.001 < 0.05$), bei mokytojų ir tėvų ($p = 0.010 < 0.05$) vertinimai išsiskyrė. Mokiniai ir jų tėvai tarpasmeninę stiprybę vertina palankiau nei mokytojai. Vertinant dalyvavimą bendroje šeimos veikloje, mokytojų ir tėvų ($p = 0.007 < 0.05$) vertinimai išsiskyrė.

Tėvai dalyvavimą bendroje šeimos veikloje vertina palankiau nei mokytojai. Vertinant vidinius, asmeninius gebėjimus, mokinių ir mokytojų ($p = 0.008 < 0.05$), bei mokytojų ir tėvų ($p = 0.008 < 0.05$) vertinimai išsiskyrė. Mokiniai ir jų tėvai vidinius, asmeninius gebėjimus vertina palankiau nei mokytojai. Vertinant dalyvavimą ugdymosi procese, mokinių ir mokytojų ($p =$

0.007 < 0.05), bei mokytojų ir tėvų ($p = 0.005 < 0.05$) vertinimai išsiskyrė. Mokiniai ir jų tėvai dalyvavimą ugdymosi procese vertina palankiau nei mokytojai. Vertinant emocinį stabilumą, mokinių ir tėvų ($p = 0.002 < 0.05$), bei mokytojų ir tėvų ($p = 0.0001 < 0.05$) vertinimai išsiskyrė. Mokiniai ir jų tėvai emocinį stabilumą vertina palankiau nei mokytojai. Daugiakartinio palyginimo rezultatai (Kuršėnai) pateikiami 6 lentelėje (žr. 8 priedą).

Apibendrinant Klaipėdos ir Kuršėnų miesto rezultatus galima teigti, kad abiejuose miestuose stebimi mokinių ir mokytojų elgesio ir emocijų raiškos vertinimų skirtumai. Mokiniai palankiau save vertina, nei jų elgesio ir emocijų raišką vertina mokytojai. Klaipėdos miesto mokiniai, daug palankiau nei jų tėvai ir mokytojai, vertina visas tyrime analizuotas elgesio ir emocijų raiškos skales. Verta pastebėti, kad Klaipėdos mieste paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimai statistiškai reikšmingai nesiskiria mokytojų ir tėvų tarpe. Tuo tarpu, Kuršėnų mieste, paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimai statistiškai reikšmingai nesiskiria mokinių ir tėvų tarpe, tėvų ir paauglių nuomonės sutampa išskiriant vidinius, asmeninius gebėjimus, vertinant dalyvavimą ugdymo procese. Klaipėdos mieste paauglių ir tėvų nuomonės skiriasi.

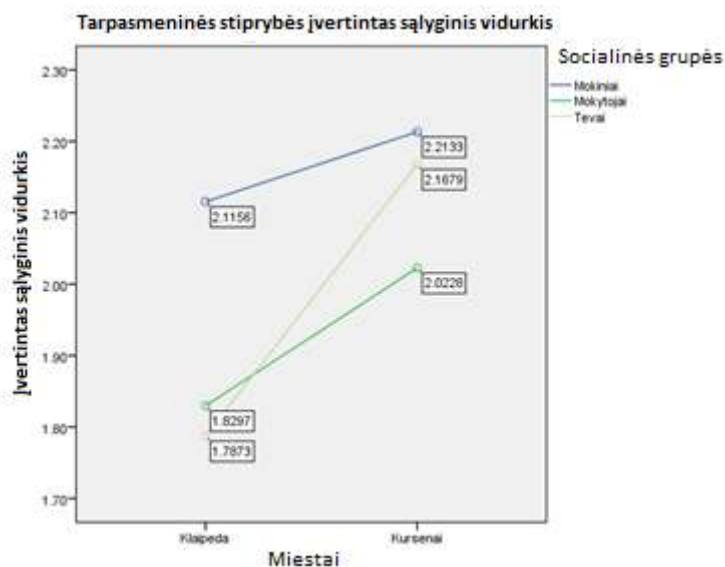
Demografinių veiksnių (miesto ir socialinės grupės) poveikis paauglio elgesio ir emocijų raiškos vertinimams

Sekančiame tyrimo etape atliktas paauglio elgesio ir emocijų raiškos vertinimų palyginimas skirtingose socialinėse grupėse (mokytojai, mokiniai, tėvai) ir skirtinguose miestuose (Klaipėda, Kuršėnai). Norint nustatyti, ar skirtingų miestų mokytojų, mokinių ir jų tėvų nuomonės statistiškai reikšmingai skiriasi, taikytas dviejų faktorių ANOVA kriterijus, kuris įvertina, ar socialinė grupė bei miestas, iš kurio yra respondentas, turi poveikį paauglio elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkiui.

Pirmiausiai apskaičiuoti skirtingų miestų ir skirtingų socialinių grupių paauglio tarpasmeninių stiprybių skalės vertinimų vidurkiai. Analizuojama tarpasmeninių stiprybių skalė, kur mokiniai/ tėvai/ mokytojai vertino tokius teiginius kaip: naudoja pykčio valdymo įgūdžius; gailisi dėl elgesio, kuris kitus skaudina ar liūdina; ramiai reaguoja į nesėkmes; apmąsto savo elgesio pasekmes; priima kritiką; prisiima atsakomybę už savo veiksmus; sugeba susitaikyti su pralaimėjimais žaidžiant; klausosi kitų; pripažįsta savo klaidas; priima atsakymą „ne“; gerbia kitų teises; dalijasi su kitais; atsiprašo kitų, kai yra neteisus; yra malonus kitiems; naudoja tinkamą situacijai kalbą.

Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek socialinėse grupėse, tiek miestuose, nes mokinių, gyvenančių Kuršėnuose, tarpasmeninės

stiprybės skalės vertinimų vidurkis yra didžiausias (2.21), o tėvų gyvenančių Klaipėdos mieste - mažiausias (1.78) (3 pav.).

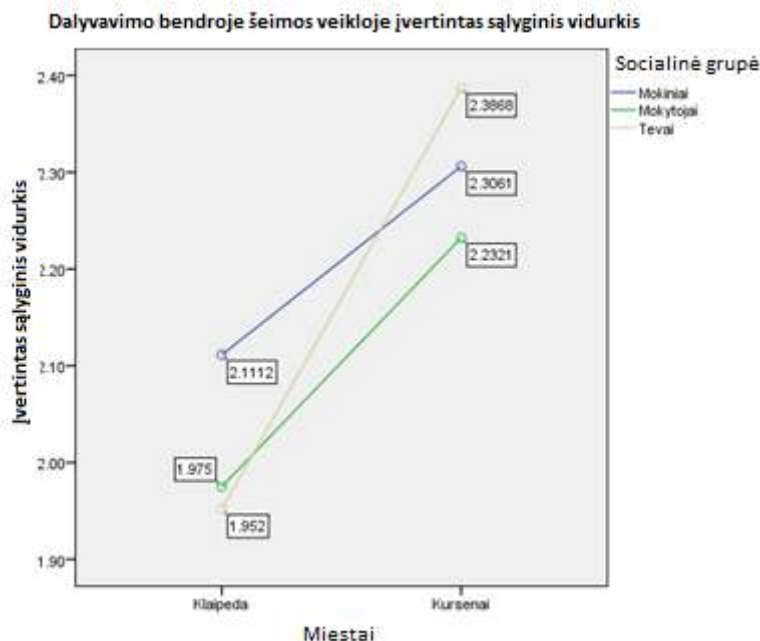
3 pav. Tarpasmeninės stiprybės skalės vertinimų vidurkiai skirtingose socialinėse respondentų grupėse ir miestuose

Minėtos prielaidos tikrinimui, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek skirtingose socialinėse grupėse ($F = 27.21$, $p = 0.0001 < 0.05$), tiek miestuose ($F = 64.31$, $p = 0.0001 < 0.05$) (7 lentelė). Be to, miesto ir socialinės grupės sąveikos poveikis, yra taip pat reikšmingas, nes $F = 8.76$, $p = 0.0001 < 0.05$, 7 lentelėje (žr. 9 priedą). Šie rezultatai rodo, kad tarpasmeninės stiprybės vertinimai skiriasi Klaipėdos ir Kuršėnų mieste, o taip pat, mokytojų, mokinių ir jų tėvų tarpe. Galima teigti, kad mokiniai palankiausiai vertina tarpasmeninę stiprybę tiek Klaipėdoje (2.11), tiek Kuršėnuose (2.21). Mažiausiai palankiai tarpasmeninę stiprybę vertina mokinių tėvai ir mokytojai iš Klaipėdos (atitinkamai, 1.78 ir 1.82).

Sekančiame etape analizuotas paauglio dalyvavimas bendroje šeimos veikloje. Analizuoti dalyvavimo bendroje šeimos veikloje faktoriaus teiginiai: jaučiasi reikalingas šeimos narys; moksleivio gyvenime yra asmuo, kuriuo gali pasitikėti; dalyvauja bendruomenės veikloje; išlaiko teigiamus santykius šeimoje; kalbasi su tėvais apie elgesį namuose; teigiamai bendrauja su tėvais; dalyvauja religinėje veikloje; teigiamai bendrauja su broliais ir seserimis; dalyvauja šeimos veikloje; laikosi taisyklių namuose).

Apskaičiuoti skirtingų miestų ir skirtingų socialinių grupių paauglio dalyvavimo bendroje šeimos veikloje skalės vertinimų vidurkiai. Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek socialinėse grupėse, tiek miestuose, nes tėvų, gyvenančių

Kuršėnuose, dalyvavimo bendroje šeimos veikloje skalės vertinimų vidurkis yra didžiausias (2.38), o tėvų gyvenančių Klaipėdos mieste - mažiausias (1.95) (4 pav.).

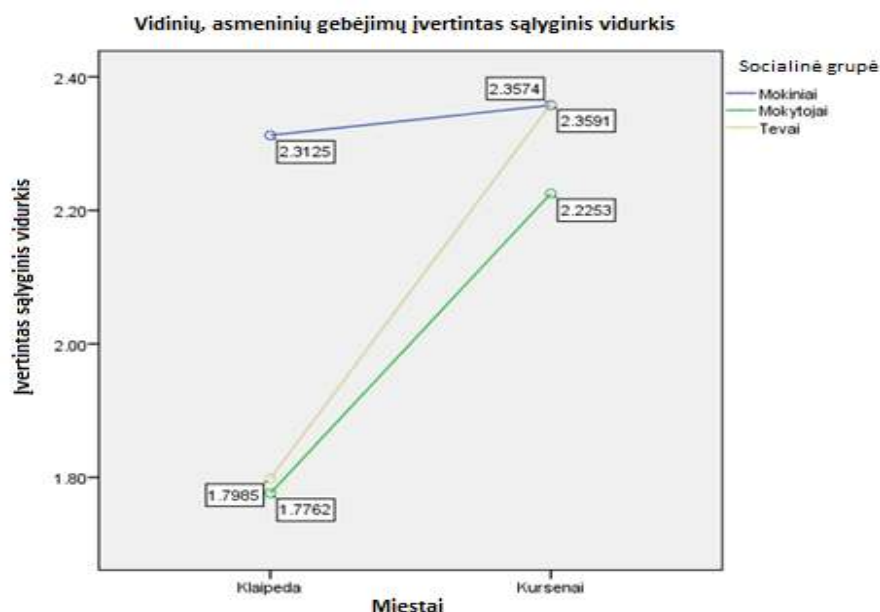

4 pav. Dalyvavimo bendroje šeimos veikloje skalės vertinimų vidurkiai skirtingose socialinėse respondentų grupėse ir miestuose

Minėtos prielaidos tikrinimui, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek skirtingose socialinėse grupėse ($F = 4.85, p = 0.008 < 0.05$), tiek miestuose ($F = 111.05, p = 0.0001 < 0.05$), 8 lentelėje (žr. 10 priedą). Be to, miesto ir socialinės grupės sąveikos poveikis, yra taip pat reikšmingas, nes $F = 6.49, p = 0.002 < 0.05$ (8 lentelė). Šie rezultatai rodo, kad dalyvavimo bendroje šeimos veikloje vertinimai skiriasi Klaipėdos ir Kuršėnų mieste, o taip pat, mokytojų, mokinių ir jų tėvų tarpe. Galima teigti, kad Kuršėnų miesto mokinių tėvai palankiausiai vertina dalyvavimą bendroje šeimos veikloje (2.38). Tuo tarpu Klaipėdos miesto mokinių tėvai paauglių dalyvavimą bendroje šeimos veikloje vertina mažiausiai palankiai (1.95) (4 pav.).

Analizuoti paauglių vidiniai, asmeniniai gebėjimai. Analizuojama vertinimai teiginių kaip: yra pasitikintis savimi; turi humoro jausmą; laikosi savo amžiui tinkamų higienos įgūdžių; prašo pagalbos iš savo bendraamžių ir draugų; mėgaujasi bent vienu pomėgiu; atpažįsta savo jausmus; atpažįsta savo asmenines stiprybes; yra populiarus tarp bendraamžių; dažnai šypsosi; yra entuziastingas gyvenimui. Apskaičiuoti skirtingų miestų ir skirtingų socialinių grupių paauglio vidinių, asmeninių gebėjimų skalės vertinimų vidurkiai. Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek socialinėse grupėse, tiek miestuose, nes mokiniai savo vidinius ir asmeninius gebėjimus vertina palankiausiai, tiek Klaipėdoje, tiek

Kuršėnuose (atitinkamai, 2.31 ir 2.35). Nepalankiausiai paauglių vidinius, asmeninius gebėjimus Klaipėdoje ir Kuršėnuose vertina mokytojai (atitinkamai, 1.77 ir 2.22) (5 pav.).

5 pav. Vidinių, asmeninių gebėjimų skalės vertinimų vidurkiai skirtingose socialinėse respondentų grupėse ir miestuose

Minėtos prielaidos tikrinimui, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek skirtingose socialinėse grupėse ($F = 62.16$, $p = 0.0001 < 0.05$), tiek miestuose ($F = 186.32$, $p = 0.0001 < 0.05$) (9 lentelė). Be to, miesto ir socialinės grupės sąveikos poveikis, yra taip pat reikšmingas, nes $F = 37.06$, $p = 0.0001 < 0.05$, 9 lentelėje (žr. 11 priedą).

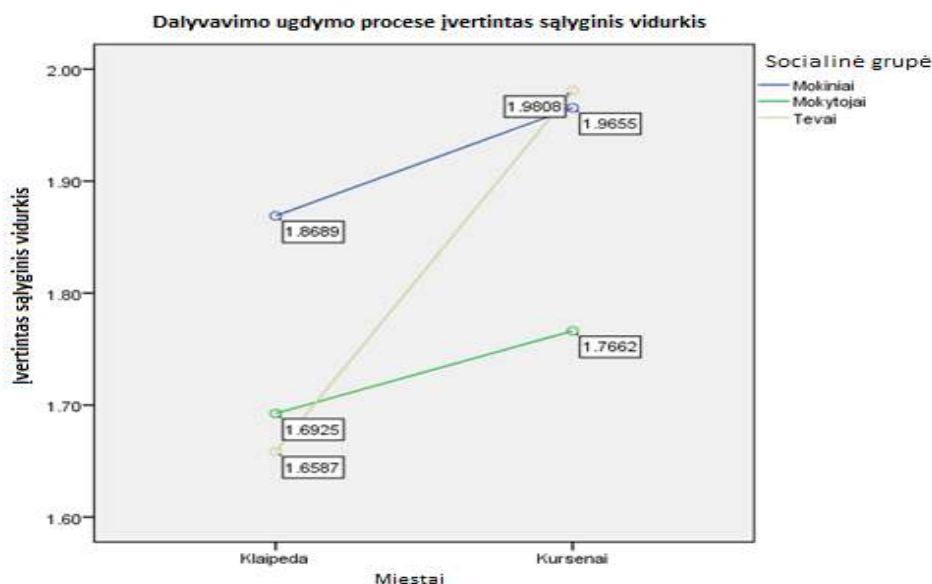
Šie rezultatai rodo, kad vidinių, asmeninių gebėjimų vertinimai skiriasi Klaipėdos ir Kuršėnų mieste, o taip pat, mokytojų, mokinių ir jų tėvų tarpe.

Galima teigti, kad Kuršėnų miesto mokiniai ir jų tėvai palankiausiai vertina vidinius, asmeninius gebėjimus (atitinkamai, 2.357 ir 2.359). Tuo tarpu Klaipėdos miesto mokinių tėvai ir mokytojai paauglių vidinius, asmeninius gebėjimus vertina mažiausiai palankiai (atitinkamai, 1.79 ir 1.77) (5 pav.).

Analizuotas dalyvavimas paauglių ugdymo procese. Analizuojama faktoriaus teiginiai, tokie kaip: pirmą kartą paprašius iš karto atlieka užduotis; laiku užbaigia mokyklinės užduotis; reguliariai atlieka namų darbus; sukaupia dėmesį per pamokas; sprendžia matematikos užduotis tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai; skaito tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai; kalba apie gyvenimo teigiamus aspektus. Apskaičiuoti skirtingų miestų ir skirtingų socialinių grupių dalyvavimo ugdymo procese skalės vertinimų vidurkiai.

Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek socialinėse grupėse, tiek miestuose, nes Kuršėnų miesto tėvai dalyvavimą paauglių ugdymo procese vertina palankiausiai (1.98).

Tuo tarpu, Klaipėdos miesto tėvai, savo dalyvavimą paauglių ugdymo procese vertina žemiausiai (1.65). Mokytojai dalyvavimą paauglių ugdymo procese vertina žemiau nei mokiniai, tiek Klaipėdoje, tiek Kuršėnuose (atitinkamai, 1.69 ir 1.76) (6 pav.).

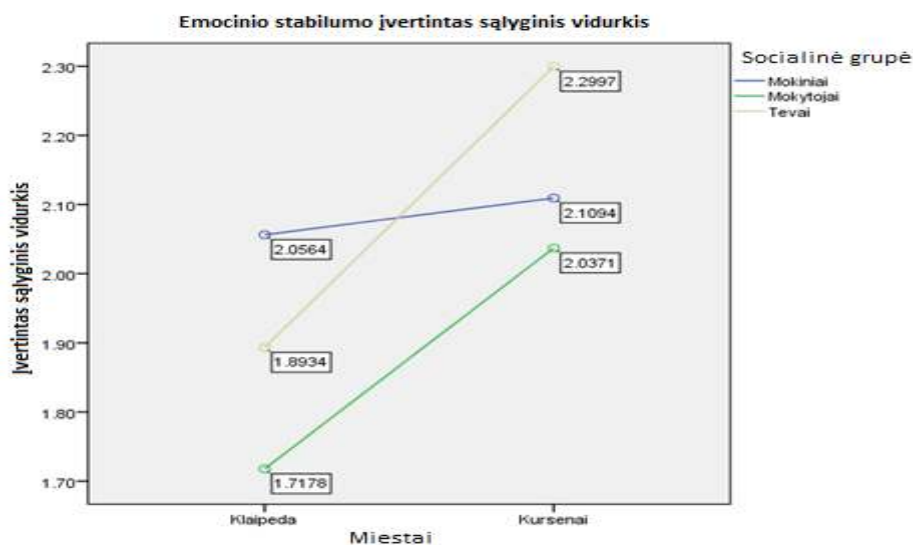

6 pav. Dalyvavimo paauglių ugdymo procese skalės vertinimų vidurkiai skirtingose socialinėse respondentų grupėse ir miestuose

Minėtos prielaidos tikrinimui, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek skirtingose socialinėse grupėse ($F = 8.59$, $p = 0.0001 < 0.05$), tiek miestuose ($F = 19.4$, $p = 0.0001 < 0.05$) (10 lentelė). Be to, miesto ir socialinės grupės sąveikos poveikis, yra taip pat reikšmingas, nes $F = 4.46$, $p = 0.012 < 0.05$, 10 lentelėje (žr. 12 priedą). Šie rezultatai rodo, kad dalyvavimo paauglio ugdymo procese vertinimai skiriasi Klaipėdos ir Kuršėnų mieste, o taip pat, mokytojų, mokinių ir jų tėvų tarpe. Galima teigti, kad Kuršėnų miesto tėvai palankiausiai vertina dalyvavimą paauglio ugdymo procese (1.98). Taip pat nustatyta, kad Kuršėnų miesto moksleiviai dalyvavimą ugdymo procese vertina palankiau (1.96) nei jų mokytojai (1.76). Be to, nustatyta, kad Klaipėdos miesto mokytojai (1.69) palankiau vertina dalyvavimą ugdymo procese nei mokinių tėvai (1.65) (6 pav.).

Sekančiame etape analizuotas emocinis paauglių stabilumo vertinimas. Analizuojami teiginiai tokie kaip: leidžiasi apkabinimas; pripažįsta skausmingus išgyvenimus; kreipiasi dėl pagalbos; rodo susirūpinimą dėl kitų žmonių jausmų; aptaria problemas su kitais; priima kitų artumą ir glaudžius ryšius/intymumą; išreiškia prierašumą kitiems; ruošiasi testams,

kontroliniams, egzaminams; reguliariai lanko mokyklą; geba išklaudyti ir užsirašyti informaciją mokykloje Apskaičiuoti skirtingų miestų ir skirtingų socialinių grupių emocinio stabilumo skalės vertinimų vidurkiai. Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek socialinėse grupėse, tiek miestuose, nes Kuršėnų miesto tėvai paauglių emocinį stabilumą vertina palankiausiai (2.29). Remiantis vidurkių palyginimu, galima teigti, kad mokytojų tarpe, tiek Klaipėdoje, tiek Kuršėnuose, paauglių emocinis stabilumas vertinamas žemiausiai (atitinkamai, 1.71 ir 2.03), o mokinių tarpe, emocinio stabilumo rodikliai yra panašūs Klaipėdoje ir Kuršėnuose (atitinkamai, 2.05 ir 2.1) (7 pav.).

7 pav. Emocinio stabilumo skalės vertinimų vidurkiai skirtingose socialinėse respondentų grupėse ir miestuose

Minėtos prielaidos tikrinimui, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad skalės vertinimų vidurkiai skiriasi tiek skirtingose socialinėse grupėse ($F = 24.38$, $p = 0.0001 < 0.05$), tiek miestuose ($F = 81.35$, $p = 0.0001 < 0.05$), 11 lentelėje (žr. 13 priedą). Be to, miesto ir socialinės grupės sąveikos poveikis, yra taip pat reikšmingas, nes $F = 13.65$, $p = 0.0001 < 0.05$, 11 lentelėje (žr. 13 priedą). Šie rezultatai rodo, kad emocinio stabilumo vertinimai skiriasi Klaipėdos ir Kuršėnų mieste, o taip pat, mokytojų, mokinių ir jų tėvų tarpe. Galima teigti, kad Kuršėnų miesto tėvai palankiausiai vertina emocinį paauglių stabilumą (2.29), o nepalankiausiai - tėvai iš Klaipėdos miesto (1.71). Mokinių vertinimai yra pakankamai vienodi Klaipėdos ir Kuršėnų mieste, o tėvų vertinimai skiriasi reikšmingai ir Kuršėnų mieste (2.29) emocinis paauglių stabilumas vertinamas daug palankiau, nei Klaipėdos mieste (1.89) (7 pav.).

Atliktame paauglio elgesio ir emocijų raiškos vertinimų palyginime skirtingose socialinėse grupėse (mokytojai, mokiniai, tėvai) ir skirtinguose miestuose (Klaipėda, Kuršėnai), reikšmingi skirtumai stebimi tarp mokinių ir mokytojų vertinimų. Mokiniai abiejuose miestuose daug palankiau vertina save, nei mokytojai. Kuršėnų miesto tėvai daugumą faktorių vertina

palankiau nei save vertina paaugliai. Tyrimo metu nustatyta, kad Klaipėdos ir Kuršėnų miestuose, paauglių elgesio ir emocijų vertinimai nėra vienodi. Kuršėnų miesto paauglių savęs vertinimas yra aukštesnis nei Klaipėdos miesto paauglių. Kaip teigia Šarakauskienė, Bagdonas (2011), mokinių psichologinė gerovė nepriklauso nuo jų gyvenamosios vietos. Tad kuriamos prevencinės mokinių psichologinės gerovės didinimo programos gali būti vienodos gyvenantiems ir didmiesčiuose, ir kaimuose.

2.4. Skirtingų gebėjimų turinčių paauglių (sunkumų/sutrikimų/negalių turinčių vaikų ir neturinčių) elgesio ir emocijų raiškos vertinimas mokytojų tarpe

Tolimesniame tyrimo etape palyginama mokytojų nuomonė, vertinant paauglių elgesį ir emocijų raišką, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Siekiama nustatyti, ar mokytojai vienodai vertina paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raišką. Be to, nustatoma, ar mokytojų vertinimai skiriasi skirtinguose miestuose.

Tam tikslui, apskaičiuoti mokytojų paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkiai. Remiantis vertinimų vidurkių analize galima daryti prielaidą, kad Klaipėdos mieste, mokytojai paauglių, kuriems neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, vidinius ir asmeninius gebėjimus vertina palankiau (1.86), nei tų paauglių, kuriems ši pagalba teikiama (1.56). Be to, reikšmingas vertinimų skirtumas stebimas analizuojant dalyvavimo ugdymo procese vertinimus, nes mokytojai paauglių, kuriems neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, dalyvavimo ugdymosi procese gebėjimus vertina daug palankiau (1.89), nei tų paauglių, kuriems ši pagalba teikiama (1.19). Taip pat, stebimas vertinimų skirtumas analizuojant paauglių emocinį stabilumą, nes mokytojai paauglių, kuriems neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, emocinį stabilumą vertina daug aukščiau (1.77), nei tų paauglių, kuriems ši pagalba teikiama (1.59). Paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkiai skirtinguose miestuose dirbančių mokytojų tarpe 12 lentelėje (žr. 14 priedą).

Norint nustatyti, ar šie vertinimų skirtumai yra statistiškai reikšmingi, taikomas Stjudento nepriklausomų imčių vidurkių palyginimo kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad minėti vertinimų skirtumai analizuojant vidinių, asmeninių gebėjimų ($t = -4.09, p = 0.0001 < 0.05$), dalyvavimo ugdymo procese ($t = -9.14, p = 0.0001 < 0.05$) ir emocinio stabilumo ($t = -3.83, p = 0.0001 < 0.05$) skales, yra statistiškai reikšmingi. Stjudento kriterijaus rezultatai. Paauglių, kuriems

teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkių palyginimas Klaipėdos mieste 13 lentelėje (žr. 15 priedą).

Kitaip tariant, Klaipėdos miesto mokytojai palankiau vertina paauglių, kuriems neteikiama pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, vidinius, asmeninius gebėjimus, dalyvavimą ugdymosi procese ir emocinį stabilumą.

Analizuojant Kuršėnų miesto mokytojų vertinimus galima daryti prielaidą, kad mokytojai paauglių, kuriems neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, visus elgesio ir emocijų raiškos aspektus, išskyrus mokinių karjerą, vertina palankiau, nei tų paauglių, kuriems ši pagalba teikiama. Paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkiai skirtinguose miestuose dirbančių mokytojų tarpe 12 lentelėje (žr. 14 priedą).

Norint nustatyti, ar šie vertinimų skirtumai yra statistiškai reikšmingi, taikomas Stjudento nepriklausomų imčių vidurkių palyginimo kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad visiems elgesio ir emocijų raiškos aspektams, skirtingose paauglių grupėse, išskyrus mokinių karjerą, stebimi statistiškai reikšmingi mokytojų vertinimų skirtumai, nes kriterijaus klaidos tikimybės, $p < 0.05$. Stjudento kriterijaus rezultatai. Paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkių palyginimas Kuršėnų mieste 14 lentelėje (žr. 16 priedą).

Kitaip tariant, Kuršėnų miesto mokytojai palankiau vertina paauglių, kuriems neteikiama pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, tarpasmeninę stiprybę, vidinius, asmeninius gebėjimus, dalyvavimą ugdymosi procese ir emocinį stabilumą, o mokinių karjeros galimybės yra vertinamos palankiau paauglių, kuriems neteikiama pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, tarpe.

Apibendrinant abiejų miestų mokytojų vertinimus galima teigti, kad tiek Klaipėdoje, tiek Kuršėnuose, mokytojai palankiau vertina paauglių, kuriems nėra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, vidinius ir asmeninius gebėjimus, dalyvavimą ugdymo procese ir emocinį stabilumą. Analizuojant mokytojų vertinimus skirtinguose miestuose, verta paminėti, kad Klaipėdoje mokytojai panašiai vertina paauglių, kuriems teikiama pagalba ir kuriems ji neteikiama, tarpasmenines stiprybes, dalyvavimą bendroje šeimos veikloje ir mokinių karjeros galimybes. Tuo tarpu Kuršėnuose mokytojai palankiau vertina visus, paauglius, kuriems nėra teikiama pagalba, elgesio ir emocijų raiškos aspektus, išskyrus mokinių karjeros vertinimą. Mokytojai Kuršėnų mieste palankiau vertina karjeros galimybes paauglių tarpe, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyminė bazė orientuota į demokratinę, modernią, vaiko stiprybėmis ir gebėjimais grįstą ugdymosi perspektyvą, akcentuojant inkluzinį ugdymą.

Europos Bendrija pripažino, jog stiprybių ir galių įvertinimas yra naudingas planuojant mokymo ir mokymosi intervencijas, siekiant skirtingų gebėjimų turinčių mokinių (taip pat ir sunkumų/sutrikimų/negalių turinčių vaikų) ugdymosi inkliuzinėje mokykloje (Watkins, 2007).

Tačiau matome, kad ši vizija nėra realizuojama realioje ugdymosi proceso erdvėje (ypač mokinių patiriančių sunkumų, turinčių vienokių ar kitokių sutrikimų, negalių).

Tačiau Klaipėdos ir Kuršėnų mokytojai palankiai vertina paauglių kuriems teikiama pagalba ir kuriems ji neteikiama, karjeros galimybes.

2.5. Aštuntos klasės standartizuotų testų rezultatų palyginimas skirtingose mokinių grupėse, papildomos pagalbos ir lyties poveikis testų rezultatams

Sekančiame tyrimo etape analizuojami paauglių matematikos, rašymo, skaitymo ir istorijos pažymių vidurkiai skirtinguose miestuose, mergaičių ir berniukų grupėse, bei paauglių tarpe, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.

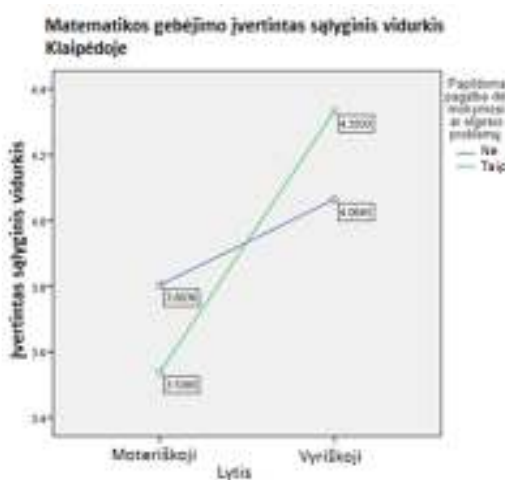
Remiantis paauglių matematikos pažymių vidurkiais galima daryti prielaidą, kad aukščiausi matematikos pažymiai (5 balai) yra Kuršėnų miesto mergaičių tarpe, kurioms yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.

Tuo tarpu, žemiausias matematikos pažymių vidurkis (3.54) yra Klaipėdos miesto mergaičių tarpe, kurioms yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Matematikos pažymių vidurkis skirtingose grupėse 15 lentelėje. (žr. 17 priedą).

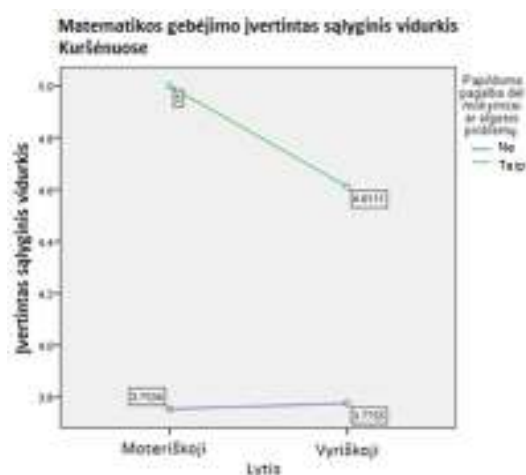
Norint nustatyti, ar paauglių socialinė grupė, lytis ir miestas, kuriame gyvena paauglys, daro poveikį jo matematikos žinių lygiui, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad stebimas miesto ir socialinės grupės (teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų) sąveikos poveikis matematikos pažymių vidurkiui, nes $F = 5.17$, $p = 0.024 < 0.05$. Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto poveikis matematikos pažymių vidurkiui 16 lentelėje (žr. 18 priedą). Be to, nustatyta, kad matematikos pažymių vidurkiui turi įtakos ir tiesioginis paauglio socialinės grupės poveikis t.y. ar paaugliui teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, nes $F = 5.2$, $p = 0.023 < 0.05$ (16 lentelė, žr. 18 priedą). Iš to seka, kad matematikos pažymių vidurkis yra didesnis paauglių tarpe, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Be to, Kuršėnų moksleivių, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, matematikos pažymių vidurkis yra didesnis, nei Klaipėdos moksleivių (žr. 8-9 pav.). Gauti rezultatai, galėtų paneigti, tai, jog Lietuvos mokinių matematinio mąstymo (pagal

TIMSS tyrimus) analizėje³⁸ (2013), minima, jog miestų mokyklose besimokančių mokinių matematinio mąstymo rezultatai aukštesni, jų socialinė ir ekonominė padėtis dažniausiai yra geresnė, jie yra labiau motyvuoti siekti aukštojo mokslo negu kaimo mokyklose besimokantys mokiniai.

Apibendrinant galima teigti, kad prielaida, apie matematikos pažymių skirtumus berniukų ir mergaičių grupėse, yra atmetama, nes nenustatyta, jog lytis daro statistiškai reikšmingą poveikį paauglių matematikos pažymių vidurkiui. Tai paneigtų, Mokinių mąstymo gebėjimo ugdymo analizės (2013)³⁹, teiginį, jog ryškiai skiriasi bendri 8 kl. vaikinų ir merginų matematikos ir gamtos mokslų rezultatai.

8 pav. Matematinio gebėjimo įvertintas sąlyginis vidurkis Klaipėdos mieste

9 pav. Matematinio gebėjimo įvertintas sąlyginis vidurkis Kuršėnų mieste

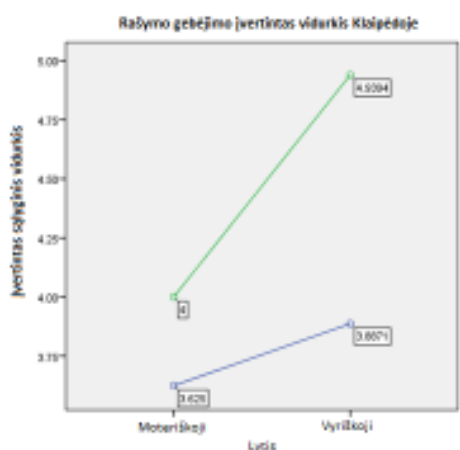
Remiantis paauglių rašymo pažymių vidurkais galima daryti prielaidą, kad aukščiausi rašymo pažymiai (4.94 balai) yra Klaipėdos miesto berniukų tarpe, kuriems yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Tuo tarpu, žemiausias rašymo pažymių vidurkis (2.43) yra Klaipėdos miesto mergaičių tarpe, kurioms yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Rašymo pažymių vidurkis skirtingose grupėse 17 lentelėje (žr. 19 priedą).

Norint nustatyti, ar paauglių socialinė grupė, lytis ir miestas, kuriame gyvena paauglys, daro poveikį jo rašymo vertinimams, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad stebimas tiesioginis lyties ($F = 5.54, p = 0.019 < 0.05$) ir miesto poveikis ($F = 36.0, p = 0.0001 < 0.05$) bei lyties ir socialinės grupės sąveikos ($F = 4.87, p = 0.028 < 0.05$) ir socialinės grupės ir miesto sąveikos poveikis ($F = 5.05, p = 0.025 < 0.05$), paauglių rašymo rezultatams.

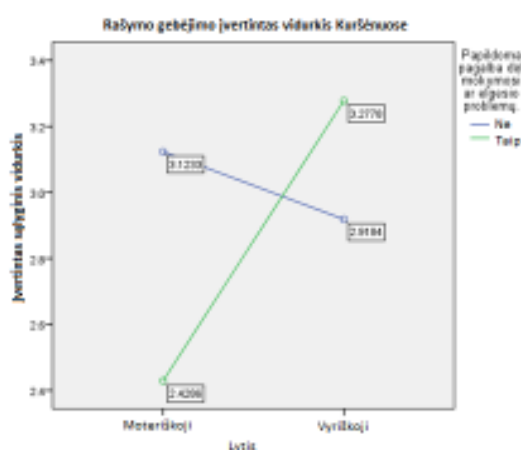
³⁸ Lietuvos mokinių matematinis mąstymas (pagal TIMSS tyrimus) (2013). LR ŠMM.

³⁹ Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas (2013). Švietimo problemos analizė. LR ŠMM.

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto poveikis rašymo pažymių vidurkiui 18 lentelėje (žr. 20 priedą). Iš to seka, kad rašymo pažymių vidurkis yra didesnis berniukų tarpe. Lyginant miestų rezultatus, galima teigti, kad geresni rašymo sugebėjimai yra Klaipėdos mieste. Be to, galima teigti, kad berniukų, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, rašymo rezultatai yra aukštesni nei mergaičių. Taip pat, galima teigti, kad Klaipėdos miesto paauglių, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, rašymo rezultatai yra aukštesni nei Kuršėnų miesto (žr. 10-11 pav.). Apibendrinant galima teigti, kad prielaida, apie rašymo pažymių skirtumus skirtinguose miestuose, berniukų ir mergaičių bei socialinėse grupėse, yra priimama, nes nenustatyta, jog lyties ir socialinės grupės sąveika, bei lyties ir miesto sąveika daro statistiškai reikšmingą poveikį paauglių rašymo pažymių vidurkiui.

10 pav. Rašymo pažymių vidurkis Klaipėdos mieste

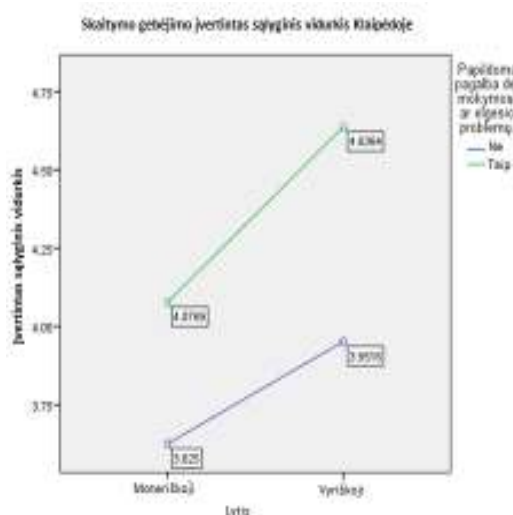
11 pav. Rašymo pažymių vidurkis Kuršėnų mieste

Remiantis paauglių skaitymo pažymių vidurkiu galima daryti prielaidą, kad aukščiausi skaitymo pažymiai (5.29 balo) yra Kuršėnų miesto mergaičių tarpe, kurioms yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Tuo tarpu, žemiausias skaitymo pažymių vidurkis (3.18) yra Kuršėnų miesto mergaičių tarpe, kurioms nėra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Skaitymo pažymių vidurkis skirtingose grupėse 19 lentelėje (žr. 21 priedą).

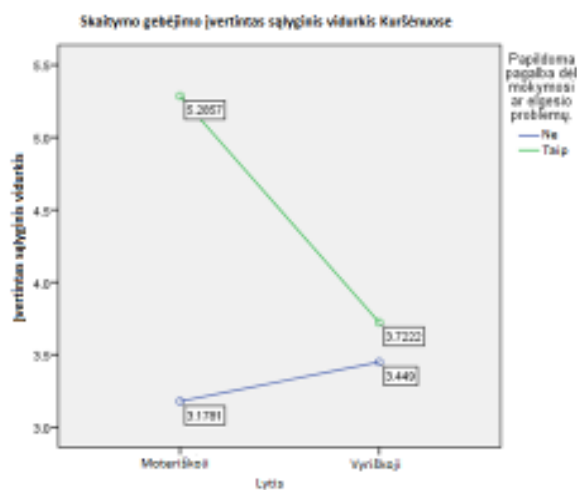
Norint nustatyti, ar paauglių socialinė grupė, lytis ir miestas, kuriame gyvena paauglys, daro poveikį jo skaitymo vertinimams, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad stebimas tiesioginis socialinės grupės poveikis ($F = 16.48, p = 0.0001 < 0.05$) bei lyties ir miesto sąveikos poveikis ($F = 6.32, p = 0.012 < 0.05$), paauglių rašymo rezultatams. Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto

poveikis skaitymo pažymių vidurkiui 20 lentelėje (žr. 22 priedą). Iš to seka, kad skaitymo pažymių vidurkis yra aukštesnis paauglių tarpe, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Be to, galima teigti, kad Klaipėdos mieste berniukų skaitymo rezultatai yra aukštesni nei Kuršėnų mieste, o mergaičių skaitymo rezultatai yra aukštesni Kuršėnų mieste (žr. 12-13 pav.).

Tai taip pat galėtų patvirtinti prielaidą, kad Gabių ir talentingų vaikų paieškos, atpažinimo sistemos sukūrimo ir mokyklų šiems vaikams prieinamumo didinimo 2014-2016 metų veiksmų plane⁴⁰(2014), gabūs vaikai lenkia arba pajėgūs pralenkti panašios patirties ir aplinkos bendraamžius savo vienos ar kelių mokslo sričių akademiniiais pasiekimais. Ir gauti rezultatai paneigia, Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė), švietimo problemos analizėje⁴¹ (2012), pateiktą teiginį, kad lyginant berniukų ir mergaičių skaitymo pasiekimus matyti, kad Lietuvos berniukų skaitymo pasiekimai yra gerokai žemesni už mergaičių.

12 pav. Skaitymo pažymių vidurkis Klaipėdos mieste

13 pav. Skaitymo pažymių vidurkis Kuršėnų mieste

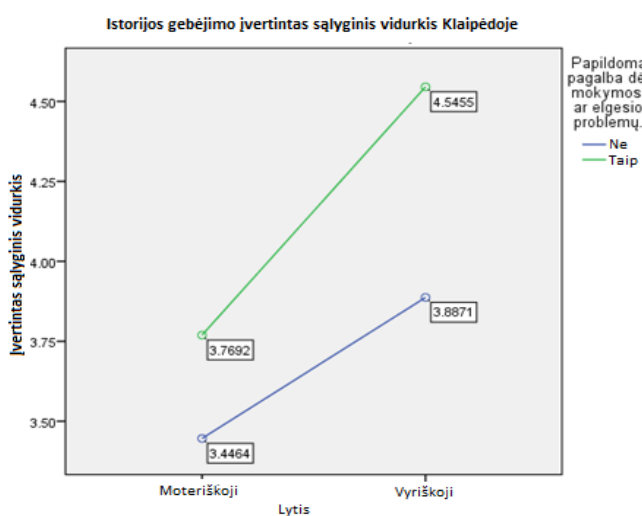
Remiantis paauglių istorijos pažymių vidurkais galima daryti prielaidą, kad aukščiausi istorijos pažymiai (4.71 balo) yra Kuršėnų miesto mergaičių tarpe, kurioms yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Tuo tarpu, žemiausias istorijos pažymių vidurkis (3.15) yra Kuršėnų miesto mergaičių tarpe, kurioms nėra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Istorijos pažymių vidurkis skirtingose grupėse 21 lentelėje (žr. 23 priedą).

⁴⁰ Gabių ir talentingų vaikų paieškos, atpažinimo sistemos sukūrimo ir mokyklų šiems vaikams prieinamumo didinimo 2014-2016 metų veiksmų planas (2014). Bendrosios nuostatos. LR ŠMM.

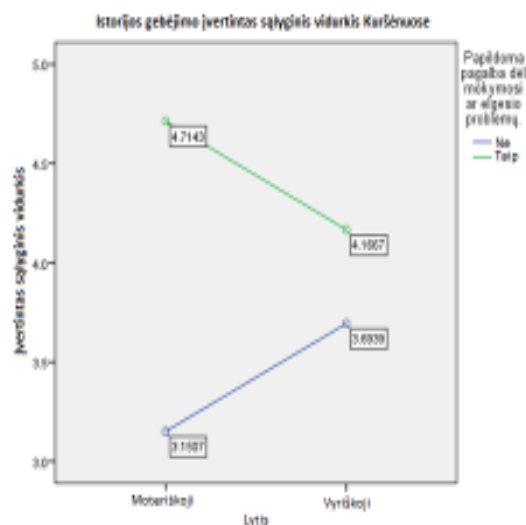
⁴¹ Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė) (2012). LR ŠMM.

Norint nustatyti, ar paauglių socialinė grupė, lytis ir miestas, kuriame gyvena paauglys, daro poveikį jo istorijos vertinimams, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Gauti rezultatai rodo, kad stebimas tiesioginis socialinės grupės poveikis ($F = 13.51$, $p = 0.0001 < 0.05$). Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto poveikis istorijos pažymių vidurkiui 22 lentelėje (žr. 24 priedą).

Iš to seka, kad istorijos pažymių vidurkis yra aukštesnis paauglių tarpe, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų (žr. 14-15 pav.). Tuo tarpu, miesto ir lyties bei rodiklių sąveikos poveikis neturi reikšmingos įtakos paauglių istorijos vertinimams.

14 pav. Istorijos pažymių vidurkis Klaipėdos mieste

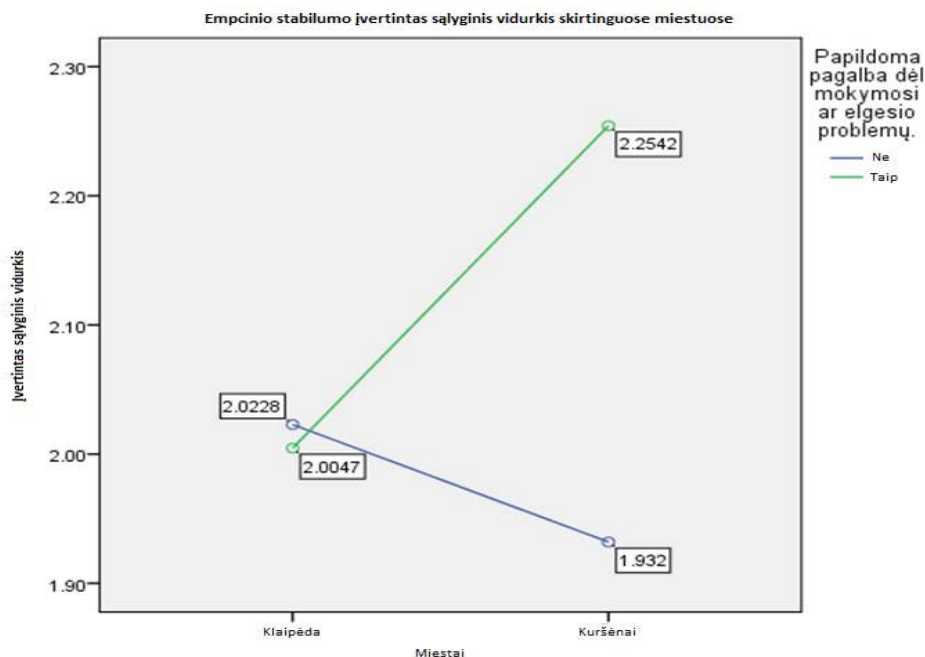

15 pav. Istorijos pažymių vidurkis Kuršėnų mieste

2.6. Emocinio stabilumo palyginimas tarp paauglių, kuriems teikiama / neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų

Sekančiame tyrimo etape analizuojamas paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, emocinis stabilumas. Emocinio stabilumo skalėje išryškunami tokie paauglio gebėjimai kaip: leidžiasi apkabinimas; pripažįsta skausmingus išgyvenimus; kreipiasi dėl pagalbos; rodo susirūpinimą dėl kitų žmonių jausmų; aptaria problemas su kitais; priima kitų artumą ir glaudžius ryšius/intymumą; išreiškia prierašumą kitiems; ruošiasi testams, kontroliniams, egzaminams; reguliariai lanko mokyklą; geba išklaudyti ir užsirašyti informaciją mokykloje.

Analizės metu palyginami emocinio stabilumo skalės vidurkiai skirtingose paauglių socialinėse bei miestų grupėse. (žr. 16 pav.).

16 pav. Emocinis stabilumas skirtingose socialinėse paauglių grupėse ir skirtinguose miestuose.

Iš emocinio stabilumo vidurkių palyginimo grafiko matyti, kad Klaipėdos mieste paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, emocinio stabilumo rodiklio vertinimų vidurkiai yra panašūs (atitinkamai, 2 ir 2.02 balo).

Tuo tarpu, analizuojant Kuršėnų miesto rezultatus, matyti, kad skirtumai yra didesni, nes paauglių, kuriems teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, emocinis stabilumas yra aukštesnis (2.25 balo), nei tų paauglių, kuriems papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų nėra teikiama 16 lentelėje (žr. 13 priedą). Norint nustatyti, ar minėtas emocinio stabilumo vertinimų skirtumas yra statistiškai reikšmingas, taikomas dviejų faktorių ANOVA kriterijus. Emocinis stabilumas skirtingose socialinėse paauglių grupėse ir skirtinguose miestuose 23 lentelėje (žr. 25 priedą).

Gauti rezultatai rodo, kad socialinės grupės ($F = 2.58$, $p = 0.109 > 0.05$) ir miesto poveikis ($F = 0.703$, $p = 0.402 > 0.05$) paauglių emociniam stabilumui neturi įtakos, o tai reiškia, kad papildoma pagalba paaugliams neturi įtakos jų emociniam stabilumui. Tai reikštų, kad paaugliai, kurie gauna papildomą pagalbą dėl mokymosi ar elgesio sunkumų, save vertina taip pat, kaip ir tie paaugliai, kurie negauna papildomos pagalbos: leidžiasi apkabinimi; pripažįsta skausmingus išgyvenimus; kreipiasi dėl pagalbos; rodo susirūpinimą dėl kitų žmonių jausmų; aptaria problemas su kitais; priima kitų artumą ir glaudžius ryšius/intymumą; išreiškia prierašumą kitiems; ruošiasi testams, kontroliniams, egzaminams; reguliariai lanko mokyklą;

geba išklaudyti ir užsirašyti informaciją mokykloje. Taip pat, paauglių emocinis stabilumas yra panašus tiek Klaipėdoje, tiek Kuršėnuose.

Apžvelgiant paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimo tyrimą, matome paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimų skirtumus mokinių, mokytojų ir tėvų tarpe. Klaipėdos ir Kuršėnų miestuose stebimi mokinių ir mokytojų elgesio ir emocijų raiškos vertinimų skirtumai. Mokiniai palankiau save vertina, nei jų elgesio ir emocijų raišką vertina mokytojai. Analizuojant aštuntos klasės standartizuotų testų matematikos, rašymo, skaitymo ir istorijos pažymių rezultatus, paauglių tarpe, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, rezultatai parodė, kad dominuoja aukštesni rezultatai mokinių, kuriems yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. Norint tikslesnių šių rezultatų, turėtų būti tikslinamas imties parinkimas, nes tai yra vienas iš svarbiausių statistinės analizės etapų, nuo imties priklauso analizės rezultatai. Šio tyrimo metu respondentų skaičius, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba, skyrėsi. Tyrimu buvo siekiama išanalizuoti visų paauglių besimokančių bendrojo ugdymo mokykloje elgesio ir emocijų raišką.

Išvados

1. Lietuvos švietimo įstatyminė bazė propaguoja demokratinę, modernią, vaiko galiomis ir stiprybėmis grįstą ugdymosi perspektyvą. Švietimo tyrimuose pripažįstama, kad stiprybių ir galių įvertinimas yra naudingas organizuojant ugdymo procesą, siekiant skirtingų gebėjimų turinčių mokinių (taip pat ir sunkumų/sutrikimų/negalių turinčių vaikų) ugdymosi, tačiau, daugelis Lietuvoje taikytų paauglių elgesio ir emocijų vertinimo metodikų tyrimų orientuoti į sunkumų, problemų, sutrikimų identifikavimą, minimaliai atskleidžiant paauglio stiprybes ir galias.
2. Tyrimo metu nustatyta, kad paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimai nėra vienodi sistemoje: vaikas, šeima, mokykla:
 - stebimi mokinių ir mokytojų elgesio ir emocijų raiškos vertinimų skirtumai. Mokiniai palankiau save vertina, nei jų elgesio ir emocijų raišką vertina mokytojai.
 - mokytojai palankiau vertina elgesio ir emocijų raišką paauglių, kuriems nėra teikiama papildoma pagalba.
 - skirtumai stebimi tarp mokinių ir tėvų elgesio ir emocijų raiškos vertinimų. Tėvai vertina palankiau paauglių dalyvavimo bendroje šeimos veikloje, emocinio stabilumo, dalyvavimo ugdymo procese stiprybes ir gebėjimus, nei įsivertina paaugliai.
 - paaugliai palankiau įsivertina tarpasmeninę stiprybę ir vidinius, asmeninius gebėjimus, nei vertina šeima ir mokytojai.
3. Klaipėdos ir Kuršėnų miestuose, paauglių elgesio ir emocijų raiškos vertinimai nėra vienodi:
 - Kuršėnų miesto paauglių savęs įsivertinimas yra aukštesnis nei Klaipėdos miesto paauglių.
 - Kuršėnų miesto mokytojai palankiau vertina paauglių gebėjimus ir stiprybes, nei Klaipėdos mokytojai.
 - Kuršėnų paauglių tėvai palankiau vertina savo vaikus, nei Klaipėdos miesto tėvai.
4. Standartizuotų testų rezultatai rodo, jog lytis nedaro statistiškai reikšmingo poveikio paauglių pažymių vidurkiui. Daugumoje rezultatų dominuoja aukštesni rezultatai mokinių, kuriems yra teikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.

Tyrimas gali būti plėtojamas siekiant palyginti mokinių akademinius rezultatus su elgesio ir emocijų raiškos stiprybėmis ir galiomis elgesio ir emocijų srityje naudojant BERS-2 penkių faktorių modelį (tarpasmeninių stiprybių faktorių, dalyvavimo bendroje šeimos veikloje faktorių, vidinių, asmeninių gebėjimų faktorių, dalyvavimo ugdymosi procese faktorių, emocinio stabilumo faktorių).

Literatūra

1. Ališauskas, A., Šimkienė, G. (2013). Mokytojų patirtys, ugdant mokinius, turinčius elgesio ir (ar) emocijų problemų. *Specialusis ugdymas*. (p. 51-61). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
2. Buckley, J., A., Epstein, M., H. (2004). *The Behavioral and Emotional Rating scale-2 (BERS-2): Providing a comprehensive approach to strength-based assessment*. The California School Psychologist. Lincoln, USA: University of Nebraska- Lincoln.
3. Čepienė, R., Žakaitienė, A. (2007). *Raidos psichologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
4. Dervinytė-Bongarzoni, A. (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams*. Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams.
<http://portlas.emokykla.lt/Documents/Metodiniai%20leidiniai/SPPC/pagalbos%20galimybes.pdf> (žiūrėta 2014-10-16).
5. East V., Evans L. (2008). *Vienu žvilgsniu. Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas*. Vilnius: Tyto Alba.
6. Epstein, M., H., Mooney, P., Ryser, G., Pierce, C., D., (2004). *Validity and Reliability of the Behavioral and Emotional Rating Scale (2nd Edition): Youth Rating Scale*.
<http://www.uk.sagepub.com/salkind2study/articles/06Article01.pdf> (žiūrėta 2014-10-10).
7. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
8. Geležinienė, R., Vasiliauskiene, L., Vyšniauskienė, A., Dudzinskiene, R., Kišonienė, R. (2011). Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. *Mokomės kartu. Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos teikėjams*.
http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_metodines_rekomendacijos_Mokomes_kartu.pdf (žiūrėta 2014-10-31).
9. Harland, S. (2005). *Hiperaktyvus ar labai gabus? Patarimai tėvams*. Vilnius: Presvika.
10. Jusienė, R. (2006). Fizinį bausmių taikymas šeimoje ugdant vaikus: tėvų požiūris ir galimos priežastys. *Mokslo darbai* (p. 63-71). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=7&ved=0CEkQFjAG&url=http%3A%2F%2Fwww.mruni.eu%2FIt%2Fmokslo_darbai%2Fsd%2Farchyvas%2Fdwn.php%3Fid%3D274477&ei=g_FVIKpE9DPaJf2gogN&usg=AFQjCNEuR9HnjtOLmPckXGBuNANXA74jLg (žiūrėta 2014- 11 -05).

11. Jusienė, R., Raižienė S. (2006). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sunkumų vertinimas CBCL/11^½ - 5 ir C-TRF diagnostikos kriterijais (DSM) pagrįstomis skalėmis. *Psichologija* (p.44- 56). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
http://www.vu.lt/leidyba//dokumentai/zurnalai/PSICHOLOGIJA/Psichologija%202006%2034/roma_jusiene_saule_raiziene_44-56.pdf (žiūrėta 2014-11-04).
12. Juul, J. (2010). *Paaugliai: kai auklėjimas nebepadeda*. Vilnius: Tyto alba.
13. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai. Metodinė priemonė bakalaurantams ir magistrantams*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
14. Kajokienė, I., Žukauskienė, R. (2006). CBCL, TRF IR YSR metodikų standartizavimas naudojant 6-18 metų Lietuvos vaikų imties duomenis. *Psichologija* (p.31- 45). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
<http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/zukauskiene-kajokiene-2006.pdf> (žiūrėta 2014-11-03).
15. Kajokienė, I., Žukauskienė, R. (2007). 6-18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais, ir demografiniais veiksniais. *Psichologija* (p.22- 43). Vilnius: Vilniaus universitetas.
<http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/kajokiene-zukauskiene1.pdf> (žiūrėta 2014-10-16).
16. Kalpokienė, V., Gudaitė, G. (2007). Elgesio sutrikimų turinčių paauglių ego funkcijos ir jų ryšys su įveikos strategijomis. *Psichologija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/PSICHOLOGIJA/Psichologija%202007%2035/psychology_2007_35_42-54.pdf (žiūrėta 2014-09-15).
17. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai)*. Vadovėlis. Kaunas: Judex.
18. ¹⁴Klaipėdos miesto savivaldybė (2014). *Apie Klaipėdą*. Klaipėdos miesto savivaldybė.
<http://www.klaipeda.lt/index.php?920078103> (žiūrėta 2014-12-12).
19. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. (2013). Kuršėnų miesto kompleksinės plėtros 2014-2020 m. galimybių studija. LR vidaus reikalų ministerija: UAB „Eurointegracijos projektai“, UAB „Lyderio grupė“.
<http://195.182.85.232/failai/Kursenu%20miesto%20kompleksines%20pletros%20studija.pdf> (žiūrėta 2014-12-12).
20. Lietuvos psichologų sąjunga (2013). *Klinikinis psichologinis vertinimas: adaptuoti/adaptuojami Lietuvai instrumentai*. Vilnius: Lietuvos psichologų sąjunga.

- http://www.psichologusajunga.lt/lps/admin/spaw2/uploads/files/Klinikinis%20psichologinis%20vertinimas.adaptuoti.adaptuojami.testai.Lietuvoje.2011_1.pdf(žiūrėta2014-10-14).
21. Lietuvos Respublika (2011). *Švietimo įstatymas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
 22. Lietuvos Respublika. *Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija*. (2013). Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
 23. ¹⁰Lietuvos statistikos departamentas (2011). Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Gyventojai gyvenamosiose vietovėse. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
http://statistics.bookdesign.lt/table_125_06.htm?lang=lt#sia (žiūrėta 2014-12-12).
 24. ^{9,11,12,13}Lietuvos statistikos departamentas (2013). Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Apibrėžtys ir paaiškinimai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
http://statistics.bookdesign.lt/esu_11.htm?lang=lt (žiūrėta 2014-12-12).
 25. Malinauskienė, O., Žukauskienė, R. (2007). Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai. *Psichologija*. Vilnius.
<http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/PAAUGLI%C3%98-EMOCINI%C3%98-IR-ELGESIO-SUNKUM%C3%98.pdf> (žiūrėta 2014-09-16).
 26. Miller, A. (2013). *Gabaus vaiko drama ir tikrosios savasties paieška*. Vilnius: Vaga.
 27. Miltenienė, L., Melienė, R. (Red. kol.). (2010). Specialiojo ugdymo formos inkliuzinio ugdymo kontekste: Olandijos patirtis. *Specialusis ugdymas*. (p. 133-140). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 28. Miltenienė, L., Melienė, R., Kairienė D. (Red. kol.). (2013). Specialistų kompetencija dirbti su mokiniais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų. *Specialusis ugdymas*. (p. 73-84). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 29. Navaitis, G. (2007). *Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams*. Vilnius: Kronta.
 30. Petruolytė, A. (2012). *Paauglio psichosocialinė raida*. Mokymo priemonė. Vilnius: Edukologija.
 31. Ramanauskienė, R., Valantinas, A., Endriulaitienė, A. (2004). Paauglių savęs vertinimo bei santykių su bendraamžiais ir tėvais sąveikos ypatumai. *Ugdymo proceso linkmės*. (p. 91-96). Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas.
http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/71/Ramanauskiene_Valantinas_Endriulaitiene.pdf (žiūrėta 2014-10-06).
 32. Ramanauskienė, T. (2008). *Hiperaktyvus vaikas*. Vilnius: UAB Inforastras.

33. Rigon, E. (2010). *Nenustygstantis, nenuorama, hyperaktyvus. Gyvenimas su siautėjančiu vaiku*. Vilnius: Baltos lankos.
34. Rimkutė, E. (2008). *Mano knyga- vaikas. Agotos Šidlauskaitės gyvenimo ir psichologinės pedagoginės praktikos bruožai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
35. Skerytė – Kazlauskienė, M., Barkauskienė, R. (2010). Mokymosi negalią turinčių paauglių savęs vertinimas ir suvokta socialinė parama. *Psichologija*. (p. 33-49). Vilnius: Vilniaus universitetas.
<http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/PSICHOLOGIJA/PSICHOLOGIJA%202010%2041/33-49.pdf> (žiūrėta 2014-10-06).
36. Sointu E., T. (2014). *Multi-Informant Assessment of Behavioral and Emotional Strengths* (Doctoral Dissertation, University of Eastern Finland, 2014).
http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fprofile%2Ferkko_Sointu%2Fpublication%2F262672455_MultiInformant_Assessment_of_Behavioral_and_Emotional_Strengths%2Flinks%2F0a85e53887a4bdf8da000000&ei=NRfzVI6uJ6T8ywPS_oDI_Aw&usg=AFQjCNETavP4s_DquRJTOzzUhreRKpPNrg (žiūrėta 2014-10-11).
37. Sointu, E., T., Sovalainen, H., Lambert, M., C., Lappalainen, K., Epstein, M., H. (2013). *Behavioral and emotional strength-based assessment of Finnish elementary students: psychometrics of the BERS-2*.
http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fprofile%2Ferkko_Sointu%2Fpublication%2F236873222_Behavioral_and_emotional_strengthbased_assessment_of_Finnish_elementary_students_psychometrics_of_the_BERS2%2Flinks%2F00b4952df6b4ec5c89000000&ei=ZDxyVIXYCobaywOIuYGgCQ&usg=AFQjCNGd1hygjRuvhz7lpx70FDhgFxWEPg (žiūrėta 2014-10-10).
38. ⁷Svetikienė, D. ir kt. (Red.). (2013). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma litera.
39. Šarakauskienė, Ž., Bagdonas A. (Red. kol.). (2011). Vyresnių klasių mokinių psichologinės gerovės prognostiniai kintamieji. *Psichologija*. (p.7-21). Vilnius: Vilniaus universitetas.
40. Šiaulių universitetas. Socialinės gerovės ir negalės fakultetas (2013). *Bendradarbiauja Šiaulių ir Nebraskos universiteto Omahoje (JAV) mokslininkai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
41. Šimelionienė, A. (2012). *Intelektualiai gabių vaikų pasiekimų veiksniai*. (Nepublikuota daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012).
42. Švietimo ir mokslo ministerija (2011). Ar moka mūsų penkiolikmečiai skaityti? Žvilgsnis į EBPO PISA 2009 tyrimo rezultatus (2013). *Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

- http://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Leidiniai%202013/Ar%20mo%20penkiolikmeciai%20skaityti_spaudai.pdf (žiūrėta 2014-10-05).
43. Švietimo ir mokslo ministerija (2011). Kokie ugdymo skirtumai kaimo ir miesto mokyklose? *Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- [http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/2011%20Nr10%20\(60\)%20Kokie%20ugdymo%20skirtumai%20kaimo%20ir%20miesto%20mokyklose.pdf](http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/2011%20Nr10%20(60)%20Kokie%20ugdymo%20skirtumai%20kaimo%20ir%20miesto%20mokyklose.pdf) (žiūrėta 2014-10-05).
44. Švietimo ir mokslo ministerija (2011). *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
45. Švietimo ir mokslo ministerija (2012). Istorijos pamoka: mokyti ar mokytis? *Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Istorijos%20pamoka_mokyti%20ar%20mokytiis.pdf (žiūrėta 2014-10-03).
46. Švietimo ir mokslo ministerija (2012). Iššūkiai mokyklai inkluzijos: link. *Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Issukiai_mokyklai.pdf (žiūrėta 2014-10-17).
47. Švietimo ir mokslo ministerija (2012). Kas yra gera mokykla? *Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/2012%20SPA_Nr3_Kas%20yra%20gera%20mokykla.pdf (žiūrėta 2014-10-04).
48. Švietimo ir mokslo ministerija (2012). Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė). *Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/201209_Nr_14_Lietuviu%20kalbos%20pamoka%20pagrindineje%20mokykloje%20%28astunta%20klase%29.pdf (žiūrėta 2014-10-02).
49. Švietimo ir mokslo ministerija (2012). *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
50. Švietimo ir mokslo ministerija (2013). Lietuvos mokinių matematinis mąstymas (pagal TIMSS tyrimus). *Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

- [http://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Leidiniai%202013/Lietuvos%20mokini%C5%B3%20matematinis%20m%C4%85stymas%20\(pagal%20TIMSS%20tyrimus\)%20\(2013%2012\).pdf](http://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Leidiniai%202013/Lietuvos%20mokini%C5%B3%20matematinis%20m%C4%85stymas%20(pagal%20TIMSS%20tyrimus)%20(2013%2012).pdf) (žiūrėta 2014-09-30).
51. Švietimo ir mokslo ministerija (2013). *Mokinių mąstymo gebėjimo ugdymas. Švietimo problemos analizė*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/575_a2bbcd305eea9c60d85eb21a13bf54b9.pdf
(žiūrėta 2014-09-30).
52. Švietimo ir mokslo ministerija (2014). *Gabių ir talentingų vaikų paieškos, atpažinimo sistemos sukūrimo ir mokyklų šiems vaikams prieinamumo didinimo 2014-2016 metų veiksmų planas*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
53. Švietimo ir mokslo ministerija (2014). *Klaipėdos m. savivaldybės 4 ir 8 klasės mokinių mokymosi pasiekimų vertinimo panaudojant projekte parengtus standartizuotus vertinimo įrankius ataskaita*. Nacionalinio egzaminų centro projektas. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
54. Watkins, A. (Red.). (2007). *Assessment in inclusive settings: Key issues for policy and practice*. European Agency for Development in Special Needs Education. Denmark, Odense.
55. Žukauskienė, R., Ignatavičienė, K. (2001). Kai kurie Lietuviškos CBCL 4/18 versijos psichometriniai rodikliai. *Psichologija* (p.38- 47). Vilnius: Vilniaus universitetas.
<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367181264335/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>(žiūrėta 2014-12-12).

Laura Daubarienė
ADOLESCENTS' BEHAVIOURAL AND EMOTIONAL EXPRESSION
The Master's Degree Thesis

Summary

Both *theoretical* analysis of scientific literature and analysis of Lithuanian education documents are carried out in this paper. The child's powers and strengths-based educational perspective is analyzed. Also, the analysis of methodologies of adolescents' behavioural and emotional assessment is carried out.

Questionnaire survey method was used to study evaluation of adolescents' behavioural and emotional expression. *Statistical analysis of the data* has been carried out.

The study involved 149 eighth-grade pupils from Kuršėnai town, among whom there were 26 pupils with difficulties/disorders/disabilities; 149 parents and 7 form teachers. The study also involved 164 ninth-grade students from Klaipėda city, among whom there were 46 students with difficulties/disorders/disabilities; 164 parents and 10 form teachers.

The empirical part analyzes and compares if evaluations of teenagers, family and teachers relate/differ evaluating behaviour and emotions of a particular person (adolescent). Do self-evaluations of adolescents' behavioural and emotional expression relate/differ in the context of bigger or smaller Lithuanian towns. The learning results of adolescents have been compared according to gender and provision of assistance.

The main *conclusions* of the empirical research:

1. The study found that evaluations of adolescents' behavioural and emotional expression are not the same in the system: child, family, school:

- students evaluate themselves more favourably than teachers evaluate their behavioural and emotional expression. Parents evaluate strength and abilities of teenagers' emotional stability, involvement in the educational process and participation in family activities more favourably than teenagers do. Adolescents evaluate their interpersonal strength and inner personal skills more favourably than their parents and teachers do.

2. In Klaipėda and Kuršėnai, evaluations of adolescents' behavioural and emotional expression are different:

- Teenagers of Kuršėnai have higher self-evaluation than teenagers of Klaipėda city. Teachers of Kuršėnai evaluate adolescents' abilities and strengths more favourably than teachers of Klaipėda do.

3. The results of standardized tests show that gender has no statistically significant effect on adolescents' grade point average.

Key words: BERS – 2, inclusive education, adolescence, emotion, behavioural and emotional expression, abilities.

PRIEDAI

BERS
(Behavioral and Emotional Rating Scale)
(Elgsenos ir Emocinio Vertinimo Skalė)

Mokinio (-ės) vardas: _____

Lytis: Berniukas Mergaitė

Amžius: _____ Gimimo data: _____ Klasė/skyrius:

Mokytojo/auklėtojo (-os) vardas: _____

Prašome savarankiškai užpildyti kiekvieną klausimyno lapą, galvojant apie save.

Užpildytus klausimynus gražinkite savo mokytojui/auklėtojui.

DĖKUI ☺

BERS: Jaunimo vertinimo rodikliai

(1/2)

Nurodymai: Žemiau yra teiginių sąrašas, kuris padės jus tinkamai apibūdinti. Kai kurie pateikti teiginiai jus labai gerai apibūdins. O kiti teiginiai galbūt visiškai bus jums netinkami. Skaitykite kiekvieną teiginį ir pažymėkite numerį, atitinkantį jūsų vertinimą, kuris geriausiai apibūdina jus dabar arba per pastaruosius 3 mėnesius. Jūs turite atsakyti į visus 57 teiginius. Jei jūs nežinote kai kurių žodžių prasmės, kreipkitės į asmenį, kuris pateikė jums šią formą.

- 3 = Jei teiginys labai gerai jus apibūdina
- 2 = Jei teiginys gerai jus apibūdina
- 1 = Jei teiginys nelabai jus apibūdina
- 0 = Jei teiginys visiškai jūsų neapibūdina

Teiginys

		IS	FI	IaS	SF	AS
1. Mano šeima leidžia man jaustis reikšmingu	3210					
2. Aš labai pasitikiu bent vienu asmeniu	3210					
3. Gerai, kai žmonės mane apkabina	3210					
4. Aš prisijungiu į bendruomenės veiklą	3210					
5. Aš tikiu savimi	3210					
6. Aš leidžiu suprasti kitiems, kai esu įskaudintas	3210					
7. Aš gerai sugyvenu su savo šeima	3210					
8. Aš turiu humoro jausmą	3210					
9. Aš prašau pagalbos kai man reikia	3210					
10. Aš galiu išreikšti savo pyktį geruoju būdu	3210					
11. Mano tėvai ir aš kalbamės apie mano elgesį namuose	3210					
12. Jei aš kitus įžeidžiu ar nuliūdinu, tai aš jų atsiprašau	3210					
13. Man rūpi kaip jaučiasi kiti	3210					
14. Aš atlieku užduotis, kai manęs prašo	3210					
15. Aš gerai sugyvenu su savo tėvais	3210					
16. Kai mano jausmai įžeisti, aš lieku ramus	3210					
17. Prieš nusprendamas ką nors daryti, aš pagalvoju apie tai kas gali nutikti	3210					
18. Aš priimu kritiką	3210					
19. Aš dalyvauju religinėje veikloje	3210					
20. Aš laikausi švaros ir higienos	3210					
21. Aš prašau savo draugų pagalbos	3210					
22. Aš turiu užsiėmimą, kuris man patinka	3210					
23. Jei aš turiu problemą, aš kalbu apie ją su kitais	3210					
24. Aš laiku paruošiu pamokas	3210					
25. Jaučiuosi artimas kitiems	3210					
26. Aš žinau, kai esu linksmas ir kai esu liūdnas	3210					
27. Aš žinau, ką darau gerai	3210					
28. Aš prisiimu atsakomybę už savo veiksmus	3210					
29. Aš gerai sugyvenu su savo broliais ir seserimis	3210					
30. Kai aš pralošiu žaidimą, aš su tuo susitaikau	3210					

Skilčių tarpinės sumos

--	--	--	--	--

BERS: Jaunimo vertinimo rodikliai

(2/2)

- 3 = Jei teiginys labai gerai jus apibūdina
 2 = Jei teiginys gerai jus apibūdina
 1 = Jei teiginys nelabai jus apibūdina
 0 = Jei teiginys visiškai jūsų neapibūdina

Teiginys	IS	FI	laS	SF	AS
31. Aš reguliariai atlieka užduotis	3210				
32. Aš esu populiarus tarp bendraamžių	3210				
33. Aš klausosi kitų	3210				
34. Aš esu prisirišęs prie kitų	3210				
35. Aš pripažįstu savo klaidas	3210				
36. Aš dalyvauju šeimos veikloje	3210				
37. Aš priimu atsakymą "ne"	3210				
38. Aš dažnai šypsausi	3210				
39. Aš sukaupiu dėmesį per pamokas	3210				
40. Aš sprendžiu matematikos užduotis tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei klasė	3210				
41. Aš skaitau pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai	3210				
42. Aš esu entuziastingas gyvenimui	3210				
43. Aš gerbiu kitų teises	3210				
44. Aš pasidalinu kartu su kitais	3210				
45. Aš laikosi taisyklių namuose	3210				
46. Aš atsiprašau kitų, kai esu neteisis	3210				
47. Aš ruošiausi testams, kontroliniams, egzaminams	3210				
48. Aš kalbu apie gyvenimo teigiamus aspektus	3210				
49. Aš esu malonus kitiems	3210				
50. Aš naudoju tinkamą situacijai kalbą	3210				
51. Aš reguliariai lankau mokyklą	3210				
52. Aš gebu išklaudyti ir užsirašyti informaciją mokykloje	3210				

Skilčių tarpinės sumos
Skilčių tarpinės sumos nuo paskutinio puslapio
Bendri BERS taškai

Papildoma skalė karjeros stiprumui (KS)

53. Aš galiu įvardinti vieną karjeros arba gyvenimo tikslą	3210	
54. Aš esu optimistiškas dėl ateities	3210	
55. Aš aktyviai planuoju savo ateitį	3210	
56. Aš turiu ypatingą profesinį įgūdį	3210	
57. Aš esu nustatęs savo karjeros tikslus	3210	

Suma

EBS
(Emotional and Behavioral Screener)
(Emocijų ir Elgesio Tikrinimas)

BERS
(Behavioral and Emotional Rating Scale)
(Elgsenos ir Emocinio Vertinimo Skalė)

Moksleivio (-ės) vardas: _____

Berniukas / Mergaitė Amžius _____

Mokytojo (-os) vardas _____

Pedagoginio darbo stažas _____

Ar šis vaikas gauna papildomą pagalbą dėl mokymosi ar elgesio problemų? Ne/Taip

EBS Dalis: EBS punktai ir taškai

Prašome:

- atidžiai perskaityti kiekvieną iš žemiau esantį teiginį;
- palyginti šį moksleivį su kitais, tos pačios lyties ir panašaus amžiaus, moksleiviais;
- pasirinkti vieną iš keturių vertinimų nusprendžiant, koku mastu teiginys tinka šiam moksleiviui:
 - nėra problemos (= 0)
 - švelni problema (= 1)
 - ryški problema (= 2)
 - rimta problema (= 3)
- **pažymėkite apskritimu tą** vertinimo skaičių, kurį pasirinksite;
- **skaitykite** ir įvertinkite sekantį teiginį;
- **kartokite** šį procesą tol, kol visi 10 teiginių bus įvertinti.

	Nėra problemos	Švelni problema	Ryški problema	Rimta problema
1. Nerimastingas, susirūpinęs, įsitempęs	0	1	2	3
2. Naikina ir gadina daiktus	0	1	2	3
3. Nepagarbus, nepaklusnus vadovams arba vadovybei	0	1	2	3
4. Nepakankamai dirba grupės veiklose	0	1	2	3
5. Nesugeba atsižvelgti į savo paties veiksmų pasekmes	0	1	2	3
6. Išsiblaškęs, nekreipia dėmesio į mokytojus ar darbą	0	1	2	3
7. Trūksta pasitikėjimo savimi	0	1	2	3
8. Trūksta reikalingų įgūdžių, kad būtų draugiškas ir visuomeniškas	0	1	2	3
9. Sukelia grėsmes kitiems	0	1	2	3
10. Bendraamžių atmetas ir vengiamas	0	1	2	3

B. Sudėkite apibrėžtus skaičius kiekvienoje skiltyje. Įrašykite kiekvienos skilties sumą į langelį apačioje Skilties.

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

C. Sudėkite šias keturias skilčių sumas ir įrašykite bendrą sumą į langelį. Ši bendra suma yra **Bendras EBS taškų skaičius**.

Bendra suma

D. Prašome pereiti prie sekančios apklausos dalies.

BERS: Mokytojų vertinimo rodikliai

(1/2)

Nurodymai: Ši teiginių skalė naudojama tinkamai įvertinti moksleivio (-ės) elgesį ir emocijas. Perskaitykite kiekvieną teiginį ir pasirinkite numerį, atitinkantį jūsų vertinimą, kuris geriausiai apibūdina moksleivio (-ės) būseną per pastaruosius 3 mėnesius. Įvertinkite kiekvieną teiginį pagal turimas žinias apie moksleivį (-ę). Įvertinkite visus 52 teiginius pagal šiuos kriterijus:

- 3 = Jei teiginys labai tiksliai apibūdina mokinį (-ę)
- 2 = Jei teiginys apibūdina mokinį (-ę)
- 1 = Jei teiginys nelabai apibūdina mokinį (-ę)
- 0 = Jei teiginys visiškai neapibūdina mokinį (-ę)

Teiginys	IS	FI	IaS	SF	AS
1. Jaučiasi reikalingas šeimos narys	3210				
2. Moksleivio gyvenime yra svarbus asmuo, kuriuo gali pasitikėti	3210				
3. Leidžiasi apkabinimas	3210				
4. Dalyvauja bendruomenės veikloje	3210				
5. Yra pasitikintis savimi	3210				
6. Pripažįsta skausmingus išgyvenimus	3210				
7. Išlaiko teigiamus santykius šeimoje	3210				
8. Turi humoro jausmą	3210				
9. Kreipiasi dėl pagalbos	3210				
10. Naudoja pykčio valdymo įgūdžius	3210				
11. Kalbasi su tėvais apie elgesį namuose	3210				
12. Gailisi dėl elgesio, kuris kitus skaudina ar liūdina	3210				
13. Rodo susirūpinimą dėl kitų žmonių jausmų	3210				
14. Pirmą kartą paprašius iš karto atlieka užduotis	3210				
15. Teigiamai bendrauja su tėvais	3210				
16. Ramiai reaguoja į nesėkmes	3210				
17. Apmąsto savo elgesio pasekmes	3210				
18. Priima kritiką	3210				
19. Dalyvauja religinėje veikloje	3210				
20. Laikosi savo amžiui tinkamų higienos įgūdžių	3210				
21. Prašo pagalbos iš savo bendraamžių ir draugų	3210				
22. Mėgaujasi bent vienu pomėgiu	3210				
23. Aptaria problemas su kitais	3210				
24. Laiku užbaigia mokyklines užduotis	3210				
25. Priima kitų artumą ir glaudžius ryšius/intymumą	3210				
26. Atpažįsta savo jausmus	3210				
Skilčių tarpinės sumos					

BERS: Mokytojų vertinimo rodikliai

(2/2)

3 = Jei teiginys labai tiksliai apibūdina mokinį (-ę)

2 = Jei teiginys apibūdina mokinį (-ę)

1 = Jei teiginys nelabai apibūdina mokinį (-ę)

0 = Jei teiginys visiškai neapibūdina mokinį (-ę)

Teiginys	IS	FI	laS	SF	AS
27. Atpažįsta savo asmenines stiprybes	3210				
28. Prisiima atsakomybę už savo veiksmus	3210				
29. Teigiamai bendrauja su broliais ir seserimis	3210				
30. Sugeba susitaikyti su pralaimėjimais žaidžiant	3210				
31. Reguliariai atlieka namų darbus	3210				
32. Yra populiarus tarp bendraamžių	3210				
33. Klausosi kitų	3210				
34. Išreiškia prierašumą kitiems	3210				
35. Pripažįsta savo klaidas	3210				
36. Dalyvauja šeimos veikloje	3210				
37. Priima atsakymą "ne"	3210				
38. Dažnai šypsosi	3210				
39. Sukaupia dėmesį per pamokas	3210				
40. Sprendžia matematikos užduotis tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai	3210				
41. Skaito tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai	3210				
42. Yra entuziastingas gyvenimui	3210				
43. Gerbia kitų teises	3210				
44. Dalijasi su kitais	3210				
45. Laikosi taisyklių namuose	3210				
46. Atsiprašo kitų, kai yra neteisis	3210				
47. Ruošiasi testams, kontroliniams, egzaminams	3210				
48. Kalba apie gyvenimo teigiamus aspektus	3210				
49. Yra malonus kitiems	3210				
50. Naudoja tinkamą situacijai kalbą	3210				
51. Reguliariai lanko mokyklą	3210				
52. Geba išklaudyti ir uzsirašyti informaciją mokykloje	3210				

Skilčių tarpinės sumos

Skilčių tarpinės sumos nuo paskutinio puslapio

Bendri BERS taškai

BERS
(Behavioral and Emotional Rating Scale)
(Elgsenos ir Emocinio Vertinimo Skalė)

Jūsų vaiko/globotinio vardas: _____

Berņiukas / Mergaitė Vaiko amžius _____

Mokytojo (-os) vardas _____

Ar jūsų vaikas gauna papildomą pagalbą dėl mokymosi ir/ar elgesio problemų?

Jūs esate: mama/globėja tėvas/globėjas

Ne / Taip

Jūsų amžius _____

BERS: Tėvų vertinimo rodikliai

(1/2)

Nurodymai: Ši teiginių skalė naudojama tinkamai įvertinti jūsų sūnaus/dukters elgesį ir emocijas. Perskaitykite kiekvieną teiginį ir pasirinkite numerį, atitinkantį jūsų vertinimą, kuris geriausiai apibūdina jūsų vaiko būseną per pastaruosius 3 mėnesius. Įvertinkite kiekvieną teiginį pagal turimas žinias apie savo vaiką. Įvertinkite visus 52 teiginius pagal šiuos kriterijus:

- 3 = Jei teiginys labai tiksliai apibūdina mokinį (-ę)
- 2 = Jei teiginys apibūdina mokinį (-ę)
- 1 = Jei teiginys nelabai apibūdina mokinį (-ę)
- 0 = Jei teiginys visiškai neapibūdina mokinį (-ę)

Teiginys	IS	FI	IaS	SF	AS
1. Jaučiasi reikalingas šeimos narys	3210				
2. Vaiko gyvenime yra svarbus asmuo, kuriuo gali pasitikėti	3210				
3. Leidžiasi apkabinimas	3210				
4. Dalyvauja bendruomenės veikloje	3210				
5. Yra pasitikintis savimi	3210				
6. Pripažįsta skausmingus išgyvenimus	3210				
7. Išlaiko teigiamus santykius šeimoje	3210				
8. Turi humoro jausmą	3210				
9. Kreipiasi dėl pagalbos	3210				
10. Naudoja pykčio valdymo įgūdžius	3210				
11. Kalbasi su tėvais apie elgesį namuose	3210				
12. Gailisi dėl elgesio, kuris kitus skaudina ar liūdina	3210				
13. Rodo susirūpinimą dėl kitų žmonių jausmų	3210				
14. Pirmą kartą paprašius iš karto atlieka užduotis	3210				
15. Teigiamai bendrauja su tėvais	3210				
16. Ramiai reaguoja į nesėkmes	3210				
17. Apmąsto savo elgesio pasekmes	3210				
18. Priima kritiką	3210				
19. Dalyvauja religinėje veikloje	3210				
20. Laikosi savo amžiui tinkamų higienos įgūdžių	3210				
21. Prašo pagalbos iš savo bendraamžių ir draugų	3210				
22. Mėgaujasi bent vienu pomėgiu	3210				
23. Aptaria problemas su kitais	3210				
24. Laiku užbaigia mokyklines užduotis	3210				
25. Priima kitų artumą ir glaudžius ryšius/intymumą	3210				
26. Atpažįsta savo jausmus	3210				

Skilčių tarpinės sumos

--	--	--	--	--

BERS: Tėvų vertinimo rodikliai

(2/2)

3 = Jei teiginys labai tiksliai apibūdina mokinį (-ę)

2 = Jei teiginys apibūdina mokinį (-ę)

1 = Jei teiginys nelabai apibūdina mokinį (-ę)

0 = Jei teiginys visiškai neapibūdina mokinį (-ę)

Teiginys	IS	FI	laS	SF	AS
27. Atpažįsta savo asmenines stiprybes	3210				
28. Prisiima atsakomybę už savo veiksmus	3210				
29. Teigiamai bendrauja su broliais ir seserimis	3210				
30. Sugeba susitaikyti su pralaimėjimais žaidžiant	3210				
31. Reguliariai atlieka namų darbus	3210				
32. Yra populiarus tarp bendraamžių	3210				
33. Klausosi kitų	3210				
34. Išreiškia prierašumą kitiems	3210				
35. Pripažįsta savo klaidas	3210				
36. Dalyvauja šeimos veikloje	3210				
37. Priima atsakymą "ne"	3210				
38. Dažnai šypsosi	3210				
39. Sukaupia dėmesį per pamokas	3210				
40. Sprendžia matematikos užduotis tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai	3210				
41. Skaito tuo pačiu arba aukštesniu lygiu nei kiti mokiniai	3210				
42. Yra entuziastingas gyvenimui	3210				
43. Gerbia kitų teises	3210				
44. Dalijasi su kitais	3210				
45. Laikosi taisyklių namuose	3210				
46. Atsiprašo kitų, kai yra neteisus	3210				
47. Ruošiasi testams, kontroliniams, egzaminams	3210				
48. Kalba apie gyvenimo teigiamus aspektus	3210				
49. Yra malonus kitiems	3210				
50. Naudoja tinkamą situacijai kalbą	3210				
51. Reguliariai lanko mokyklą	3210				
52. Geba išklaudyti ir užsirašyti informaciją mokykloje	3210				

Skilčių tarpinės sumos
Ankstesnio puslapio skilčių tarpinės sumos
Bendri BERS taškai

Skalių patikimumo vertinimas. Cronbach-alfa rezultatai

Skalė	Soc. grupė	Miestas	Cronbach Alfa	Klausimų sk.
Tarpasmeninės stiprybės	Mokiniai	Klaipėda	.839	15
		Kuršėnai	.844	15
	Mokytojai	Klaipėda	.828	15
		Kuršėnai	.923	15
	Tėvai	Klaipėda	.860	15
		Kuršėnai	.905	15
Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Mokiniai	Klaipėda	.760	10
		Kuršėnai	.721	10
	Mokytojai	Klaipėda	.698	10
		Kuršėnai	.903	10
	Tėvai	Klaipėda	.650	10
		Kuršėnai	.813	10
Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Mokiniai	Klaipėda	.680	10
		Kuršėnai	.683	10
	Mokytojai	Klaipėda	.726	10
		Kuršėnai	.880	10
	Tėvai	Klaipėda	.801	10
		Kuršėnai	.779	10
Dalyvavimas ugdymosi procese	Mokiniai	Klaipėda	.703	7
		Kuršėnai	.789	7
	Mokytojai	Klaipėda	.851	7
		Kuršėnai	.934	7
	Tėvai	Klaipėda	.848	7
		Kuršėnai	.847	7
Emocinis stabilumas	Mokiniai	Klaipėda	.705	10
		Kuršėnai	.774	10
	Mokytojai	Klaipėda	.601	10
		Kuršėnai	.905	10
	Tėvai	Klaipėda	.749	10
		Kuršėnai	.825	10
Mokinių karjeros skalė	Mokytojai	Klaipėda	.797	5
		Kuršėnai	.824	5

Vieno faktoriaus ANOVA kriterijaus rezultatai. Skalių vidurkių palyginimas skirtingose socialinėse respondentų grupėse (Klaipėda)

		Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
Tarpasmeninės stiprybės	Tarp grupių	10.458	2	5.229	38.077	.000
	Grupėse	67.155	489	.137		
	Bendras	77.613	491			
Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Tarp grupių	2.429	2	1.215	8.940	.000
	Grupėse	66.440	489	.136		
	Bendras	68.869	491			
Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Tarp grupių	30.191	2	15.096	117.789	.000
	Grupėse	62.670	489	.128		
	Bendras	92.861	491			
Dalyvavimas ugdymosi procese	Tarp grupių	4.181	2	2.090	8.488	.000
	Grupėse	120.426	489	.246		
	Bendras	124.607	491			
Emocinis stabilumas	Tarp grupių	9.403	2	4.701	37.859	.000
	Grupėse	60.725	489	.124		
	Bendras	70.128	491			

Daugiakartinio palyginimo rezultatai (Klaipėda)

Priklausomas kintamasis			Vidurkių skirtumas (I-J)	Standartizuota paklaida	P-tikimybė	95 % pasikliautinis intervalas	
						Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis
Tarpasmeninės stiprybės	Mokiniai	Mokytojai	.28593	.04092	.000	.2055	.3663
		Tėvai	.32827	.04092	.000	.2479	.4087
	Mokytojai	Mokiniai	-.28593	.04092	.000	-.3663	-.2055
		Tėvai	.04235	.04092	.301	-.0381	.1228
	Tėvai	Mokiniai	-.32827	.04092	.000	-.4087	-.2479
		Mokytojai	-.04235	.04092	.301	-.1228	.0381
Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Mokiniai	Mokytojai	.13625	.04071	.001	.0563	.2162
		Tėvai	.15921	.04071	.000	.0792	.2392
	Mokytojai	Mokiniai	-.13625	.04071	.001	-.2162	-.0563
		Tėvai	.02297	.04071	.573	-.0570	.1029
	Tėvai	Mokiniai	-.15921	.04071	.000	-.2392	-.0792
		Mokytojai	-.02297	.04071	.573	-.1029	.0570
Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Mokiniai	Mokytojai	.53628	.03953	.000	.4586	.6140
		Tėvai	.51399	.03953	.000	.4363	.5917
	Mokytojai	Mokiniai	-.53628	.03953	.000	-.6140	-.4586
		Tėvai	-.02229	.03953	.573	-.1000	.0554
	Tėvai	Mokiniai	-.51399	.03953	.000	-.5917	-.4363
		Mokytojai	.02229	.03953	.573	-.0554	.1000
Dalyvavimas ugdymosi procese	Mokiniai	Mokytojai	.17642	.05480	.001	.0687	.2841
		Tėvai	.21025	.05480	.000	.1026	.3179
	Mokytojai	Mokiniai	-.17642	.05480	.001	-.2841	-.0687
		Tėvai	.03383	.05480	.537	-.0739	.1415
	Tėvai	Mokiniai	-.21025	.05480	.000	-.3179	-.1026
		Mokytojai	-.03383	.05480	.537	-.1415	.0739
Emocinis stabilumas	Mokiniai	Mokytojai	.33855	.03892	.000	.2621	.4150
		Tėvai	.16301	.03892	.000	.0865	.2395
	Mokytojai	Mokiniai	-.33855	.03892	.000	-.4150	-.2621
		Tėvai	-.17554	.03892	.000	-.2520	-.0991
	Tėvai	Mokiniai	-.16301	.03892	.000	-.2395	-.0865
		Mokytojai	.17554	.03892	.000	.0991	.2520

Vieno faktoriaus ANOVA kriterijaus rezultatai. Skalių vidurkių palyginimas skirtingose socialinėse respondentų grupėse (Kuršėnai)

		Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
Tarpasmeninės stiprybės	Tarp grupių	2.939	2	1.469	6.447	.002
	Grupėse	98.694	433	.228		
	Bendras	101.633	435			
Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Tarp grupių	1.715	2	.857	3.671	.026
	Grupėse	101.130	433	.234		
	Bendras	102.845	435			
Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Tarp grupių	1.734	2	.867	4.777	.009
	Grupėse	78.571	433	.181		
	Bendras	80.305	435			
Dalyvavimas ugdymosi procese	Tarp grupių	4.205	2	2.103	5.192	.006
	Grupėse	175.354	433	.405		
	Bendras	179.560	435			
Emocinis stabilumas	Tarp grupių	5.224	2	2.612	9.780	.000
	Grupėse	115.643	433	.267		
	Bendras	120.867	435			

Daugiakartinio palyginimo rezultatai (Kuršėnai)

Priklausomas kintamasis		Vidurkių skirtumas (I-J)	Standartizuota paklaida	P-tikimybė	95 % pasikliautinas intervalas		
					Apatinis režis	Viršutinis režis	
Tarpasmeninės stiprybės	Mokiniai	Mokytojai	.19054	.05531	.001	.0818	.2993
		Tėvai	.04545	.05640	.421	-.0654	.1563
	Mokytojai	Mokiniai	-.19054	.05531	.001	-.2993	-.0818
		Tėvai	-.14509	.05640	.010	-.2559	-.0342
	Tėvai	Mokiniai	-.04545	.05640	.421	-.1563	.0654
		Mokytojai	.14509	.05640	.010	.0342	.2559
Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Mokiniai	Mokytojai	.07400	.05599	.187	-.0361	.1840
		Tėvai	-.08072	.05710	.158	-.1929	.0315
	Mokytojai	Mokiniai	-.07400	.05599	.187	-.1840	.0361
		Tėvai	-.15471	.05710	.007	-.2669	-.0425
	Tėvai	Mokiniai	.08072	.05710	.158	-.0315	.1929
		Mokytojai	.15471	.05710	.007	.0425	.2669
Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Mokiniai	Mokytojai	.13214	.04935	.008	.0351	.2291
		Tėvai	-.00168	.05033	.973	-.1006	.0972
	Mokytojai	Mokiniai	-.13214	.04935	.008	-.2291	-.0351
		Tėvai	-.13382	.05033	.008	-.2327	-.0349
	Tėvai	Mokiniai	.00168	.05033	.973	-.0972	.1006
		Mokytojai	.13382	.05033	.008	.0349	.2327
Dalyvavimas ugdymosi procese	Mokiniai	Mokytojai	.19926	.07373	.007	.0544	.3442
		Tėvai	-.01536	.07518	.838	-.1631	.1324
	Mokytojai	Mokiniai	-.19926	.07373	.007	-.3442	-.0544
		Tėvai	-.21463	.07518	.005	-.3624	-.0669
	Tėvai	Mokiniai	.01536	.07518	.838	-.1324	.1631
		Mokytojai	.21463	.07518	.005	.0669	.3624
Emocinis stabilumas	Mokiniai	Mokytojai	.07226	.05987	.228	-.0454	.1899
		Tėvai	-.19028	.06106	.002	-.3103	-.0703
	Mokytojai	Mokiniai	-.07226	.05987	.228	-.1899	.0454
		Tėvai	-.26254	.06106	.000	-.3825	-.1425
	Tėvai	Mokiniai	.19028	.06106	.002	.0703	.3103
		Mokytojai	.26254	.06106	.000	.1425	.3825

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Demografinių veiksnių poveikis paauglio tarpasmeninių stiprybių vertinimams

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
MIESTAS	11.569	1	11.569	64.316	.000
Socialinė grupė	9.791	2	4.896	27.216	.000
MIESTAS * Socialinė grupė	3.155	2	1.577	8.769	.000

8 lentelė.

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Demografinių veiksnių poveikis paauglio dalyvavimo bendroje šeimos veikloje vertinimams

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
MIESTAS	20.183	1	20.183	111.053	.000
Socialinė grupė	1.761	2	.881	4.846	.008
MIESTAS * Socialinė grupė	2.359	2	1.179	6.490	.002

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Demografinių veiksnių poveikis paauglio vidinių, asmeninių gebėjimų vertinimams

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
MIESTAS	28.544	1	28.544	186.329	.000
Socialinė grupė	19.047	2	9.523	62.167	.000
MIESTAS * Socialinė grupė	11.355	2	5.678	37.063	.000

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Demografinių veiksnių poveikis dalyvavimo paauglio ugdymosi procese vertinimams

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
MIESTAS	6.224	1	6.224	19.400	.000
Socialinė grupė	5.512	2	2.756	8.591	.000
MIESTAS * Socialinė grupė	2.865	2	1.433	4.466	.012

11 lentelė.

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Demografinių veiksnių poveikis paauglio emocinio stabilumo vertinimams

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
MIESTAS	15.562	1	15.562	81.352	.000
Socialinė grupė	9.329	2	4.665	24.385	.000
MIESTAS * Socialinė grupė	5.222	2	2.611	13.650	.000

Paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkiai skirtinguose miestuose dirbančių mokytojų tarpe

MIESTAS / Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų		Tarpasmeninės stiprybės	Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Dalyvavimas ugdymosi procese	Emocinis stabilumas	Mokinių karjeros skalė
Klaipėda	Ne	1.82	1.99	1.86	1.89	1.77	2.02
	Taip	1.85	1.93	1.56	1.19	1.59	2
Kuršėnai	Ne	2.09	2.32	2.3	1.9	2.14	1.93
	Taip	1.72	1.8	1.92	1.14	1.56	2.26

Studento kriterijaus rezultatai. Paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkių palyginimas Klaipėdos mieste

Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų		Levene kriterijus		Studento kriterijus nepriklausomoms imtims		
		F	P-tikimybė	t	Laisvės laipsnių sk.	P-tikimybė (dvipusė)
Tarpasmeninės stiprybės	Lygios grupių dispersijos	2.108	.148	.530	162	.597
	Nelygios grupių dispersijos			.489	70.583	.626
Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Lygios grupių dispersijos	.610	.436	-1.043	162	.298
	Nelygios grupių dispersijos			-.978	72.569	.331
Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Lygios grupių dispersijos	.674	.413	-4.904	162	.000
	Nelygios grupių dispersijos			-4.986	84.990	.000
Dalyvavimas ugdymosi procese	Lygios grupių dispersijos	.791	.375	-9.140	162	.000
	Nelygios grupių dispersijos			-8.569	72.599	.000
Emocinis stabilumas	Lygios grupių dispersijos	3.998	.047	-3.524	162	.001
	Nelygios grupių dispersijos			-3.832	98.783	.000
Mokinių karjeros skalė	Lygios grupių dispersijos	1.371	.243	-.154	157	.878
	Nelygios grupių dispersijos			-.164	85.173	.870

a. MIESTAS = Klaipėda, socialinė grupė = Mokytojai

Studento kriterijaus rezultatai. Paauglių, kuriems teikiama/neteikiama papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų, elgesio ir emocijų raiškos vertinimų vidurkių palyginimas Kuršėnų mieste

Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų		Levene kriterijus		Studento kriterijus nepriklausomoms imtims		
		F	P-tikimybė	t	Laisvės laipsnių sk.	P-tikimybė (dvipusė)
Tarpasmeninės stiprybės	Lygios grupių dispersijos	3.215	.075	-3.357	146	.001
	Nelygios grupių dispersijos			-2.792	31.279	.009
Dalyvavimas bendroje šeimos veikloje	Lygios grupių dispersijos	18.757	.000	-4.374	146	.000
	Nelygios grupių dispersijos			-3.091	28.550	.004
Vidiniai, asmeniniai gebėjimai	Lygios grupių dispersijos	5.121	.025	-3.638	146	.000
	Nelygios grupių dispersijos			-3.002	31.116	.005
Dalyvavimas ugdymosi procese	Lygios grupių dispersijos	.041	.839	-5.218	146	.000
	Nelygios grupių dispersijos			-5.182	36.195	.000
Emocinis stabilumas	Lygios grupių dispersijos	7.050	.009	-4.889	146	.000
	Nelygios grupių dispersijos			-3.795	29.973	.001
Mokinių karjeros skalė	Lygios grupių dispersijos	.190	.663	2.260	145	.025
	Nelygios grupių dispersijos			2.325	35.569	.026

a. MIESTAS = Kursenai, socialinė grupė = Mokytojai

Matematikos pažymių vidurkis skirtingose grupėse

Miestas	Lytis	Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų	Matematika
Klaipėda	Mergaitė	Ne	3.8
		Taip	3.54
	Berniukas	Ne	4.06
		Taip	4.33
Kuršėnai	Mergaitė	Ne	3.75
		Taip	5
	Berniukas	Ne	3.78
		Taip	4.61

16 lentelė.

**Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto poveikis
matematikos pažymių vidurkiui**

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P- tikimybė
Lytis	1.270	1	1.270	.568	.452
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	11.642	1	11.642	5.206	.023
MIESTAS	5.246	1	5.246	2.346	.127
Lytis* Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	.040	1	.040	.018	.893
Lytis * MIESTAS	5.415	1	5.415	2.422	.121
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų* MIESTAS	11.559	1	11.559	5.170	.024

Rašymo pažymių vidurkis skirtingose grupėse

Miestas	Lytis	Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų	Skaitymas
Klaipėda	Mergaitė	Ne	3.63
		Taip	4.08
	Berniukas	Ne	3.95
		Taip	4.64
Kuršėnai	Mergaitė	Ne	3.18
		Taip	5.29
	Berniukas	Ne	3.45
		Taip	3.72

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto poveikis rašymo pažymių vidurkiui

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
Lytis	9.116	1	9.116	5.545	.019
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	3.191	1	3.191	1.941	.165
MIESTAS	59.194	1	59.194	36.008	.000
Lytis * Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	8.021	1	8.021	4.879	.028
Lytis * MIESTAS	.831	1	.831	.505	.478
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų * MIESTAS	8.313	1	8.313	5.057	.025
Lytis * Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų * MIESTAS	.380	1	.380	.231	.631

Skaitymo pažymių vidurkis skirtingose grupėse

Miestas	Lytis	Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų	Skaitymas
Klaipėda	Mergaitė	Ne	3.63
		Taip	4.08
	Berniukas	Ne	3.95
		Taip	4.64
Kuršėnai	Mergaitė	Ne	3.18
		Taip	5.29
	Berniukas	Ne	3.45
		Taip	3.72

20 lentelė.

**Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto poveikis
skaitymo pažymių vidurkiui**

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
Lytis	.442	1	.442	.220	.639
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	33.107	1	33.107	16.489	.000
MIESTAS	1.148	1	1.148	.572	.450
Lytis* Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	6.863	1	6.863	3.418	.065
Lytis * MIESTAS	12.700	1	12.700	6.325	.012
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų. * MIESTAS	4.142	1	4.142	2.063	.152

Istorijos pažymių vidurkis skirtingose grupėse

Miestas	Lytis	Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų	Istorija
Klaipėda	Mergaitė	Ne	3.45
		Taip	3.77
	Berniukas	Ne	3.89
		Taip	4.55
Kuršėnai	Mergaitė	Ne	3.15
		Taip	4.71
	Berniukas	Ne	3.69
		Taip	4.17

22 lentelė

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės, lyties ir miesto poveikis istorijos pažymių vidurkiui

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
Lytis	3.933	1	3.933	2.182	.141
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	24.364	1	24.364	13.515	.000
MIESTAS	.016	1	.016	.009	.925
Lytis * Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	1.526	1	1.526	.847	.358
Lytis * MIESTAS	3.991	1	3.991	2.214	.138
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų * MIESTAS	2.979	1	2.979	1.653	.200

Dviejų faktorių ANOVA rezultatai. Paauglių socialinės grupės ir miesto poveikis emociniam stabilumui

Faktorius	Kvadratų suma	Laisvės laipsnių sk.	Kvadratų vidurkis	F	P-tikimybė
Miestas	.308	1	.308	.703	.402
Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	1.131	1	1.131	2.582	.109
Miestas * Papildoma pagalba dėl mokymosi ar elgesio problemų.	1.418	1	1.418	3.237	.073